

LIETUVOS
EKONOMIKOS
TYRIMAS

2006/2007 (1)

A SURVEY
OF THE LITHUANIAN
ECONOMY

2006/2007 (1)

Parengė/Prepared by:

Monika Kačinskienė

Išversta/Translated by:

Asta Tobulevičienė

Monika Kačinskienė

Projektą finansuoja/Funded by:

UAB „ERGO Lietuva gyvybės draudimas“

UAB „IF draudimas“

UAB DK „PZU Lietuva“

AB „Ragutis“

UAB „Santa Monica Networks“.

Lietuvos laisvosios rinkos institutas
Lithuanian Free Market Institute

TURINYS

ĮŽANGA	6
1 skyrius. MAKROEKONOMIKA	8
1.1. Spartus ekonomikos augimas vis dar palankus būtinoms reformoms	8
1.1.1. Pasaulio ekonomikos augimas.....	11
1.1.2. Šešėlinė ekonomika.....	12
1.2. Importas ir eksportas	14
1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos augs sparčiau.....	16
1.4. Nedarbo rodikliai prarado prasmę	19
1.5. Rinkos dalyviai laukia tolesnių mokesčių reformos žingsnių	22
2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI	25
2.1. Namų ūkių finansinė padėtis gerėja	25
2.2. Rinkos dalyviai tikisi spartaus darbo užmokesčio augimo	27
2.3. Namų ūkiai vis daugiau dėmesio skiria investicijoms, vis daugiau ir sutaupo.....	29
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS	32
3.1. Įmonių finansiniai rodikliai stabilūs ir po truputį gerėja.....	32
3.2. Investicijoms skiriama pelno dalis mažėja	32
4 skyrius. PINIGAI	34
4.1. Skolinimasis ir toliau auga, jo kaina didėja	34
IŠVADOS	36
TYRIMO EKSPERTAI	79

CONTENTS

INTRODUCTION.....	40
Chapter 1. MACROECONOMICS	42
1.1. A rapid economic growth creates the conditions for badly needed reforms	42
1.1.1. The world economic growth.....	45
1.1.2. The shadow economy.....	47
1.2. Imports and Exports	49
1.3. Prices are rising at a higher rate	51
1.4. Unemployment figures increasingly meaningless	54
1.5. Further tax reform expected	58
Chapter 2. HOUSEHOLDS	61
2.1. The financial situation of households is improving	61
2.2. Earnings are expected to grow at a fast rate	63
2.3. Households are boosting both investments and savings	65
Chapter 3. CORPORATE FINANCES AND INVESTMENTS	68
3.1. Financial corporate indicators are stable and are slowly improving.....	68
3.2. The share of reinvested profits has decreased in 2005, but will grow in 2006.....	68
Chapter 4. MONEY	71
4.1. Borrowing continues to grow, its price is increasing.....	71
CONCLUSIONS	73
SURVEY PARTICIPANTS	79

IŽANGA

Lietuvos laisvosios rinkos institutas (LLRI) pristato aštuonioliktąjį Lietuvos ekonomikos tyrimą, kuriame pateikiamos rinkos dalyvių patikslintos prognozės apie 2006 m. Lietuvos ekonomikos plėtrą bei prognozės 2007-iesiems. Šis tyrimas buvo atliktas 2006 m. liepos-rugpjūčio mėnesiais.

LLRI tyrimas buvo pradėtas 1997 m. Jis remiasi rinkos dalyvių sutarimo paradigma, grindžiama racionalių lūkesčių teorija.¹ Ši teorija teigia, kad ekonominis kintamasis gali būti siejamas su pastebimais procesais, o rinkos dalyviai formuoja savo vertinimus ir prognozes, susijusias su šiais procesais, panaudodami visą jiems prieinamą informaciją. Vertinimai ir prognozės yra tuo patikimesni, kuo daugiau informacijos turi rinkos dalyviai. Tikėtina, kad daugiausia informacijos apie ekonomikos procesus turi asmenys, nuolat naudojantys ją savo tiesioginėje veikloje, o jų veiklos sėkmė atspindi informacijos apdorojimo gebėjimus.

2005 m. buvo atlikta apklausos rezultatų suderinamumo analizė, kuomet naudojant *Kendalo Konkordacijos koeficientą* W buvo siekiama sužinoti ekspertinių atsakymų suderinamumą.² Buvo analizuojami visų iki šiol atliktų tyrimo rezultatai, ir analizė parodė, kad apklausos rezultatų suderinamumas skirtinguose tyrimuose svyravo nuo 88 proc. iki net 96 proc. Nei vienu atveju *koeficientas* W nebuvo mažesnis nei 0,8, o tai yra itin aukštas suderinamumo rodiklis, parodantis, jog ekspertų vertinimai ir prognozės apie ekonominius rodiklius yra labai panašūs. Tokių koeficientų panašumą galima interpretuoti įvairiai: ekspertai gali būti iš anksto susitarę ir pateikia panašias prognozes (ką reiktų atmesti šiame tyrime, kadangi ekspertai yra visai nesusiję, yra apklausiami atskirai, ir neturi susitarimo galimybių). Kita vertus, ekspertai gali naudotis panašiais informacijos šaltiniais. Dar kita versija, kuria yra grindžiama šio tyrimo metodologija, yra tai, kad net jei rinkos dalyviai ir naudoja vienodus šaltinius, jie bet koku atveju puikiai išmano Lietuvos

ekonominę situaciją ir sugeba vertinti padėti 85 proc. tikslumu lyginant su vidutine nuomone.

Pagrindinis LLRI tyrimo tikslas – pateikti Lietuvos ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes, paremtas rinkos dalyvių nuomone, apžvelgti veiksnius, galėjusius turėti įtakos respondentų vertinimams ir lūkesčiams. Šiuo tyrimu taip pat siekiama palyginti rinkos dalyvių vertinimus su oficialių institucijų ir kitų šaltinių duomenimis, pateikti ryškesnių skirtumų interpretacijas.

LLRI tyrimas yra grindžiamas kitokia metodologija nei oficiali statistika, tad juo siekiama pateikti alternatyvius ekonomikos rodiklių vertinimus ir prognozes. LLRI tyrimas skiriasi nuo oficialios statistikos trimis esminiais aspektais. Pirma, LLRI tyrimo metu pagrindinius apibendrinimus daro patys rinkos dalyviai, tuo tarpu Lietuvos Statistikos departamentas (SD) iš verslo aplinkos renka unikalią, neapibendrintą informaciją, kurią vėliau apibendrina statistiniais metodais. Antra, LLRI tyrimas remiasi geranorišku rinkos dalyvių dalyvavimu vertinant rinkos procesus, o SD gauna iš įmonių privalomas detalias ataskaitas (namų ūkiai gali atsisakyti dalyvauti tyrime). Trečia, LLRI tyrimo metu nagrinėjami laisvai pasirinkti rodikliai, o jų apibrėžimus lemia jų nauda planuojant ekonominę veiklą. SD tiria privalomą rodiklių sąrašą pagal suderintą metodiką. Be to, LLRI parenka įvairiapusišką informaciją ir operatyviai pateikia tyrimo rezultatus. Šios prielaidos leidžia tikėtis, kad LLRI tyrimas turi praktinę vertę rinkos dalyviams.

Rinkos dalyvių prognozės pateikiamos 4 skyriuose. Pirmasis skyrius nagrinėja bendrojo vidaus produkto (BVP) augimą, šešėlinės ekonomikos dalį BVP, importo ir eksporto augimą, vartojimo ir gamintojų kainų pokyčius, nedarbo lygį, ir mokesčių naštos dydį nuo BVP. Antrajame skyriuje aptariami namų ūkių rodikliai: darbo užmokestis, namų ūkių pajamos bei

¹ Vienas žinomiausių ekspertų sutarimo paradigma grindžiamų tyrimų yra nuo 1946 m. JAV atliekamas "Livingston" tyrimas. Jo rezultatai reguliariai skelbiami Filadelfijos Federalinio Rezervo banko interneto puslapyje <http://www.phil.frb.org>.

² Analizė buvo atliekama kaip dalis ekonometrikos studentų Jurgitos Umbraziunaitės ir Rimanto Andriukaičio bakalaurinio darbo.

investicijoms ir santaupoms skiriamos pajamų dalys. Trečiasis skyrius yra skirtas įmonių rodikliams: įmonių pelningumui, nuosavo kapitalo gražai ir investicijoms, mokslui ir inovacijoms skiriamai išlaidų daliai. Ketvirtame skyriuje pristatome skolinimosi iki ir virš 1 metų litais kainą bei aptariame ne bankų paskolų rinkos dalies plėtrą. Kiekvieno skyriaus pabaigoje lentelėje pateikiami apibendrinti tyrimo rezultatai.

Šioje apklausoje dalyvavo 41 ekspertas. Respondentų atranka nėra reprezentacinė: tyrimo dalyviai neskirstomi pagal jų atstovaujamas veiklos rūšis, įmones ar regionus – dalyvauti apklausoje kviečiami sėkmingai dirbančių įmonių darbuotojai. Respondentai prašomi nurodyti ne atstovaujamos įmonės ar šakos rodiklius, bet bendras šalies realijas atitinkančias reikšmes, remdamiesi visa jiems prieinama informacija. Reikia paminėti, kad apklausos respondentų prašome nurodyti tik tų rodiklių vertinimus ir prognozes, kuriuos, jų nuomone, jie gali įvertinti. Dauguma šios apklausos respondentų dalyvavo LLRI tyrime ir anksčiau. Apklausos dalyvių sąrašas pateikiamas knygos pabaigoje.

Apibendrintos LLRI tyrimo dalyvių prognozės yra lyginamos su oficialių Lietuvos ir tarptautinių institucijų, taip pat privačių finansų įstaigų prognozėmis. Lyginant rodiklius atsizvelgiama į apibrėžimų skirtumus. Reikia atkreipti dėmesį, kad kai kurie iš LLRI tyrimo rodiklių – šešėlinė ekonomika, namų ūkių investicijos, įmonių investuojamo pelno dalis, įmonių išlaidų dalis mokslui ir inovacijoms ir ne bankų paskolų rinkos dalis – nėra nagrinėjami arba yra nereguliariai tiriama oficialių institucijų. Be to, oficialios institucijos nepateikia daugelio rodiklių prognozių. Tad LLRI tyrimo rezultatai yra šia prasme unikalūs.

Kaip ir anksčiau, ekspertų vertinimai ir prognozės lyginami ne tik su kitais šaltiniais, bet ir su jų anksčiau pateiktomis prognozėmis. Studijoje taip pat nagrinėjamos rinkos dalyvių vertinimų ir prognozių tendencijos remiantis ankstesnių, jau šešiolikos, apklausų rezultatais.

LLRI dėkoja tyrimo dalyviams ir rėmėjams, taip pat visiems, suteikusiems pastabų ir pasiūlymų.

1 skyrius. MAKROEKONOMIKA

1.1. Spartus ekonomikos augimas vis dar palankus būtinoms reformoms

2006 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais LLRI atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos ūkio augimas 2006–2007 m. išlieka stabiliai spartus. **Rinkos dalyviai kėlė 2006 m. prognozes puse procentinio punkto ir mano, kad šiais metais ekonomika paaugs 6,8 proc. 2007 m., jų nuomone, Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugs dar 6,5 proc.**

LLRI tyrime bendrasis vidaus produktas suprantamas kaip šalies viduje per tam tikrą laikotarpį galutiniam vartojimui pagamintų prekių ir paslaugų verčių suma, įskaitant ir šešėlinėje rinkoje sukurtą vertę.

Lietuvos statistikos departamento (SD) duomenimis, Lietuvos BVP, eliminavus sezoninius svyravimus, nuo 2000 m. kas ketvirtį vidutiniškai augo po 2,76 proc. Nenutrūkstanti ir sparti ūkio plėtra tildo skeptikus, kurie cituoja verslo ciklus ir jau kelis metus prognozuoja, kad augimas turėtų labai sulėtėti. Šiais metais, tyrimo duomenimis, ekonomika auga dar sparčiau nei pernai. Tai rodo ir pirmojo pusmečio statistiniai duomenys (8,4 proc.).

Nelėtėjančią ūkio plėtrą veikia vartojimas ir vidaus rinkos plėtra, taip pat sparčiai didėjantis eksportas. Tęsiantis ūkio plėtrai ir mažėjant darbo jėgos pasiūlai, sparčiai didėja ir darbo užmokestis bei namų ūkių pajamos (žr. 2.1 ir 2.2 skirsnius). Didėjant pajamoms, žmonės vis daugiau turi laisvų nuo būtinų buitinių išlaidų pinigų – santaupos ir investicijos didėja greičiau nei darbo užmokestis.

Narystė Europos Sąjungoje (ES) teigiamai veikia rinkos dalyvių lūkesčius, ypač dėl teigiamų darbo pasidalijimo, išaugusios specializacijos ir užsienio prekybos pokyčių. Kita vertus, pagal BVP vienam žmogui ES, (kartu su Lenkija ir Latvija) vis dar esame sąrašo gale – Lietuvos BVP vienam gyventojui sudaro

52 proc. ES vidurkio. Žema pradinė bazė ir poreikis „vytis“ toje pačioje rinkoje esančias šalis, nemaalšina spartaus augimo lūkesčių.

Nuolat minimą ES struktūrinių fondų suteikiamą postūmį Lietuvos ekonomikai rinkos dalyviai vertina gana skeptiškai. Jie mano, kad tai gali turėti ir neigiamų pasekmių dėl išteklių nusiurbimo, jų paskirstymo kriterijų, ir dėl konkurencijos iškraipymų³. Norint, kad ištekliai būtų veiksmingai naudojami, o ekonomika būtų gyvybinga net ir tada, kai tokių laikinų paskatų kaip struktūriniai fondai nebeliks, reikia griežtinti išdo politiką, o ne „skatinti“ ekonomiką, nuolat didinant valdžios išlaidas. Taip pat būtina ir toliau liberalizuoti rinką.

Tokie šalutiniai veiksniai kaip struktūriniai fondai Lietuvos ekonomikai iki ES lygio užaugti tikrai nepadės, ypač jei nebus imamasi rimtų priemonių gerinti investicines sąlygas ir reformuoti vidaus ekonomikos sektorius. Net 44 proc. rinkos dalyvių mano, kad pastaraisiais metais investicinė aplinka Lietuvoje negerėjo. Rinkos dalyvių nuomonė sutampa su oficialiais statistikos rodikliais – tiesioginės užsienio investicijos, SD duomenimis, mažėja jau trečius metus iš eilės. Anot rinkos dalyvių, mokesčių pertvarkymas, ypač darbo jėgos mokesčių mažinimas ir vadinamųjų „Sodros“ lubų nustatymas, mokesčių reglamentavimo supaprastinimas, biurokratijos mažinimas, emigracijos ir darbo jėgos kvalifikacijos problemų sprendimas, reformos žemės rinkoje – tai būtinos priemonės (pagal dažnumą), reikalingos norint pritraukti investicijų į šalį. Eurą, kaip vieną iš esminių priemonių, minėjo tik 5 proc. apklaustųjų – visi mano, kad pirmiausia reikia spręsti vidines mokesčių, reguliacines ir biurokratinės problemas.

Apskritai euro įvedimui, kaip ekonomikos stūmokliui, ypatingą dėmesį skiria toli gražu ne visi rinkos dalyviai. 56 proc. atsakiusių mano, kad šalies ekonomika, neįvedus euro, patirtų nuostolių, tačiau ne-

³ 16 ir 17 Lietuvos ekonomikos tyrime apklausti rinkos dalyviai beveik vienbalsiai teigė, kad struktūriniai fondai iškraipo konkurencinę aplinką, ir tik trečdalis jų manė, kad neigiamas poveikis bus itin ryškus. Anot 8 proc. apklaustųjų, struktūriniai fondai konkurencijos neiškraipo.

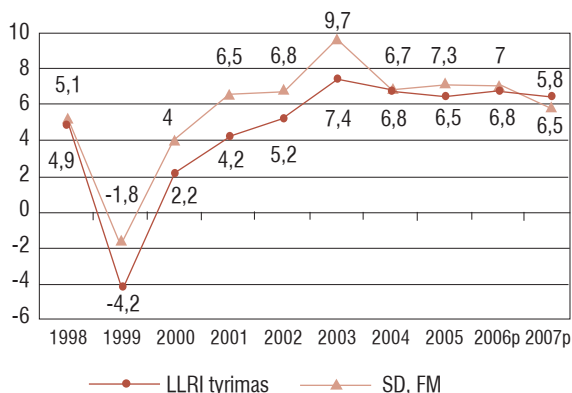
maža dalis – net 44 proc. – mano, kad ekonomika dėl to labai nenukentėtų.

Nelėtėjantis augimas sudaro kaip niekad geras sąlygas energetikos, sveikatos, švietimo, transporto, socialinės politikos ir valstybės išlaidų struktūrinėms reformoms. Tačiau politinė galia be reikalo nukreipiama rūpinantis vienos įmonės pardavimo reikalais, o finansiniai ištekliai naudojami trumpalaikėms priemonėms, kurios nepadeda spręsti svarbių giluminių problemų. Reformų trūkumą ir būtinybę atspindi ir mažos užsienio investicijos.

Lietuvos statistikos departamento skaičiavimais, pirmąjį pusmetį itin sparčiai augęs BVP buvo visų ekonominės veiklos rūšių, ypač susijusių su gamyba ir vartojimu, pridėtinės vertės didėjimo rezultatas. Antrąjį ketvirtį pridėtinė vertė sparčiausiai augo gamybos ir gamybinės paskirties paslaugų įmonėse. Labiausiai augo pramonė ir statyba. Šių veiklos rūšių įmonėse pridėtinė vertė antrąjį ketvirtį padidėjo beveik du kartus daugiau negu visame šalies ūkyje.

1.1 grafikas

BVP augimas, proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, LR finansų ministerija, Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas.

Ilgalaikę Lietuvos ūkio plėtrą ir rinkos dalyvių lūkesčius ilgai teigiamai veikė tęsiamas privatizavimas ir demonopolizavimas. Vis dėlto privatizavimo procesai lėtėja: mažėjant stambių privatizavimo sandorių, pernai privatizavimo fondo pajamos iš turto pardavimo, palyginti su 2004 m., sumažėjo ketvirtadaliu, šiais metais jos dar mažesnės.

Valstybės turto fondo (VTF) duomenimis, per devynis šių metų mėnesius Lietuvoje buvo privatizuota turto už 102,689 mln. litų – už 2,2 karto mažesnę sumą nei tuo pačiu metu pernai, kai privatizavimo apimtys siekė 224,28 mln. litų (iš viso 2005 m. turto privatizuota už 314,73 mln. litų). Vienas didesnių šiuo laikotarpiu VTF sudarytų sandorių – viešame aukcione už 1,777 mln. litų privatizuota 39,51 proc. akcinės bendrovės Lietuvos telegramų agentūros ELTA akcijų.

Tačiau daugelio svarbių sričių privatizavimas vis dar stabdomas: Lietuvos geležinkelių sektorius liberalizuojamas labai lėtai ir kol kas privatus kapitalas nėra įsileidžiamas. Privatizacija vilkinama ir Lietuvos energetikos sektoriuje – šiemet Ūkio ministerija žadėjo tik apsispręsti, ar bus parduodami Rytų skirstomieji tinklai; privati veikla sveikatos sistemoje taip pat vis dar susiduria su didelėmis problemomis.

Kita vertus, vien tik privatizavimas nepadės išspręsti visų problemų, jei valstybės vaidmuo tam tikrose rinkose išliks aktyvus ir privatizavus tose rinkose veikiančias įmones. Pavyzdžiui, jau minėtame energetikos sektoriuje, kur neseniai buvo privatizuotos ir „Lietuvos dujos“, ir „Vakarų skirstomieji tinklai“, produkcijos kainos vis dar reguliuojamos valstybės.

Svarbu įvertinti ir naftos kainų šuolio įtaką ekonomikos augimui. Aukštos pasaulinės naftos kainos didina ir kitų energijos išteklių kainas. Lietuva yra energetinių išteklių importuotoja, tad augančios energijos kainos gali sumažinti BVP augimą. Be to, dėl santykinai neefektyvaus energijos vartojimo, kylančių energijos kainų poveikis gali turėti didesnės įtakos gyventojų vartojimui Lietuvoje nei, pavyzdžiui, Vakarų Europoje. Todėl galima prognozuoti didesnes energijos išlaidas kitų vartojimo prekių sąskaita. Minėtina, kad padidėjusios naftos produktų kainos ir naftos perdirbėjų gebėjimas naudotis situacija iš dalies teigiamai veikia ekonomikos plėtrą dėl reikšmingo „Mažeikių naftos“ indėlio į Lietuvos BVP⁴.

Rinkos dalyvių 2006 m. BVP augimo vertinimas panašus į pagerintą Finansų ministerijos (FM) prognozę (žr. 1.1 grafiką). Finansų ministerija, kaip ir rinkos dalyviai mano, kad ateinančiais metais ūkis augs lėčiau. Beje, FM prognozuoja didesnę lėtėjimą – iki 5,8 proc.

⁴ „Mažeikių naftos“ duomenimis, pirmąjį 2006 m. pusmetį koncerno pajamos siekė 6,826 mlrd. litų – 41,7 proc. daugiau nei pernai tuo pačiu laikotarpiu. „Mažeikių nafta“ šiemet tikisi 507,8 mln. litų grynojo pelno ir 11,4 mlrd. pajamų. Bendrovės pajamos 2005 m. pasiekė 11,154 mlrd. litų, uždirbta 929,915 mln. litų grynojo pelno, sumokėta 3 mlrd. litų mokesčių.

LLRI parengtoje naujausiojo tyrimo medžiagoje ekspertų vertinimai, palyginti su oficialiomis vidaus bei tarptautinėmis institucijomis, yra vidutiniai (žr. 1.1 lentelę). Visos institucijos sutinka dėl bendros ūkio plėtros dinamikos. Manoma, kad ekonomikos augimas šiais ir ateinančiais metais išlaikys sparčius augimo tempus, nors laukiama kiek lėtesnio augimo 2007 m. SEB Vilniaus banko ekonomistai prognozuoja didžiausią šuolį šiais metais, sieksiantį net 7,8 proc. Tuo tarpu DnB Nord specialistai mano, kad dėl euro neįvedimo, palūkanų didėjimo, taip pat dėl prastėjančios demografijos, nemažėjančios emigracijos ir augančios konkurencijos iš Azijos, itin žymios ekonomikos plėtros šiais ir kitais metais nereiktų tikėtis. Jie tikisi atitinkamai 6,5 ir 5,5 proc. augimo. Hansabank'as teikia procentiniu punktu aukštesnius rodiklius ir 2006 m., ir 2007 m., motyvuodamas tuo, kad vartojimas nemažės, bus daugiau investicijų, o valstybės išlaidos toliau augs. Vidaus paklausą kaip pagrindinę augimo priežastį įvardija ir Europos Komisija (EK), nors mano, kad jos, kaip pagrindinio variklio įtaka, blėsta. EK taip pat tikisi, kad dėl didelių investicijų pastaraisiais metais eksporto galimybių daugės.

TVF prognozės identiškos rinkos dalyvių lūkesčiams, tačiau ne visos TVF siūlomos priemonės ekonomikai stabilizuoti sutampa su LLRI pozicija. TVF (priešingai nei LLRI) mano, kad Lietuvai šiuo metu svarbiausia mažinti bankų paskolų poreikį ir pasiūlą, įvedant visuotinį nekilnojamojo turto mokestį. LLRI vertinimais, nekilnojamojo turto mokestis nebūtinai sumažins nekilnojamojo turto kainas, bet neabejotinai turės neigiamų ekonominių ir socialinių pasekmių. Kita vertus, institutas sutinka su pasiūlymais naikinti lengvatas būsto kredito palūkanoms, taip pat mažinti valstybės išlaidas ir užtikrinti efektyvų valstybės pinigų naudojimą. Pasaulio bankas, pranašaudamas vis dar greitą, tačiau šiek tiek lėtėsiantį, augimą, tvirtina, kad plėtros laikotarpis turėtų būti išnaudotas fiskalinei politikai griežtinti ir rimtoms struktūrinėms reformoms vykdyti⁵.

1.1 lentelė

Lietuvos BVP augimo prognozės*		
	2006	2007
SEB VB	7,8 (6,5)	7,0 (6,2)
HBM	7,5 (6,5)	6,5
FM	7,0 (6,0)	5,8
LLRI	6,8 (6,5)	6,5
TVF	6,8 (6,5)	6,5
SEB Intl	6,5 (6,6)	6,2
EK	6,5 (6,2)	6,2
DnB Nord	6,5 (6,0)	5,5 (6,0)

* skliausteliuose pateiktos ankstesnės prognozės.

Santrumpos: SEB – Skandinaviska Enskilda Banken⁶, HBM – „Hansabank“ Markets⁷, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, EK – Europos Komisija⁸, DnB Nord⁹, TVF – Tarptautinis valiutos fondas¹⁰, SEB Vilniaus bankas¹¹, FM – Finansų ministerija¹².

Rinkos dalyviai kitų metų ekonomikos augimo prognozes sumažino iki 6,5 proc. Optimistiškesnį vertinimą pateikė tik SEB VB analitikai, visi kiti laukia panašaus į rinkos dalyvių prognozuojamo, ar dar lėtesnio, augimo. Priežasčių mažesniems 2007 m. rodikliams yra nemažai. Tai ir dėl neblėstančios emigracijos ir prastėjančios demografijos mažėjanti darbo jėga, ir augantis spaudimas Lietuvos įmonėms iš Rytų. Gyventojų pajamų mokesčio mažinimas nėra pakankamas, kad pritrauktų daugiau užsienio investicijų ar ryškiai sumažintų šešėlinę ekonomiką. Tam reikia paklausti mokesčio sumažinimo bent iki 20 proc. bei kitų priemonių, pavyzdžiui, „Sodros“ lubų įvedimo. Tuo tarpu nepakankamai griežta fiskalinė politika, augantis biudžetas ir didėjančios išlaidos skatina infliaciją ir nepriseda prie ūkio plėtros.

Mažesnes augimo prognozes veikia ir nežinomybė dėl energetikos sektoriaus ateities, ypač dėl energetinio saugumo nebuvimo ir kylančių kainų. Pagal vartojimo efektyvumą nuo Vakarų atsiliekanti Lietuva jautriau reaguoja į brangstančius išteklius, nes jų poreikis šalies ūkyje, kai kurių analitikų manymu, viršija ES

⁵ Pasaulio bankas. *EU-8 Quarterly Economic Report*, 2006-10.

⁶ SEB, *Nordic Outlook*, 2006-02, p. 36.

⁷ „HansaBank“ Markets. *The Baltic Outlook*, 2006-07-18, p. 4.

⁸ European Commission. *Commission's Spring 2006 Economic Forecasts*, 1/2006, p. 89. – http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2006/ee2006en.pdf.

⁹ DnB Nord. *Lietuvos ekonomikos perspektyvos*, 2006. – <http://www.dnbnord.lt/files/LEP.pdf>.

¹⁰ IMF. *World Economic Outlook* 2006-09, p. 477. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/pdf/statappx.pdf>.

¹¹ SEB Vilniaus bankas. *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*, 3/23, 2005-11, p. 17.

¹² LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005–2008 metais*. – www.finmin.lt.

vidurkį apie 6 kartus. Dėl Lietuvos ūkio energetinio imlumo išteklių brangimą labai skaudžiai gali pajusti verslas, tai gali atsilipti ir Lietuvos konkurencingumui¹³. Todėl ypač svarbu, kad būtų palanki aplinka plėtoti sritis, tiesiogiai nepriklausančias nuo energetinių išteklių, pavyzdžiui, paslaugų sektorių.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lietuvos ūkis artimiausioje ateityje augs sparčiai. Tačiau tik iš pagreičio ar noro pasivyti Europą ekonomika ilgai neaugs. Norint išlaikyti sparčius augimo tempus, reikia toliau ryžtingai ir nedelsiant vykdyti mokesčių mažinimo įsipareigojimus, turėti aiškias darbuotojų išlaikymo rinkoje (taip pat ir naujų pritraukimo) bei verslo skatinimo strategijas, „gelbėti“ švietimo ir sveikatos sistemas ir griežtinti valstybės finansų administravimą, ypač susirūpinti biudžeto išlaidų mažinimu.

1.1.1. Pasaulio ekonomikos augimas

Lietuvos ekonomika vis labiau junta kintanti **pasaulio ekonomikos** balansą. Šiandien besivystančios šalys, skaičiuojant pagal pirkimo galios koeficientą, sukuria daugiau nei pusę visos pagamintos produkcijos. Įvairi statistika rodo, kad ekonominė galia linksta nuo „išsivysčiusių“ šalių (Šiaurės Amerikos, Vakarų Europos, Japonijos ir Australijos) link mažiau išsivysčiusių, ypač Azijos. Pastarosios šalys kasmet sunaudoja daugiau kaip pusę pasaulio energetikos ir turi daugiausia užsienio rezervų. Jų eksporto dalis išaugo nuo 20 proc. 1970 m. iki 43 proc. šiandien. Būtent dėl šių šalių plėtros pasaulis išgyvena greičiausią BVP vienam žmogui augimo dešimtmetį (3,2 proc. per metus). Augimas geografiškai yra gana plačiai pasiskirstęs. Nors nuolat kalbama apie Indijos, Kinijos, Brazilijos ir Rusijos įtaką, šių šalių produkcija kartu tesudaro vos du penktadalius visos mažiau išsivysčiusių šalių sukurtos produkcijos.

Kintantis balansas neabejotinai sukuria įtampą ir verčia permąstyti verslo strategijas – kai kurie Lietuvos verslininkai tai jau pajuto. Kaip besikeičianti situacija atsilieps Lietuvos ekonomikai, dar sunku pranašauti. Tai neabejotinai atveria naujų verslo galimybių, vartotojai džiaugiasi pigesne produkcija iš Azijos šalių. Kita vertus, neigiamą poveikį gali turėti masinis investicijų nukrypimas į šiuos regionus Lietuvos ir ar-

timiausių partnerių sąskaita, paaštrėjusi konkurencija lietuviškai produkcijai užsienyje ir silpnėjančios kaimyninės rinkos, kurios ir ateityje (bent jau netolimoje) turėtų išlikti pagrindinės Lietuvos partnerės.

Pasaulinio ūkio plėtra sulėtėjo 2005 m. antroje pusėje, tai ypač pajuto gamybos sektorius, iš dalies dėl didelių naftos kainų. Kita vertus, aukštos naftos kainos paskatino naftą eksportuojančių šalių ekonomikų augimą. 2006 m. pasaulio ekonomikos augimo potencialas vertinamas gana teigiamai. TVF vadovo Rodrigo de Rato žodžiais, pasaulio ekonomika pasirodė esanti pakankamai atspari ir didelėmis naftos kainoms, ir augančioms palūkanų normoms¹⁴. TVF 2006 m. rugsėjo mėnesį spėjo, kad šiemet ir kitais metais pasaulio ekonomika augs sparčiai – atitinkamai 5,1 ir 4,9 proc. Plėtrą turėtų skatinti augantis įmonių pelnas, sėkminga makroekonominė politika, nekilnojamojo turto rinka, atsigaunančios vertybinių popierių biržos ir mažėjantis nedarbas¹⁵.

Europos Komisijos prognozės taip pat gana aukštos – manoma, kad ekonomika 2006 m. paaugs apie 4,6 proc., o kitais metais dar 4,3 proc. „The Economist“ manymu, sparčiausiai šiemet turėtų augti šalių, kurios gamina arba transportuoja energijos išteklius, ekonomika (Azerbaidžano ekonomikos prieaugis dėl šoktelėjusio naftos ir dujų eksporto gali siekti net 27,5 proc.).

Be Azijos, pagrindiniu pasaulio ekonomikos varikliu ilgai buvo **Jungtinės Amerikos Valstijos**. Tačiau ekspertai perspėja, kad šios šalies ekonomikos augimas lėtėja. „The Economist“ duomenimis, sparčiai augusi Amerikos ekonomika iš esmės buvo brangusio nekilnojamojo turto atnešto kapitalo prieaugio, masinio skolinimosi ir kritusių santaupų rezultatas: visa tai padidino namų ūkių vartojimą. Kai (jei) nekilnojamojo turto kainos kris, ir vartotojai apsižiūrės, kad jie per mažai taupė, sumažės ir vartojimas, ir augimo rodikliai. Tyrimai rodo, kad iš kintančio balanso Amerika gali mažiau išlošti nei daugelis Europos šalių¹⁶. Nekeista, kad „The Economist“ apklausti ekspertai mažina 2006 ir 2007 m. prognozes. Jų nuomone, JAV ekonomika šiais metais augs iki 3,4 proc., o kitais metais kiek lėčiau – apie 2,5 proc.¹⁷. TVF specialistų vertinimas panašus – jų teigimu, 2006 m. JAV ekonomika augs 3,4 proc., o kitais metais sulėtės iki maždaug 2,9 proc. EK 2006 m. prognozuoja 3,2 proc. plėtrą,

¹³ Kmieliauskas L. *Netaupieji moka dukart*. – *Verslo žinios*, 2006-03-09, p. 3.

¹⁴ BBC News. *IMF warns on world economy woes*, 2006-09-16.

¹⁵ BBC News. *'Serious risks' to global economy*, 2005-09-02.

¹⁶ The Economist. *Playing leapfrog*, 2006-09-16, p. 34.

¹⁷ Ibid. *Economic indicators*, 2006-09-23, p. 100.

kuri (labiausiai dėl augančio biudžeto deficito) kitais metais turėtų lėtėti iki maždaug 2,7 proc.¹⁸.

Ilgą laiką nepasiteisino viltys dėl pagaliau atsigausiančios **euro zonos** ekonomikos. Vis dėlto šiemet šio regiono ekonomika siunčia kiek pozityvesnius signalus. Preliminariais duomenimis, euro zona antrąjį ketvirtį augo 0,9 proc. Tai reiškia, kad metinis euro zonos BVP augimas sudarė 3,7 proc. – tai greičiausias augimas per paskutinius šešerius metus. Pirmą kartą per septynerius metus euro zona aplenkė ir Ameriką, ir Didžiąją Britaniją, ir Japoniją.

Amerikos ekonomikos augimui lėtėjant, pasaulio – taip pat ir Lietuvos – ekonomikoms būtų itin naudinga, jei euro zona pagaliau išsivaduotų iš užsitęsusių sąstingio. Tačiau optimistinės nuotaikos dėl euro zonos nėra visuotinės – daugelio specialistų nuomone, euro zona neatsigauna dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių ji ilgą laiką stagnuoja – Europos, ypač Vokietijos, Prancūzijos ir Italijos, vyriausybių nenoro ryžtis būtinoms struktūrinėms reformoms¹⁹. Euro zona ilgai neišlaikys spartaus augimo ir dėl lėtesnio Amerikos ekonomikos augimo (nors efektas nebus itin didelis dėl jau minėtos eksporto (ne)priklausomybės); Italijos ir Vokietijos sprendimų sustiprinti biudžetus ir didinti mokesčius²⁰, ir pagaliau dėl ECB keliamų palūkanų.

Euro zonos ekonomikos augimo prognozės nevienodos – skirtingos institucijos skirtingai vertina regiono galimybes „atsigauti“. Europos Komisija rugsėjo mėnesį padidino 2006 m. prognozes nuo 2,1 iki 2,5 proc., spartesnį augimą susiejo su vidaus paklausa ir investicijomis. Vis dėlto pavasarį išsakytų prognozių 2007 m. (1,8 proc.) Komisija tarpinėje ataskaitoje didinti nesiryžo, nors yra tikimybė, kad tai bus padaryta lapkričio mėnesį, paskelbus rudenines prognozes. „The Economist“ apklaustų ekonomistų manymu, prognozės bus panašios – atitinkamai 2,3 ir 1,8 proc.

Pagrindiniais euro zonos ekonomikos augimo varikliais, turinčiais kurį laiką skatinti euro zonos ekonomiką, ekspertai mano esant išorinę ir vidinę rinkos paklausą, augančias investicijas, atsigaušančių privatų vartojimą, taip pat namų ūkių pajamų augimą dėl gerėjančios situacijos darbo rinkoje ir eksportą. Tačiau didžiausią postūmį euro zonos ekonomika gautų, jei-

gu daugelyje Vakarų Europos šalių būtų pradėtos būtinos socialinio sektoriaus reformos. Reikia sutikti su „The Economist“ analitikais, kad norint išlaikyti euro zonos augimą, šio bloko šalių vyriausybėms reikia nemažai nuveikti, didinant užimtųjų skaičių ir padedant kelti dirbančiųjų produktyvumą. Ekonominiams rodikliams pakilus, šiandien būtų itin tinkamas laikas šiuos procesus pradėti – dangstęsi ekonominiu sąstingiu pasiteisinimų dabar turi mažiau.

1.2 lentelė

BVP augimo prognozės

	2006		2007	
	TVF	EK	TVF	EK
Pasaulis	4,3 (5,1)	4,6	4,3 (4,3)	4,3
JAV	3,5 (3,9)	3,2	3,3 (3,6)	2,7
Euro zona	1,2 (1,6)	2,5*	1,8 (2,3)	1,8
ES-25	1,6	2,7*	2,1	2,2
Japonija	2,0 (1,0)	2,8	2,0 (1,6)	2,4
NVS	6,0 (8,2)	6,5	5,7 (6,5)	6,3
Rusija	5,5 (7,1)	6,1	5,3 (6,0)	5,9
Kinija	9,0 (9,5)	9,5	8,2 (8,5)	9,0

* Tarpinė ataskaita 2006 09. Rodikliai didinti.

Šaltinis: Tarptautinis valiutos fondas²¹, Europos Komisija²².

1.1.2. Šešėlinė ekonomika

LLRI tyrimo duomenimis, rinkos dalyviai nemano, kad šešėlinė ekonomika šiais metais pastebimai sumažės, tačiau šioks toks judėjimas mažėjimo linkme jaučiamas. Šešėlinė ekonomika apibūdinama kaip šalies viduje per metus galutiniam vartojimui pagamintų prekių ir suteiktų paslaugų, oficialiai nedeklaruotų dėl mokesčių ar reguliavimų, dalis visame BVP.

Pastaraisiais metais rinkos dalyviai nesitikėjo šešėlinės ekonomikos mažėjimo – jau keletą metų rodiklis svyruoja apie penktadalį šalies ekonomikos. **Naujaušio tyrimo duomenimis, 2006 m. šešėlinė ekonomika bus vienu procentiniu punktu mažesnė nei 2005 m. ir sudarys 20 proc. BVP. Rinkos dalyviai tikisi, kad kitais metais šešėlinė ekonomika sumažės dar šiek tiek – iki maždaug 19 proc.**

¹⁸ European Commission. *European economy, Economic Forecasts*, Autumn 2005.

¹⁹ The Economist. *A fair but fading wind*, 2006-08-19.

²⁰ Vokietijoje biudžeto balansui dar keliamas ir pridėtinės vertės mokestis, tai gali atsiliepti vartotojų pasitikėjimui.

²¹ IMF. *World Economic Outlook*, Spring 2004. – <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/chapter1.pdf>; *World Economic Outlook*, Fall 2004; BBC News. *World growth 'fastest since 1973'*, 2004-09-29.

²² European Commission. *Commission's Spring Economic Forecasts*, 2006/2.

Nors rodiklis po truputį darosi mažesnis, tačiau, kaip minėta, panašus judėjimas apie penktadalį šalies BVP – vienais metais jį viršijant, kitais metais jo nesiekiant – pastebimas jau nuo 2001 m. Taigi ir šiaandien mažinto rodiklio neturėtume vertinti kaip ženklo, kad situacija akivaizdžiai gerėja. Siekiant, kad rodikliai mažėtų pastebimiau, reikia rimtesnės reformos nei mokesčių sumažinimas keliais punktais. Šešėlinei ekonomikai mažėti trukdo ir netikrumas dėl mokesčių politikos, ateinančiais metais didėsiantys cigarečių akcizai, komplikuoatas ir įstatymus ne visuomet atitinkantis licencijavimas ir rinkliavų nustatymas, griežtas žemės rinkos reguliavimas ir įvairios statybų ir žemės įsigijimo kliūtys, taip pat į Lietuvos teisę perkeliama ES reguliavimai ir daug kainuojantis kokybės, saugumo ir kitų reikalavimų įgyvendinimas.

Vyriausybė šešėlinės ekonomikos mažinimą yra iškelusi kaip vieną iš mokesčių reformos tikslų, tačiau akivaizdu, kad pirmasis mokesčių mažinimo etapas, kai gyventojų pajamų mokestis buvo sumažintas iki 27 proc., rinkos dalyvių neįtikino. Aišku, kad, norint „nusiurbti“ didesnę šešėlinės ekonomikos dalį, reikia drąsesnių žingsnių – mokesčių srityje būtina gyventojų pajamų tarifą mažinti bent jau iki žadamų 20 proc., nustatyti „Sodros“ lubas, greičiau atsakyti socialinio mokesčio, kuris šiuo metu atsveria gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimą.

Atliekant šį tyrimą, rinkos dalyvių buvo klausiama, kiek jų nuomone, reikėtų sumažinti darbo apmokestinimą, siekiant iš esmės sumažinti šešėlinės ekonomikos (įskaitant ir darbo užmokesčio mokėjimą vokeliuose) apimtį. Tyrimo dalyviai buvo paprašyti nurodyti tarifą. Atsakymų vidurkis buvo 16,8 proc., t. y. mažesnis nei vyriausybės nedrąsiai planuojamas mažinimas iki 20 proc. Atsakymų moda – 15 proc. Vadinasi, dauguma tyrimo dalyvių mano, kad, norint sumažinti šešėlinę ekonomiką, tarifą reikia mažinti iki 15 proc. Nemažai atsakiusiųjų minėjo, kad vien gyventojų pajamų mokesčio tarifo mažinimo nepakaks. Kaip kitos būtinos priemonės buvo minimos „Sodros“ lubos ir „Sodros“ tarifo mažinimas.

2005 m. Pasaulio banko atliktame tyrime daugiau nei trys ketvirtadaliai visų įmonių minėjo aukštą mokes-

čių našta kaip problemą, kliudančią užsiimti verslu, ir šis rodiklis, nežiūrint į valdžios minimas priemones, nuo 2002 m. sumažėjo labai nedaug²³.

Jei mokesčių našta ypatingai ir nemažėja, kai kurių reguliacinių kliūčių per pastaruosius 4 metus, to paties Pasaulio banko tyrimo duomenimis, sumažėjo, pavyzdžiui, reguliacinę bazę, kaip kliūtį užsiimti verslu, minėjo virš pusės apklaustų įmonių, o 2002 m. jų buvo virš 60 proc. Kitose srityse kliūčių daugėjo – leidimų gavimą kaip kliūtį šikart įvardino daugiau įmonių, o kyšių davimo įvairiems reikalavimams tenkinti – sveikatos, gaisrinės, aplinkosaugos inspekcijoms – labai pagausėjo (sveikatos – maždaug dvigubai, aplinkosaugos ir gaisrinės inspekcijoms – 3 ir daugiau kartų). Tai susiję su itin padaugėjusiais kokybės ir kitais reikalavimais (Lietuvoje jų bene daugiausia tarp 8 naujųjų ES narių iš Centrinės ir Rytų Europos), ir bandymais šių reikalavimų išvengti²⁴.

Taigi nors ekonomikai augti narystė ES ir suteikia teigiamą postūmį, nereikalingą „teigiamą“ postūmį ji gali suteikti ir šešėlinei ekonomikai. Kai kurie pigesni produktai ar paslaugos, standartizuojamos pagal ES reikalavimus, „nebeatitinka“ aukštų ES kokybės ar kitų reikalavimų ir tampa šešėlinės rinkos dalimi. Taikantis prie ES taisyklių ir akcizų, prekės brangsta, didėja Lietuvos ir jos kaimynių už ES sienos kainų skirtumas – tai skatina kontrabandą²⁵.

Kontrabandą ypač skatina akcizų didinimas. Nors Vyriausybės atstovų nuomone, rinkos dalyviai turėtų džiaugtis, kad buvo išsiderėtas akcizų su ES derinimo septynerių metų pereinamasis laikotarpis²⁶, iš tiesų jau dabar kai kurie akcizai Lietuvoje viršija ES nustatytus minimalius tarifus²⁷. Kylant naftos ir energetikos kainoms bei augant kontrabandai, Lietuvai verta Europos lygmeniu aktyvinti diskusiją apie akcizų (taip pat ir minimalių) dydį ir jų mažinimo galimybes.

Vyriausybė, bandydama atverti kelią eurui 2010 m., akcizus 30 proc. kels jau nuo 2007 m. kovo mėnesio, o vėliau palaipsniui juos didins, kol 2009 m. bus pasiektas minimalus reikalaujamas dydis. Finansų ministerijos teigimu, priėmus projektą, populiariausių cigarečių pakelio kaina kitais metais pakiltų apie 14

²³ Ibid.

²⁴ EBRD – World Bank Business Environment and Enterprises Performance Survey (BEEPS), 2005.

²⁵ 2005 m., kaip kelis metus iš eilės, ir vėl buvo sumuštas sulaukytų cigarečių, kontrabanda vežamų iš Rusijos ir Baltarusijos, rekordas – 3,5 mln.

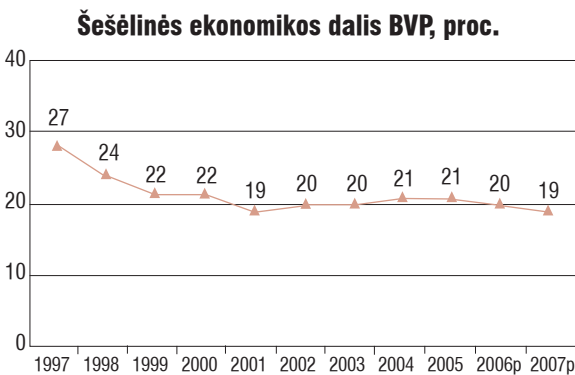
²⁶ Pagal ES reikalavimus, iki 2009 m. gruodžio 31 d. cigarečių akcizo mokestis Lietuvoje turi sudaryti 57 proc. cigarečių mažmeninės kainos. Žr. Kmieliauskas L. *Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą*. – *Verslo žinios*, 2004-06-17, p. 5.

²⁷ Kmieliauskas L. *Kontrabandos perspektyvos geros, verslo – prastesnės*. – *Verslo žinios*, 2004-07-02, p. 4.

procentų²⁸. Tai labai padidintų cigarečių kainų skirtumą Lietuvoje ir kaimyninėse šalyse. Pigiausių rūšių rusiškos cigaretės Kaliningrado srityje kainuoja nuo 30 iki 40 lietuviškų centų už pakelį. Aukštesnės klasės cigaretės su filtru Rusijoje kainuoja 50–60 centų, o tokios pat cigaretės prekybos centruose kainuoja kur kas brangiau – daugiau nei 3 litus. Toks kainų skirtumas yra akivaizdi kontrabandos paskata.

Dėl rekordinių kontrabandos rodiklių ir žemo lietuvių gyvenimo lygio akcizai turėtų būti didinami kaip įmanoma vėliau. Pirma, augant gyvenimo lygiui, žmonėms akcizų didėjimas po kelerių metų bus mažiau skausmingas, nei šiomet. Antra, galima grėsmė, kad staiga 2007 m. padidintas akcizas dar labiau paskatins šešėlinę rūkalų rinką – iki šiol galbūt nedrįsę imtis rizikingo verslo bus paskatinti didesnio pelno galimybės. Taigi kontrabandos rodikliai augs dar labiau. O didinant akcizą vėliau būtų daugiau laiko užtikrinti sienos apsaugą.

1.2 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

Šešėlinė ekonomika nemažėja ir dėl nenuspėjamos mokesčių politikos. Sprendimų dėl mokesčių keitimai metų viduryje, pvz., socialinis mokestis ir įvairūs siūlyti jo variantai, nekilnojamojo turto mokesčio didinimas, ypač skaudžiai paveikęs smulkiuosius verslininkus, neleidžia įmonėms planuoti savo pajamų ir išlaidų ir mažina pasitikėjimą valdančiosiomis struktūromis. Tokios priemonės gana dažnai įmonių savininkams kelia dilemą, ar verta rizikuoti verslo sėkme, ar bandyti išlaikyti jį šešėlyje. Ankstyvas mokesčių politikos planavimas, atvirkščiai, iš anksto skatina ūkio subjektų lūkesčius ir leidžia planuoti veiklą. Todėl aiškias tolimesnės mokesčių reformos,

planuojamos 2008 m., ribas visuomenė turėtų žinoti kuo anksčiau – tai skatintų verslo lūkesčius ir mažintų šešėlinės veiklos apimtį.

1.2. Importas ir eksportas

LLRI tyrime vertinamas deklaruojamų ir nedeklaruojamų importuotų ir eksportuotų prekių ir paslaugų vertės pokytis.

Rinkos dalyviai mano, kad tiek eksporto, tiek importo augimas vis dar didina tempus. Šiais ir ateinančiais metais importo ir eksporto augimo tempai, jų nuomone, bus labai panašūs, nors importas augs šiek tiek sparčiau. **Anot tyrimo dalyvių, 2006 m. eksportas augs 14,9 proc., o importas – 15,3 proc. 2007 m. augimo tempai turėtų išlikti panašūs, jie gali mažėti tik keliomis dešimtosiomis procento: eksportas augs 14,6 proc., o importas – 15 proc.**

Eksporto augimo rodiklis, nors keliais procentais didesnis nei pavasarį, vis tik yra 2 proc. mažesnis nei 2005 m. Dar labiau spartėjančio augimo kitais metais rinkos dalyviai nesitiki. Tuo tarpu importas, jų nuomone, šiomet auga sparčiau nei pernai ir lenkia eksporto augimą. Apskritai, smarkiai padidinę 2005 m. rodiklius, tyrimo dalyviai didesnių prekybos šuolių pastaruoju metu nesitiki – rodikliai išlieka dideli ir gana pastovūs (žr. 1.3 grafiką). Tai nėra keista, nes artimiausiais metais radikalių pasikeitimų nesitikima ir prekyboje bei santykiuose su prekybos partneriais.

Iš Statistikos departamento skelbiamų negalutinių duomenų matyti, kad eksportas ir importas šių metų sausio–liepos mėnesiais, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu 2005 m., išaugo atitinkamai 29,7 ir 29,8 proc. Tai didesni rodikliai, nei rinkos dalyviai buvo numatę. Lietuvos užsienio prekybos deficitas buvo 30,2 proc. didesnis nei 2005 m. tuo pačiu laikotarpiu.

Žiūrint į prekybos rodiklius, svarbu įvertinti, kad dalis jų išaugo dėl pakilusių naftos, trąšų kainų, o ne dėl padidėjusių parduodamos produkcijos mastų. SD vertina kainų pokytį, o kitos institucijos mano, kad neretai kitimą lemia prekių kiekis, o ne vertė, t. y. neatsižvelgia į kainų kitimą. Toks metodas naudojamas, norint tiksliau įvertinti prekybos dinamiką. Tai paaiškina nemažus skirtumus tarp SD ir kitų institucijų teikiamų rodiklių.

²⁸ Ilgainiui kainų padidėjimas bus ypač ryškus: šiandien nuo 1000 cigarečių valstybei atitenka 75,6 lito akcizo mokesčio, arba pusantro lito nuo pakelio. Pasiekusi minimalų ES akcizo tarifą valstybė už 1000 cigarečių pasiims 327 litus – 6,5 lito už pakelį.

Didžiąją dalį Lietuvos prekybos, SD duomenimis, sudaro mineraliniai produktai (beveik 30 proc. eksporto ir 27 proc. importo), kurių kainą labiausiai veikia išaugusios naftos kainos. Mineralinių produktų, ypač mineralinio kuro, rodikliai tiek eksporto, tiek importo struktūroje nuo praeitų metų I pusmečio išaugo apie 40–50 proc., tačiau svarbu pažymėti, kad rafinuotų naftos produktų kaina tuo pačiu metu taip pat kilo beveik ketvirtadaliu. Didelėmis šios grupės kainomis galima aiškinti ir nemažėjančius importo iš Rusijos rodiklius.

Apskritai, SD duomenimis, didžiausias eksporto šuolis pastebėtas plastiko pramonėje – šių produktų eksportas augo net 76 proc. Dėl narystės ES smarkiai kurį laiką auga ir maisto prekių išvežimo rodikliai (47 proc.) – eksportą skatina ne tik kvotų su ES panaikinimas, bet ir eksporto į trečiąsias šalis subsidijos.

2006 m. svarbiausiomis prekybos partnerėmis išlieka Europos Sąjungos valstybės. Lietuvos prekių eksportas²⁹ į ES-25 2006 m. pirmąjį pusmetį, palyginti su tuo pačiu praėjusių metų laikotarpiu, padidėjo penktadaliu ir sudaro 63 proc. bendro Lietuvos eksporto (sumažėjo nuo 65 proc. 2005 m.). Importo iš ES-25 vertė tuo pačiu laikotarpiu sudaro 59 proc. bendro Lietuvos importo (nepakito nuo 2005 m.) – per metus jo vertė išaugo maždaug trečdaliu. Eksportas į NVS šalis vėl augo itin sparčiai – virš 40 proc., ir sudaro antrą didžiausią – 19 proc. – bendro eksporto dalį. Importas iš NVS sudaro trečdalį viso šalies importo. Didžiąją dalį prekybos su NVS sudaro importas ir eksportas su Rusija – atitinkamai 29 ir 11 proc. Ši šalis išlieka pagrindine prekybos partnere, po jos eksporto srityje seka Latvija, importo – Vokietija. Rusijos ir Latvijos ekonomikos auga itin sparčiai, be to, jau atsigauna Vokietijos ekonomika, todėl prekybos rodikliai su šiomis partnerėmis ir toliau turėtų išlikti aukšti.

Šiandienos rinkos dalyvių lūkesčius ir atitinkamai aukštus vertinimus bei prognozes skatina prekybos kliūčių su ES nebuvimas, išaugusi specializacija, vis dar gana sparti, nors ir lėtėjanti JAV ūkio plėtra (žr. 1.1 skirsnį), geri ir gerėjantys partnerių rytuose ekonomikos rodikliai, taip pat gerėjantys euro zonos ekonomikos rodikliai. Importo augimo lūkesčius skatina sparčiau augančios gyventojų pajamos, perkamoji galia ir vartojimas; taip pat viltys, kad po kelių metų sąstingio pagaliau pradės atsigausti investicijos. Tačiau, kadan-

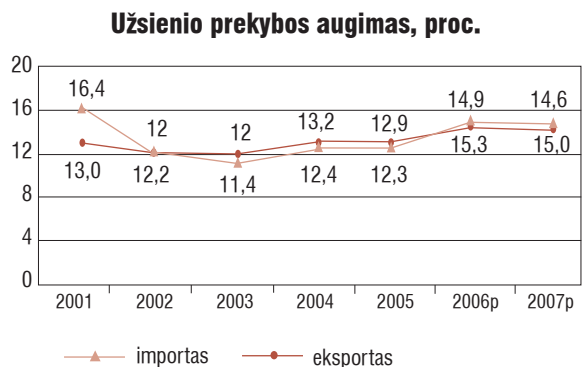
gi realių teigiamų pokyčių, ypač valstybės politikos atžvilgiu, nematyti, tikimybė, kad artimiausiu metu investicijų padaugės, nėra didelė. Kita vertus, auga investicinių prekių importas: palyginti su pirmuoju 2005 m. pusmečiu šių prekių įvežimas išaugo net 31 proc. ir dabar sudaro 15 proc. viso importo.

Aukštus rodiklius skatina ne tik palankios prekybos sąlygos su ES, bet ir gerėjančios prekybos sąlygos su kai kuriomis trečiosiomis šalimis, pavyzdžiui, Ukraina, kuri gerina sąlygas eksportuotojams į šią šalį, mažindama kai kurių maisto produktų importo tarifus (ypač sąlygos bus palankios mėsos, žuvies pramonei)³⁰. Su Ukraina ES lygmeniu aptariamas ir laisvosios prekybos klausimas, tačiau jo sprendimas priklausys daugiau nuo politinių nei ekonominių ES ir Ukrainos argumentų.

Užsienio prekybos lūkesčius veikia ir kintantis ekonomikos balansas bei paaštrėjusi konkurencija pasaulyje. – vietos gamintojai jaučia stiprią konkurenciją iš Azijos: šiais metais visuomenėje plačiai diskutuotas „Ekranas“ pavyzdys. Kita vertus, reikia prisiminti, kad dempingo faktas oficialioje išvadoje nebuvo minimas.

Vėliausias ES gynybinės taktikos konkurencinėje kovoje su Azijos gamintojais ėjimas – padidinti importo muitai avalynei iš Vietnamo ir Kinijos. Anot Peter Mendelson, tai yra atsakas į šių šalių dempingą (formaliai nustatytas dempingo faktas), tačiau realiai ši epizodą galima apibūdinti ir kaip nesutarimų tarp ES šalių, išskėlusią gamybą į Aziją, ir šalių, kurios avalynės gamybos pajėgumus paliko savo šalyse, rezultata.

1.3 grafikas

Šaltinis: LLRI tyrimas.

²⁹ Nors oficialiai po 2004 m. gegužės 1 d. eksportas į ES šalis nares ir kandidates nebėra eksportas, o tik išvežimas, o importas – įvežimas, metodologiniais sumetimas šiame tyrime prekyba su ES šalimis vis dar vadinama užsienio prekyba, o išvežimas ir įvežimas – importu bei eksportu.

³⁰ ELTA. *Ukrainoje mažės maisto produktų importo muitai Lietuvos importuotojams*, 2005-08-10.

Rinkos dalyvių eksporto ir importo dinamikos vertinimai, nors neaukšti, palyginti su oficialiaja statistika, kitų institucijų kontekste yra vidutiniai. EK tikisi apie 11 proc. eksporto augimo šiais ir procentiniu punktu lėtesnio augimo ateinančiais metais. Manoma, kad spartus eksporto augimas turėtų išlikti dėl nemažėsiančios paklausos iš Rusijos ir kitų NVS šalių. Importas, veikiamas vartojimo ir investicinių procesų, taip pat augs – apie 11,4 proc. 2006 m. ir 10,5 proc. 2007 m. Nordea spėja, kad labiausiai Lietuvos eksportas augs būtent šiais metais – 15 proc., palyginti su 11,5 proc. praėjusiais metais ir laukiamu sulėtėjimu iki 10 proc. 2007 m. Atkreiptinas dėmesys, kad daug dėmesio Nordea skiria aplinkinių rinkų ekonomikos situacijai ir jos įtakai Lietuvos prekybos galimybėms. Hansabankas mano eksportą ir importą šiais metais augsiant atitinkamai 26 ir 25,5 proc., 2007 m. – 17 ir 16,8 proc. Skirtumas tarp eksporto ir importo rodiklių, kaip ir rinkos dalyvių manymu, yra minimalus, tačiau importo naudai.

1.3. Vartotojų ir gamintojų kainos augs dar sparčiau

Infliacija pastaruosiu metu buvo vertinama kaip ypatingas rodiklis, kurio svyravimas buvo akylai stebimas, vertinant Lietuvos galimybes prisijungti prie euro zonos. Šių metų rodiklis buvo per aukštas, neatitiko Maastrichto kriterijaus ir kol kas užtrenkė Lietuvai duris į euro zoną. Rinkos dalyviai nemano, kad rodiklis šiais ar ateinančiais metais galėtų mažėti. Netgi atvirkščiai: manoma, kad 2006 m. vartotojų kainos didės ketvirčiu. Gamintojų kainų augimo prognozės taip pat keltos ir yra aukštesnės nei vartotojų. LLRI tyrimo dalyviai vertina prekių ir paslaugų, skirtų vartoti namų ūkyje, ir prekių, kurias gamintojai perka ir naudoja toliau kuriant vertę, vidutinių kainų pokytį laikotarpio pabaigoje.

Kalbant apie kainų pokyčius, svarbu paaiškinti sąvokas, nes dažnai į vieną vietą sudedami ir kaitomi rodikliai, kurie iš esmės skiriasi. Ekonominė prasme infliacija nėra Lietuvos Statistikos departamento ar Eurostat skelbiamas vartotojų prekių krepšelio kainų indeksas (VKI) – tai galima pavadinti *statistine infliacija*. Ekonominė prasme infliacija reiškia pinigų nuvertėjimą, kuris atsiranda padidėjus pinigų masei, palyginti su sukurta verte, kurią šie pinigai atspindi mainuose. Esant tinkamai monetarinei politikai (kaip yra Lietuvoje), Vyriausybė negali tiesiog prispaus-

dinti verte nepadengtų pinigų. Tačiau pinigų masė šalyje šiandien didėja dėl Valstybės skolinimosi, lito bazinės valiutos euro (litas nuvertėja proporcingai nuvertėjant eurui dėl pinigų masės augimo euro zonoje), ES struktūrinės paramos, užsienio investicijų, eksporto augimo, emigrantų į Lietuvą siunčiamų pinigų, bankinės sistemos generuojamų pinigų. Šių reiškinų tiesiogiai matyti negalima, bet galima fiksuoti kainų augimą, kuris yra infliacijos buvimo ženklas. Taigi ekonomikoje, kainų augimas yra infliacijos pasekmė, o ne priežastis.

Pasak rinkos dalyvių, 2006 m. vartotojų kainos augs 4,6 proc., o gamintojų apie 5,5 proc., palyginti su atitinkamai 3,9 ir 4,3 proc. praėjusiais metais. Jie prognozuoja, kad 2007 m. vartojimo prekių ir paslaugų kainos didės 5 proc., gamintojų – 5,6 proc. Infliacijos rodiklį didina energetikos kainos, kelti transporto paslaugų įkainiai, gausios biudžeto išlaidos, naftos kainos ir kylantis darbo užmokestis, neblėstančio vartojimo auginama vidaus paklausa.

Kainų augimas yra natūralus procesas, kuris artimiausiu metu, Lietuvai „vejantis“ brangesnes ES šalis, turėtų išlaikyti gana sparčius tempus. Be to, lietuviškas darbo užmokestis, šiuo metu mažiausias ES, dėl emigracijos ir švietimo sistemos spragų mažinamos darbo jėgos pasiūlos, artės prie ES vidurkio ir kels kainas.

Viena iš pagrindinių didesnio VKI priežasčių pastaruosiu ir artimiausiu metu išliks šilumos ir kuro kainų augimas – tai beveik nepriklauso nuo Lietuvos valstybės sprendimų ir tikslingų antiinfliacinių priemonių. „Vilniaus energijos“ skaičiavimais, vadinamoji svertinė kuro kaina – dujos ir mazutas, palyginti su praėjusiais metais, šilumininkams pabrango daugiau nei 44 proc. Gazpromas sakosi jau pradėjęs trejų metų programą, kad iki 2008 m. pradžios Lietuvai parduodamų dujų kaina pasiektų „europinį lygį“. Tai reiškia, kad gamtinės dujos kitais metais gali brangti maždaug trečdaliu. Nuo liepos mėnesio gamtinės dujos vidutiniškai 13 proc. brango reguliuojamiems vartotojams – vidutinėms ir smulkioms įmonėms bei gyventojams. Numatoma, kad šiluma dėl to vidutiniškai gali brangti apie 17 proc. Tačiau premjeras viliasi, kad dujų kainos gyventojams tiek nedidės, o sustos ties 5–10 proc. riba. Lietuva Gazpromo dujas vis dar perka pigiausiai iš visų ES šalių – šiomet po 156 JAV dolerius už 1 tūkst. kubinių metrų. Kaimyninei Lenkijai rusiškos dujos kainuoja 236 JAV dolerius, Vokietijai – apie 280 JAV dolerių³¹.

³¹ BNS. *Gamtinės dujos gali brangti trečdaliu*, 2006-08-25.

Kaip jau minėta, kainos kyla ir dėl papildomai į rinką patenkančių lėšų. Jos taip pat kyla dėl didinamų mokesčių (pvz., akcizai), konkurencijos suvaržymo (pvz., energetikoje), valstybės vartojimo skatinimo (pvz., lengvatos būsto paskoloms, šildymo kompensacijos gyventojams).

Svarbu suprasti, kad kainų augimas šiuo Lietuvos ekonomikos augimo etapu yra natūralus procesas, ir nebandyti jo stabdyti dirbtinėmis priemonėmis, net ir siekiant svarbių valstybės tikslų, pavyzdžiui, euro įvedimo.

O siūlymų vienaip ar kitaip reguliuoti kainas siekiant, kad euras būtų įvestas, šiandien yra daug. Vienas iš jų – siūlymas jau nuo 2007 m. kovo mėnesio didinti akcizus, nesinaudojant ES suteiktais pereinamaisiais laikotarpiais, ir taip perkelti infliacinį poveikį į kitus metus, tikintis, kad 2008–2009 m. infliacija bus mažesnė, ir tada bus palanku įvesti eurą. Toks svarstymas nėra teisingas Lietuvos žmonių atžvilgiu. Lietuvoje akcizinių prekių kainos, atsižvelgiant į perkamąją galią, yra santykinai vienos didžiausių ES. Staigus šių prekių, ypač kuro, kainų padidėjimas turėtų neigiamą įtaką vartotojams ir didelės dalies ūkio sričių konkurencingumui. Akcizo cigaretėms ar alkoholiniams gėrimams pakėlimas taip pat dar labiau padidintų šių produktų kontrabandos srautus į Lietuvą, kurie jau šiandien, dėl didelio kainų skirtumo tarp Lietuvos ir jos ne ES kaimynių kasmet muša rekordus.

Spartesnis tam tikrų produktų paklausos nei pasiūlos augimas yra dar viena sparčiai didėjančio kainų indekso priežastis. Geras to pavyzdys yra nekilnojamojo turto rinka ar žemės ūkio produktų kainų didėjimas dėl sausros. Sudarius sąlygas sparčiai plėsti pagrindinių vartojimo produktų ir prekių gamybą ir išaugus jų pasiūlai, mažės spaudimas šių produktų kainoms augti. Tam reikia priemonių, kurios atsvertų ir liberalizuotų vidaus ir užsienio konkurencijos rinką, mažintų biurokratiją. Šios priemonės sudarytų sąlygas greičiau plėsti gamybą ir atsirasti naujoms įmonėms.

Nemažėjantis vartojimas taip pat prisideda prie kainų augimo. Jau kelerius metus iš eilės, augant namų ūkių pajamoms, pastebimas akivaizdus vartojimo bumas (nors šiais metais, rinkos dalyvių nuomone, jį nustelbs investiciniai procesai ir taupymas). Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas, 2005 m. augęs 9,4 proc., šiais metais turėtų paaugti dar 8,6 proc.³². Pastaruoju metu iš vyriausybės ir Lietuvos banko

pasigirsta vis daugiau siūlymų kontroliuoti paklausą stabdant vidaus vartojimą, – ypač nekilnojamojo turto, kur siūloma valdyti kreditų augimą.

Tačiau, kalbant apie vartojimą ir jo valdymą, labai svarbu paminėti ir būtinybę – šiuo atveju ir realią galimybę – kontroliuoti valstybės vartojimą, siekiant fiskalinės drausmės ir susilaikymo nuo išlaidavimo. Siekiant atsverti struktūrines kainų kilimo priežastis ir pasekmes, tokie veiksniai tampa itin svarbūs. Biudžeto išlaidų kontrolė buvo viena iš akivaizdžiai neišnaudotų priemonių, bandant 2007 m. įvesti eurą.

Bet kokiose diskusijose apie eurą būtina akcentuoti tai, kad kur kas svarbiau už greitą euro įvedimą yra stabili ir ekonomiškai pagrįsta valstybės fiskalinė ir ekonominė politika – nenatūraliai stabdant šiuos procesus, galima tikėtis neigiamų pasekmių.

Tradiciskai rinkos dalyvių kainų pokyčių vertinimas yra aukštesnis už oficialiąją šalies statistiką (žr. 1.4 grafiką). Finansų ministerija didino savo kainų augimo 2006–2007 m. prognozę atitinkamai iki 2,9 ir 2,8 proc., tačiau numatytas infliacijos rodiklis vis tiek yra pastebimai mažesnis nei siūlo tyrimo dalyviai. FM duomenimis, infliacijos spartėjimas labiau pasireiškia tose vartojimo prekių ir paslaugų grupėse, kurios yra silpniau veikiamos konkurencijos. Maisto produktų ir transporto paslaugų paklausa yra neelastinga kainoms, todėl kainų didinimas yra efektyvus šių sektorių finansinių rodiklių gerinimo būdas. Infliacijos spartėjimą kelia netobulos ir ribotos konkurencijos sektorių siekis didesnėmis kainomis dalį padidėjusių vartotojų pajamų panaudoti įmonių finansiniams rodikliams gerinti³³.

Kitos infliaciją vertinusios institucijos šiais metais taip pat pateikė didesnius rodiklius. SEB Vilniaus bankas šį rudenį daugiau nei po procentinį punktą tikslino ir 2006, ir 2007 m. infliacijos prognozes. Šio banko analitikų teigimu, kainų kilimo tempai jau pasiekė tokį lygį, kai reikia kalbėti apie antrinius infliacijos padarinius, skatinančius savaiminį jos išsiplėkimą – pajamų indeksavimą, didėjančias biudžeto išlaidas socialinei apsaugai, dažnesnę kainų peržiūrą ir pan.

DnB Nord analitikai taip pat didino rodiklį iki 3,2 proc. šiais ir 2,8 proc. ateinančiais metais. Jie pagrindinėmis kainų augimo priežastimis įvardijo energetikos ir maisto bei alkoholio prekių kainų didėjimą. Gazpromui padidinus kainas, pavasariį prognozes kelė ir EK.

³² LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2006–2009 metams*. – www.finmin.lt.

³³ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2006–2009 metams*.

1.3 lentelė

Vartojimo prekių ir paslaugų kainos*		
	2006	2006
LLRI	4,6 (3,6)	5,0
SEB VB	3,8 (2,8)	4,0 (2,9)
HBM	3,6 (3,2)	3,5
DnB Nord	3,2 (2,9)	2,8
FM	2,9 (2,1)	2,8
SEB	2,5	2,7
TVF	3,6 (2,5)	3,3
EK	3,5 (2,8)	3,3

* skliausteliuose pateikiamos ankstesnės prognozės.

** metų pabaigoje.

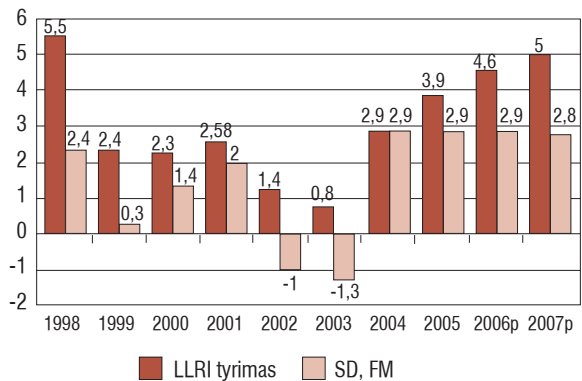
Santrumpos: FM – Finansų ministerija, SEB VB – SEB Vilniaus bankas³⁴, EK – Europos Komisija³⁵, HBM – „Hansabankas“ Markets³⁶, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, „Nordea“³⁷, „Dnb Nord“ – „Dnb Nord Lietuva“³⁸, TVF – Tarpautinis valiutos fondas³⁹, SEB⁴⁰.

Statistikos departamento duomenimis, vidutinė metinė infliacija rugpjūčio mėnesį sudarė 3,4 proc. Kalbant apie LLRI tyrimo ir oficialiosios statistikos vartotojų kainų pokyčių duomenis, būtina atkreipti dėmesį į tai, kad tam pačiam dydžiui apskaičiuoti yra naudojami skirtingi įrankiai: LLRI tyrimo ekspertai vertina visų vartojimo prekių ir paslaugų vidutinio kainų lygio pokytį, o SD skaičiuoja vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio vidutinių kainų pokytį.

Didžiausią įtaką SD metiniam rodikliui turėjo maisto ir nealkoholinių gėrimų prekių grupės kainų pakilimas – kainos šioje grupėje, kuri sudaro didžiausią vartojimo prekių ir paslaugų krepšelio dalį (27,3 proc.), kilo net 7,2 proc. Smarkiai rodiklį koregavo ir kitos didelį svorį krepšelyje turinčios prekės ir paslaugos – energetika ir transportas: būstas, vanduo, elektra, dujos ir kitas kuras per metus pabrango taip pat apie 7 proc. Itin sparčiai keletą metų iš eilės brangsta sveikatos priežiūros paslaugos (6,3 proc.).

1.4 grafikas

Vartotojų kainų pokyčiai, proc.

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, Lietuvos finansų ministerija, LLRI tyrimas.

Brangstantys energetikos produktai toliau kelia **gamintojų** parduodamos produkcijos kainas. Kadangi rafinuotų naftos produktų gamyba Lietuvos pramonės struktūroje sudaro gana didelę dalį, šių produktų kainų kitimas, kaip rodo ir oficialieji rodikliai, darė ir darys nemažą įtaką gamintojų kainų indekso rodikliams. Šiais metais jau ketvirtadaliu išaugęs naftos kainų rodiklis neabejotinai paveikė metinį gamintojų kainų indeksą. Statistikos departamento duomenimis, per 2006 m. gamintojų kainos išaugo 9 proc., o per metus nuo 2005 m. rugpjūčio – 7,6 proc. Rinkos dalyvių 2006 m. rodiklis – 5,5 proc. — yra kiek mažesnis nei Statistikos departamento. Kitais metais, tyrimo duomenimis, gamintojų kainos augs labai panašiu tempu – apie 5,6 proc.

Rinkos dalyviai šiemetines prognozes nuo pavasario padidino beveik ketvirtadaliu. Tam įtakos turėjo didėjančios bene visų gamintojų prekių ir paslaugų kainos: be jau minėtų rafinuotų naftos produktų svarbu įvertinti beveik dešimtadaliu brangusių elektros, dujų ir vandens tiekimo įtaką, taip pat ir apdirbamosios pramonės bei kasybos ir karjerų eksploatacijos kainų kilimą.

³⁴ SEB Vilniaus bankas. Lietuvos makroekonomikos apžvalga 25, 2006-09.

³⁵ European Commission. Spring 2006.

³⁶ „Hansbank“ Markets. Baltic Macro Outlook, 2006-07, p. 17.

³⁷ Nordea. Economic Outlook, 2006-01, p. 8.

³⁸ Dnb Nord Lietuva. Lietuvos ekonomikos apžvalga, 2005/4, 2005-12.

³⁹ International Monetary Fund. World Economic Outlook, 2006-09.

⁴⁰ SEB. Nordic Outlook, 2006-02.

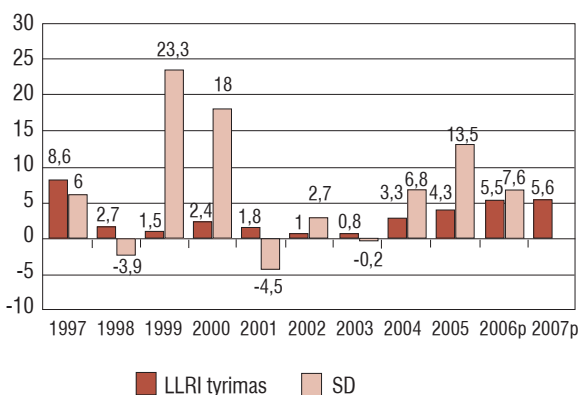
Aukštas gamintojų kainų rodiklis ateinantiems metams taip pat labiausiai yra sietinas su energetikos kainomis, brangstančiomis gamtinėmis dujomis, o jų įkandin – šildymu, nežinomybe energetikos rinkoje ir netylančia diskusija dėl energetikos ateities tarptautiniu lygmeniu.

Svarbu paminėti, kad SD skaičiuoja gamintojų pardudamų prekių kainų pokyčius, o LLRI tyrimo dalyviai vertina gamintojų perkamų prekių kainų pokytį. Taigi LLRI tyrime į gamintojų kainas yra įskaitomos importuojamos prekės, bet neįtraukiamos eksportuojamos, o šios produkcijos kainos, ypač elektros ir dujų, kilo itin sparčiai. Tuo iš dalies galima paaiškinti SD ir tyrimo dalyvių rodiklių skirtumus.

Tikėtina, kad LLRI tyrimo gamintojų kainų augimo rezultatams įtakos turi ir užsienio rinkų plėtros prognozės. Sparčiau kylant Vakarų ir ypač Azijos šalių ūkiui, auga ir toliau turėtų augti, žaliavų paklausa ir kainos.

1.5 grafikas

Gamintojų prekių ir paslaugų kainų pokyčiai, proc.

* Pateikiami 2006 m. rugpjūčio mėnesio SD duomenys.

Šaltiniai: LLRI tyrimas, Lietuvos statistikos departamentas.

Taigi šiais ir ateinančiais metais tiek vartotojų, tiek gamintojų kainų augimas dar didės. Tam didžiausios įtakos turės valdžios sprendimai ir netikrumas dėl energetikos kainų kitimo. Kita vertus, kainoms dar sparčiau kilti trukdo stiprėjanti vidaus rinkos konkurencija. Ją didina auganti vidaus pasiūla smulkaus eksporto rinkoms. Kainos mažėja ir dėl augančio darbo našumo.

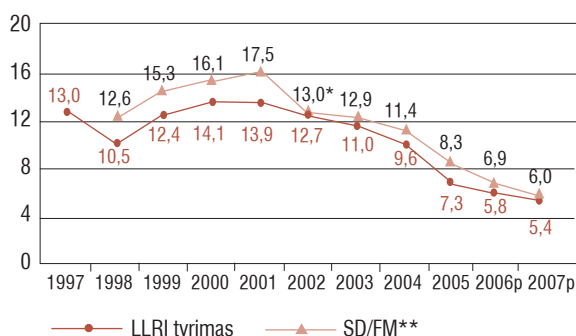
1.4. Nedarbo rodikliai prarado prasmę

Nedarbo lygis suprantamas kaip bedarbių – darbingo amžiaus asmenų, neturinčių darbo ir ieškančių jo, bet nebūtinai užsiregistravusių Darbo biržoje – skaičiaus ir darbo jėgos santykis. Darbo jėga – tai visi darbingo amžiaus gyventojai. LLRI tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti realų nedarbo lygį šalyje.

Atlikto tyrimo duomenys rodo, kad nedarbo rodikliai ir toliau mažėja. **Pasak rinkos dalyvių, 2006 m. pabaigoje nedarbo lygis bus 5,8 proc., palyginti su 7,34 proc. 2005 m. pabaigoje. Ateinančiais metais jis dar sumažės ir sudarys 5,4 proc. 2007 m. pabaigoje.**

1.6 grafikas

Nedarbo lygis, proc.

**2005–2008 m. prognozės – vidutinis metinis nedarbo lygis.

Šaltiniai: Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, LR finansų ministerija, Lietuvos statistikos departamentas.

Jau pavasarį rinkos dalyviai gana ženkliai – 1 procentiniu punktu – sumažino šių metų nedarbo prognozes iki 6,9 proc. Šį kartą jos sumažintos dar 15 proc. Taigi per vienerius metus 2006 m. rodikliai buvo patikslinti daugiau nei 2 procentiniais punktais – darbo rinkos statistikoje tai yra labai daug.

Šiais metais jau reikia pripažinti ne tik tai, kad nedarbo rodikliai nebėra džiugi žinia Lietuvos ekonomikai, bet ir tai, kad šiuo rodikliu nebegalime naudotis kaip reprezentatyviu – jis nebeatspindi realios situacijos rinkoje. Nedarbo šiandien realiai nėra, yra darbuotojų trūkumas, todėl nedarbo lygio rodiklis prarado aktualumą ir praktinę vertę.

Pagrindinės darbo rinkos problemos šiandien yra emigracija ir kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Po (nors iš dalies ir prieš) gegužės 1 d. į ES šalis plūstelėjo banga norinčių užsidirbti Lietuvos piliečių. Statistikos departamento duomenimis, 2005 m. emigraciją rinko-

si net dvigubai daugiau Lietuvos gyventojų nei prieš dvejus metus: 15 tūkst., palyginti su 7 tūkst. 2002 m. Tačiau Statistikos departamento atliktas tyrimas rodo, kad tik kas antras ar trečias emigrantas deklaruoja išvykimą. Pagal tyrimo duomenis 2001–2005 m. neoficialiai iš šalies išvyko apie 70 tūkst. žmonių, kartu su deklaravusiais savo vykimą – apie 126 tūkst. šalies gyventojų⁴¹. O per visą nepriklausomybės laikotarpį šalį spėjo palikti maždaug 404 tūkst. žmonių.

Emigracija neigiamai veikia šalies ūkį, nes išvyksta daug darbo jėgos, kuri galėtų kurti šalies ekonomiką. Daugiausia išvyksta jaunų energingų žmonių. Pasaulio banko teigimu, palyginti su kitomis Centrinės Europos ir Baltijos šalimis, Lietuvoje jaunų, iki 25 m., žmonių nedarbo lygis mažėja greičiausiai. Nors jaunų žmonių nedarbas šalyje dėl migracijos beveik išnyko, proto ir darbo jėgos nutekėjimo problema tapo dar aštresnė⁴².

Kadangi darbo užmokesčio vidurkis ES senbuvėse yra apie 6–7 kartus didesnis, išvažiuojama siekiant pirmiausia finansinės naudos – kai kuriems lietuviams, galbūt laikinai, tai tampa svarbiau nei patirties ir profesinio pranašumo įgijimas. Tai, kad gyventojai dažniausia išvyksta dėl pinigų, patvirtina ir visuomenės nuomonės apklausa: daugumos (daugiau nei 90 proc.) Lietuvos gyventojų nuomone, bene pagrindinė emigracijos priežastis yra mažas darbo užmokestis. Apie 72 proc. lietuvių mano, kad žmonės išvyksta į kitas šalis nerasdami darbo Lietuvoje, nors darbo rinkos rodikliai rodo, kad rasti darbą šiandien nėra problema. Greičiausia išvykstama dėl to, kad nerandama norimo darbo ar netenkina darbo užmokestis.

Tyrimai rodo, kad pusei žmonių, dirbusių užsienyje ir turinčių šeimas, sugrįžus sunku dirbti mažai apmokamą darbą Lietuvoje, todėl jie vėl stengiasi išvažiuoti. O 65 proc. teigia, kad grįžus apskritai sunku susirasti naują darbą⁴³.

Siekiant valdyti emigraciją, viešosios ekonominės politikos atžvilgiu būtina nagrinėti tas sritis, kurios labiausiai veikia individo galimybes siekti geriausio savo skirtingų ir individualių poreikių tenkinimo. Diskutuojant apie valstybės priemones taip pat būtina atsižvelgti į tai, kad tik dalis veiksnių, darančių įtaką migracijos sprendimams, priklauso nuo valdžios kompetencijos ar yra paveikios valdžios priemonėmis⁴⁴.

Valstybės lygmeniu emigracijos klausimas yra aktyviai diskutuojamas: Seime priimta rezoliucija, pagal kurią išipareigota įkurti nuolatinę parlamentinę komisiją emigracijos problemoms spręsti ar priskirti emigracijos reikalų nagrinėjimą esamiems Seimo padaliniais. Vyriausybei Seimas siūlo šias emigracijos mažinimo priemones: tobulinti emigracijos stebėsenos sistemą; parengti emigracijos poveikio šalies socialinei ir ūkio raidai vertinimo sistemą bei susieti šiuos duomenis su valstybės ilgalaikės raidos strategija; apsvarstyti atskirų valstybės institucijų, susijusių su emigracija, funkcijas, užtikrinti, kad būtų vykdomos būtinos funkcijos, ir parengti bei pateikti Seimui šių institucijų reorganizavimo planą. Taip pat prašoma iki 2006 metų lapkričio mėnesio kartu su naujojo biudžeto projektu Seimui pateikti valstybės politikos koncepciją dėl emigracijos procesų valdymo.

Tačiau akivaizdu, kad šios grynai administracinės priežiūros priemonės nesprenžia tikrųjų emigracijos priežasčių. Valstybės vaidmuo, norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje, turėtų būti labai konkretus – reikia sukurti aplinką ir sąlygas, skatinančias darbuotojus pasilikti šalyje, t. y. gerinti gyvenimo kokybę Lietuvoje. Tam reikėtų mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę naštą verslui (ypač ribojant kontroliuojančių institucijų vaidmenį), reformuoti sveikatos, pensijų sistemas taip, kad jomis galėtų pasitikėti dirbantieji Lietuvoje. Tačiau šiandien ne tik kad nesiimama žingsnių emigracijai mažinti, valdančiuose sluoksniuose ir viešose diskusijose nėra įvardijamos net tikros šio proceso priežastys.

Norint sumažinti emigraciją ir padidinti kvalifikuotos darbo jėgos šalyje pasiūlą, būtina imtis švietimo reformos. Pirmiausia dėl to, kad nelanksti valstybės švietimo sistema silpniau reaguoja į rinkos pokyčius, laiku negauna informacijos, kokių ir kokios kokybės specialistų reikia darbo rinkai, todėl atsiranda darbo rinkos poreikių ir parengtų specialistų galimybių nesuderinamumas; antra, švietimo sistema atskirais atvejais teikiamų paslaugų kokybe negali konkuruoti su užsienio universitetais.

Ekonominės emigracijos pasekmes gali padėti spręsti imigracija. Nors darbo užmokestis Lietuvoje yra beveik mažiausias tarp ES šalių narių, ir Lietuva neatrodo labai patraukli senųjų ES šalių darbuotojams,

⁴¹ SD. *Tik kas antras trečias emigrantas deklaruoja savo išvykimą iš Lietuvos*, 2006-07-13.

⁴² Pasaulio bankas. *EU-8 Quarterly Economic Report*, 2006-02. Jaunų žmonių nedarbas gali mažėti ne tik dėl jų pačių išvykimo, bet ir dėl bendros darbo jėgos emigracijos – jie tiesiog gali užimti emigrantų paliktas vietas.

⁴³ Vytauto Didžiojo universiteto Socialinio darbo institutas. *Lietuvių darbo migracijos tendencijos ir ypatumai*, 2006-09.

⁴⁴ LLRI tyrimas. *Migracija: pagrindinės priežastys ir gairės pokyčiams*, 2006-04-25.

darbuotojai iš kitų šalių noriai užimtų laisvas vietas, ir strategija darbo jėgai judėti iš ir į šalį turėtų būti numatyta iš anksto. Kaip vieną iš paprastesnių pirmųjų žingsnių būtų galima minėti Lietuvos rinkos atvėrimą bulgarams ir rumunams, kurie prie ES prisijungs kitais metais. Nors specialistų manymu, tai vargu, ar turės didesnį poveikį darbo rinkai, nes šių šalių atstovai greičiausiai rinksis šalis, kur darbo užmokestis yra kur kas didesnis nei Lietuvoje.

Šiandien vis dar egzistuoja daug administracinių trukdžių, stabdančių darbo jėgos iš trečiųjų šalių įdarbinimą šalyje. Įmonėms įsivežti leidžiama tik tuos specialistus, kurių nėra Lietuvoje. Nors ieškojimo laikas ir buvo sutrumpintas nuo 6 iki 1 mėn., tačiau siekiant supaprastinti įdarbinimo sąlygas, šio reikalavimo ilgainiui turėtų būti iš viso atsisakyta. Užsienio įmonėms iškeliant gamybą į šalį, kur darbo jėga yra prieinamesnė ir pigesnė, situacija turėtų paskatinti valdžios atstovus susirūpinti Lietuvos imigracijos politika ir situacija darbo rinkoje.

Įmonės darbuotojų ieško už Lietuvos sienų vis dažniau: Lietuvos darbo biržos duomenimis, šiemet kur kas daugiau įmonių siekė įdarbinti užsieniečius. Per visus praėjusius metus Darbo birža išdavė 1565 leidimus dirbti Lietuvoje, o iki šių metų rugpjūčio 9 dienos jau išduoti 1508 leidimai. Daugiausia – bene kas antras įdarbintas užsienietis – yra iš Ukrainos, o paklausiausia specialybė šiemet – tolimųjų reisų vairuotojai (pakeitę praeitais metais itin paklausius laivų korpusų suvirintojus ir surinkėjus).

Kita vertus, Lietuvos gyventojų imigracija šiandien dar yra vertinama itin neigiamai: tyrimų grupės RAIT kovo 30 – balandžio 2 dienomis atliktos apklausos duomenimis, 27,5 proc. šalies gyventojų mano, kad imigrantai kelia realią grėsmę Lietuvai, net 38,7 proc. apklaustųjų buvo įsitikinę, kad imigrantai yra linkę nusikalsti, t. y. kelia nusikalstamumo lygį šalyje. Iš to matyti, kad trūksta informacijos apie imigraciją, jos apimtis ir pasekmes: daugiau nei pusė apklausos dalyvių buvo įsitikinę, kad imigracijos srautas didelis, tačiau, Lietuvos statistikos departamento duomenimis, užsieniečiai sudaro ne daugiau kaip 1 proc. Lietuvos gyventojų.

Vis dar aštri struktūrinio nedarbo problema. Struktūrinio nedarbo mažėjimą stabdo 2006 m. nuo liepos mė-

nesio jau tradiciškai padidintas privalomasi minimalus atlyginimas nuo 550 iki 600 Lt. Minimalaus darbo užmokesčio kėlimas – iki 700 litų – planuojamas ir ateinančiais metais. Tai ap sunkina smulkųjį verslą Lietuvos regionuose ir riboja nekvalifikuotų darbuotojų, kurie sudaro didžiausią bedarbių dalį, paklausą⁴⁵. Bandymai apeiti minimalios algos reikalavimus didina ir šešėlinę darbo rinką – nepajėgiančios pakelti algos įmonės arba atleidžia darbuotojus, arba renkasi neoficialų atlyginimų mokėjimą: LLRI su RAIT atlikto darbuotojų apklausą. Net 6,4 proc. darbuotojų minėjo, kad jų įmonė moka mažesnius atlyginimus, nei reikalaujama.

Didelis nekvalifikuotų ar prastai kvalifikuotų bedarbių skaičius ir kvalifikuotų specialistų stoka yra kitos svarbios struktūrinio nedarbo mažėjimo kliūtys. O kvalifikaciją tobulinančių suaugusiųjų⁴⁶ Lietuvoje iš visų Europos Sąjungos šalių yra mažiausia. Kylant darbo jėgos kainai, būtina susirūpinti darbo jėgos kvalifikacija, nes jei užsienio investuotojus ir viliojo mažesnio produktyvumo, bet itin pigi darbo jėga, vargu, ar juos vilios mūsų turima brangesnė, nekvalifikuota ir žemo produktyvumo darbo jėga.

Bedarbių kontingentas, anot darbo biržos atstovų, yra itin problematiškas. Apie 80 proc. teritorinėse darbo biržose užsiregistravusių žmonių yra nepasirengę dirbti. Jie yra praradę motyvą dirbti ir tobulintis bei kelti ar keisti savo kvalifikaciją⁴⁷. Žmonės neretai linkę gauti bedarbio pašalpą, o ne ieškoti darbo – tai yra gana rimta problema, nes pašalpa ilgą darbo stažą turintiems asmenims šiandien jau yra didesnė už minimalią algą. Valstybės programos turėtų būti nukreiptos darbuotojų motyvacijai skatinti. Lietuvoje šiandien dažnai yra atvirkščiai.

Visos ekonomikos būklę vertinančios institucijos sutinka dėl bendrų darbo rinkos tendencijų – prognozuoja tolesnį emigracijos skatinamą nedarbo mažėjimą. Kaip ir anksčiau, rinkos dalyvių nedarbo lygio prognozės yra mažesnės už oficialiąsias, FM (ir Statistikos departamento) skelbiamas šalies prognozės (žr. 1.6 grafiką)⁴⁸, tačiau šis skirtumas mažėja. Finansų ministerija, kaip ir rinkos dalyviai, pastaruoju metu kelis kartus gerino nedarbo prognozes: paskutinį kartą FM sumažino 2006 m. nedarbo rodiklį nuo 8,6 proc. iki 6,9 proc., o 2007 m. prognozavo nedarbą mažėsiant iki 6 proc.⁴⁹.

⁴⁵ SD gyventojų užimtumo tyrimo duomenimis, profesijos neturintys asmenys sudaro beveik pusę visų bedarbių.

⁴⁶ Angl. *lifelong learning*.

⁴⁷ Spurytė V. *Bedarbiai nebenori dirbti*. – *Klaipėda*, 2005-07-27.

⁴⁸ Nustatomas pagal gyventojų užimtumo tyrimą. Tai yra vienos didžiausių nedarbo lygio Lietuvoje prognozių (žr. 1.4 lentelę).

⁴⁹ LR finansų ministerija. *Lietuvos ekonominių rodiklių projekcijos 2005-2008 metams*, 2005-12.

1.4 lentelė

Nedarbo Lietuvoje prognozės, proc.

	2006	2007
FM**	6,9	6
EK	7,1 (8,1)	6,5
DnB Nord	5,5 (7,0)	4,5
SEB VB	6,5 (6,8)	6,0
HBM	6,3	5,9
LLRI	5,8	5,4

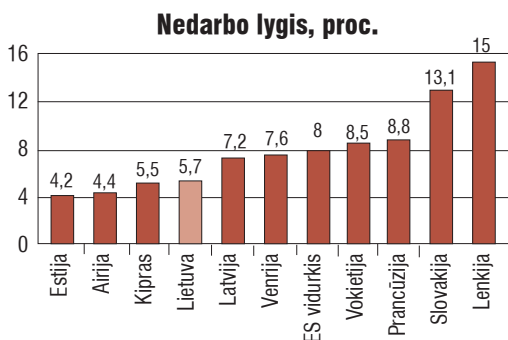
** darbo jėgos tyrimo duomenimis. Skliausteliuose pateikiamos ankstesnės prognozės.

Santrumpos: FM – Finansų ministerija⁵⁰, EK – Europos Komisija⁵¹, „DnB Nord“⁵², SEB – SEB Vilniaus Bankas⁵³ LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, HBM – „Hansabank“ Markets⁵⁴.

Palyginti su kitų institucijų prognozėmis, rinkos dalyvių prognozės yra mažesnės už daugumą (žr. 1.4 lentelę), bet ne pačios mažiausios. DnB Nord analitikai mano, kad nedarbas šių metų pabaigoje sudarys 5,5 proc., o kitais metais mažės dar vienu procentiniu punktu. O SEB Vilniaus bankas mano, kad, pastaruosius keletą metų nedarbo rodikliui kritus itin sparčiai, artimiausiu metu tokio pat mažėjimo laukti nereikėtų.

Eurostat Lietuvoje kelis metus iš eilės fiksuoja vieną žymiausių nedarbo sumažėjimą ES. ES Statistikos departamento duomenimis, nedarbas Lietuvoje 2006 m. rugpjūčio mėnesį sudarė 5,7 proc. ir per metus sumažėjo dviem procentiniais punktais nuo 7,7 proc.⁵⁵. Šiandien Lietuvos nedarbo rodikliai yra 2,3 proc. mažesni už ES vidurkį (žr. 1.7 grafiką).

1.7 grafikas

Šaltinis: Eurostat, 2006 sausis.

⁵⁰ LR finansų ministerija, 2006.

⁵¹ European Commission, Spring 2006.

⁵² DnB Nord. Lietuvos ekonomikos perspektyvos, 2006.

⁵³ SEB Vilniaus bankas, 25.

⁵⁴ „Hansabank“ Markets. Baltic Macro Outlook, p. 17.

⁵⁵ Ibid.

1.5. Rinkos dalyviai laukia tolesnių mokesčių reformos žingsnių

LLRI tyrimo dalyviai vertina mokesčių našta kaip visų mokesčių valstybės bei savivaldybių biudžetų ir fondų pajamų santykį su bendroju vidaus produktu. **Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. mokesčių našta sudarys 34,6 proc., palyginti su 34,1 proc. 2005 m. Kitais metais mokesčių našta turėtų mažėti vienu procentiniu punktu – iki 33,7 proc.**

Bene labiausiai rinkos dalyvių vertinimus ir prognozes veikia pastarųjų metų mokesčių pokyčiai – būtent gyventojų pajamų mokesčio mažinimas, socialinis mokestis ir lūkesčiai dėl tolesnių reformos žingsnių.

Akivaizdu, kad vykdoma mokesčių pertvarka kol kas neskatina itin optimistinių lūkesčių tarp rinkos dalyvių, nors kažkiek mokesčių rodikliai buvo mažinti. Gyventojų pajamų mokesčio mažinimą šių metų liepos mėnesį dabar „atsveria“ socialinis mokestis ir nežinomybė dėl ateities (akcizų, nekilnojamojo turto mokesčio didinimas ir bazės plėtimas). Didesnių rodiklių poslinkių žemyn galima bus tikėtis tada, kai aiškės tolesnės reformos kontūrai. Šiandieninis gyventojų pajamų mokesčio sumažinimas yra per mažas, kad duotų pakankamą impulsą ūkio plėtrai – jis neskatina kurti naujų darbo vietų, nemažina šešėlinės ekonomikos masto, nesprenžia didėjančios darbo jėgos emigracijos iš šalies klausimo ir nepadedą pritraukti užsienio investicijų.

Itin staigūs, ir ypač laikini, mokesčių sistemos pokyčiai gali rimtai pakenkti verslo investicijoms ir sukelti tarp investuotojų netikrumo ir nepasitikėjimo jausmą. Todėl reikia kuo anksčiau informuoti apie numatomus pokyčius – jau šiandien būtina žinoti, kokius mokesčius mokėsime kitais ir dar kitais metais.

Vyriausybė žada, kad planas bus pristatytas jau šių metų rudenį, o kol kas visuomenę pasiekusi informacija yra gana prieštaringa. Nors buvo kalbama, kad mokesčių situacija gerės jau 2007 m., pastaruoju metu skelbiama, kad nuo kitų metų sumažinti gyventojų pajamų mokesčio tarifą finansiškai neįmanoma. Jeigu 24 proc. tarifas būtų pradėtas taikyti nuo 2007 m. ketvirtąjį ketvirčio, valdžia netektų apie 200 mln. litų ir

todėl tektų mažinti numatytų vykdyti programų finansavimą. Todėl tarifą iki 24 proc. Vyriausybė planuoja mažinti nuo 2008 m. sausio 1 d. Džiugu, kad prabilta ir apie drąsesnį reformos variantą – nesustoti ties 24 proc. riba, o mažinti tarifą iki 20 proc. Neoficialiai numatyta, kad toks mažinimas įvyks 2008 m. spalio mėnesį prieš Seimo rinkimus. Svarbu, kad procesas nebūtų vilkinamas, o šalies konkurencingumą didinantys sprendimai būtų priimami drąsiai, naudojantis tvirta ekonomine ir viešųjų finansų padėtimi.

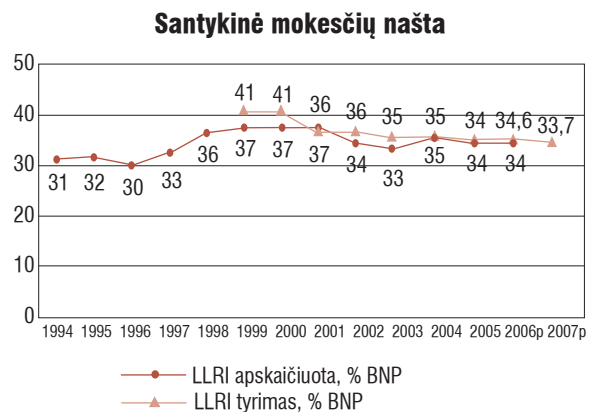
Remiantis Vyriausybės pateiktu 2007 m. biudžeto projektu, aišku, kad kitais metais svarbių mokesčių pertvarkų nevyks – gyventojų pajamų tarifai nemažės; bus paliktas ir socialinis mokestis, nors jo būtinybė yra abejotina, o verslo pasitikėjimo ir lūkesčių jis tikrai neskatina, net priešingai – įmonės apsunkinamos ir finansiškai tiesioginės mokesčių naštos, ir administraciškai, nes joms reikia pildyti dvigubas tos pačios apmokestinamosios bazės ataskaitas. Mokesčių sąlygų negerins ir kitais metais 30 proc. planuojami padidinti rūkalų akcizai (žr. 1.2 skirsnį).

Vietoj mažinamo gyventojų pajamų mokesčio tarifo nuo kitų metų bus didinamas pagrindinis neapmokestinamųjų pajamų dydis nuo 290 iki 320 litų per mėnesį. Tačiau šis žingsnis, valstybės biudžetui kainuosiantis virš 114 mln. litų pajamų, netaps veiksminga konkurencingumą keliančia priemone; vargu, ar tai padės pritraukti investuotojų ir ar keliais litais padidėjusios pajamos sulaikys nusprendusius emigruoti.

Pradėta drąsiau kalbėti ir apie maksimalių „Sodros“ lubų įtvirtinimą, tačiau ir šiam žingsniui nežadama ryžtis šiais ar ateinančiais metais. Šiandien dėl tokių „lubų“ nebuvimo geriausiai apmokamos darbo vietos ir tarptautinių įmonių centrinės ar regioninės būstinės steigiamos ne Lietuvoje, o kaimyninėse valstybėse, nes darbdaviams samdyti geriausius specialistus Lietuvoje yra brangiau.

Kadangi, nepaisant kalbų, rimtesnių mokesčių politikos pokyčių artimiausiu metu nesulauksime, didesnių pokyčių rinkos dalyvių vertinimuose neturėtume nereikėtų tikėtis iki kitų metų pabaigos.

1.8 grafikas

Šaltinis: LLRI, LLRI tyrimas.

Nuo 1994 m. LLRI mokesčių naštos dydį skaičiuoja, remdamasis oficialiais statistiniais bendrojo nacionalinio produkto (BVP plus grynosios pajamos, gautos iš užsienio) ir biudžeto pajamų rodikliais. Oficialia bendrojo nacionalinio produkto prognoze ir biudžeto pajamų rodikliais paremti skaičiavimai rodo, kad šiemet mokesčių našta yra procentiniu punktu mažesnė nei 2005 m. ir sudaro 34,1 proc. BVP. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad mažėja santykinė mokesčių našta, o absoliučioji didėja, nes našta yra skaičiuojama nuo BVP, kuris auga sparčiau nei mažėja naštos rodiklis.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, kad mokesčių našta šiais metais nemažės, nors būtent tokio tikslo siekiama vykdoma reforma. Kaip rodo tyrimas, tik imantis drąsesnių žingsnių ir išvengus nuolatinio mokesčių sistemos „balansavimo“ – t. y. mokesčių mažinimo padidintų mokesčių kitose srityse ar įvestų naujų mokesčių kaina – galima laukti norimo efekto, t. y. aiškiai pagerėjusių konkurencinių sąlygų ir tai įvertinančių investuotojų iš užsienio, sumažėjusios šešėlinės ekonomikos ir emigracijos. Tik vykdant drąsiai ir nuosekliai, iš anksto suplanuotą ir visuomenei pateiktą reformą galima tikėtis geresnių rinkos dalyvių lūkesčių.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2005	2006	pokytis		2006	pokytis		2007	pokytis	
	Vertinimai	Prog.	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	Prog.	proc.	absoliučiai
BVP augimas	6,53	6,23	-4,6%	-0,3	6,8	9,1%	0,57	6,5	-4,4%	-0,3
Šešėlinės ekonomikos dalis BVP	20,9	20,1	-3,8%	-0,8	19,7	-2,0%	-0,4	19,13	-2,9%	-0,57
Eksporto augimas	15,15	14,34	-5,3%	-0,81	14,9	3,9%	0,56	14,63	-1,8%	-0,27
Importo augimas	14,77	14,38	-2,6%	-0,39	15,3	6,4%	0,92	15,04	-1,7%	-0,26
Vartotojų kainų pokytis	3,88	3,6	-7,2%	-0,28	4,59	27,5%	0,99	5	8,9%	0,41
Gamintojų kainų pokytis	4,31	4,5	4,4%	0,19	5,49	22,0%	0,99	5,6	2,0%	0,11
Nedarbas	7,34	6,88	-6,3%	-0,46	5,8	-15,7%	-1,08	5,42	-6,6%	-0,38
Mokesčių našta	34,1	34,06	-0,1%	-0,04	34,6	1,6%	0,54	33,69	-2,6%	-0,91

2 skyrius. NAMŲ ŪKIAI

2.1. Namų ūkių finansinė padėtis gerėja

LLRI tyrime namų ūkio pajamos – tai vidutinės piniginės pajamos, kurias per mėnesį gauna namų ūkis. Jos apima pinigines įplaukas: darbo užmokestį, pensijas, stipendijas, palūkanas, dividendus, pajamas už nuomą, dovanas, laimėjimus, kyšius, pašalpas ir kitas deklaruojamas bei nedeklaruojamas įplaukas. Namų ūkis suprantamas kaip asmuo ar jų grupė, turinti bendrą biudžetą.

Rinkos dalyvių vertinimais, vidutinės piniginės namų ūkio pajamos 2006 m. sudarys 2307 Lt/mėn. ir bus net dešimtadaliu procento (9,5 proc.) didesnės nei prieš metus. Prieš pusę metų rinkos dalyviai tikėjosi tik 2,8 proc. pajamų išaugimo 2006 m. Pajamos vienam namų ūkio nariui sudarys 905 Lt/mėn.

Sparčiai augant ekonomikai, namų ūkių pajamos stabiliai didėja jau šešerius metus iš eilės (žr. 2.1 grafiką). Pajamų lygį labiausiai didina per tuos metus smarkiai sumažėjęs nedarbas, pastarųjų metų darbo užmokesčio šuolis ir galimybės užsidirbti už Lietuvos ribų: namų ūkių finansus papildė lietuvių užsienyje uždirbami ir į Lietuvą siunčiami pinigai.

Pajamos didėjo ir dėl padidintų pensijų, pastaruoju metu didintų pašalpų šeimoms, kitų biudžeto išmokų. Senatvės pensijos, sekant 2004–2005 m. tradicija, vėl buvo didinamos šių metų liepos 1 d. Bazinė pensija, didinta iki 200 litų 2005 m., dabar padidėjo dar 30 litų. Taip pat 128 litais, iki 1212 litų, padidėjo draudžiamosios pajamos. Vidutinė mėnesinė senatvės pensija padidėjo daugiau nei 13 proc. ir liepos mėnesį sudarė 516 litų. Dėl viso to išaugo beveik 900 tūkst. socialinio draudimo pensijas gaunančiųjų (pensininkų, išsankstinių senatvės pensijų gavėjų, neįgaliųjų, našlaičių ir kt.) pajamos.

Nuo 2006 m. pradžios pradėtos skirti 180 litų šalpos pensijos tiems pensinio amžiaus sulaukusiems asme-

nims, kurie iki šiol neturėjo teisės gauti jokios pensijos. Mažas pajamas gaunančių žmonių finansinę situaciją gerina ir dukart per metus keltos valstybės remiamos pajamos: nuo vasario 1 d. – 10 litų iki 165 litų, ir nuo spalio 1 d. – iki 185 litų.

Antrus metus iš eilės smarkiai didinamos pašalpos tėvams, auginantiems vaikus. Taip bandoma skatinti gimstamumą šalyje. 2006 m. birželio mėnesį Seimas pritarė įstatymų pataisoms, pagal kurias turėtų būti didinamos pašalpos vaikams auginti: jau šiemet, nuo liepos 1 d., šeimoje gimus antram vaikui, motinystės (tėvystės) pašalpa iki vienerių metų sudaro 100 proc. kompensuojamojo darbo užmokesčio. Kompensuojamojo uždarbio maksimali riba padidinta nuo 3,5 iki 5 einamųjų metų draudžiamųjų pajamų lygio. Nuo šių metų liepos 1 dienos, gimus kūdikiui, tėvams leidžiama pasiimti tėvystės atostogas iki vaikui sukaks vienas mėnuo, gaunant darbo užmokesčio dydžio pašalpą. Nors Lietuvoje įteisintas poros gyvenimas partnerystėje, šių išmokų vis dėlto negaus tie vaikų tėvai, kurie negyvena santuokoje su vaiko motina.

Didžioji dalis padidintų pašalpų įsigalios tik nuo 2007 m.: pašalpos vaikams iki vienerių metų auginti nuo sausio mėnesio išaugės nuo 70 iki 85 proc. kompensuojamojo uždarbio. O nuo kitų metų liepos mėnesio jos ūgtels dar labiau – pirmuosius 6 mėnesius bus mokamas visas kompensuojamasis uždarbis, o 6–12 mėnesiais – 85 proc. Iš viso numatyta skirti 68 mln. litų iš „Sodros“ biudžeto motinystės (tėvystės) pašalpoms didinti.

Didesnėmis pašalpomis vaikus auginančioms šeimoms siekiama spręsti šalies demografines problemas, t. y. didinti gimstamumą. Tačiau specialistų vertinimais, tokie motinystės kyšiai tarptautinėje praktikoje istoriškai pasireiškė tik trumpalaikėmis vaikų gimstamumo karštligėmis, tačiau neturėjo didesnio ilgalaikio efekto⁵⁶. Motinystės pašalpų didinimas taip pat skatina asocialių šeimų didėjimą, tai kuria papildomas

⁵⁶ The Economist. *A sickness of the soul: Russian health and demography*, 2006 m. rugsėjo 9–15 d., p. 29.

socialines problemas ir reikalauja papildomų resursų joms spręsti.

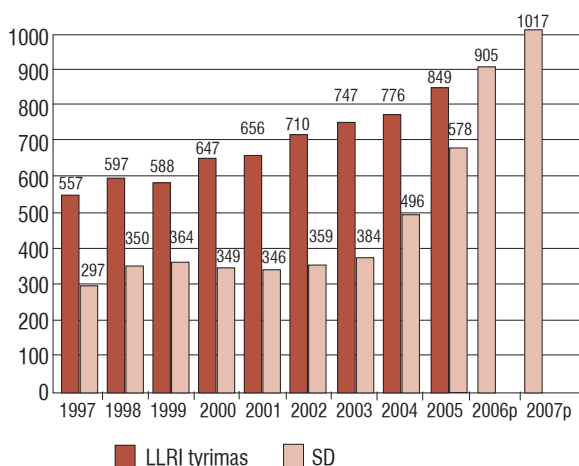
Toks pašalpų ir pensijų didinimas argumentuojamas ir augančiu bei jau kelis metus pertekliniu „Sodros“ biudžetu. Laukiama, kad šių metų „Sodros“ biudžeto išlaidos viršys 6,77 mlrd. litų ir bus apie 11,2 proc. didesnės nei 2005 m. Pensijų kaupimo bendrovėms iš šios sumos šiemet planuojama pervesti 497 mln. litų. Didžioji išlaidų dalis – apie 70 proc. – vėl atiteks pensijų socialiniam draudimui. Pensijoms (mokėti ir didinti) šiais metais numatoma išleisti dešimtadaliu daugiau lėšų nei 2005 m. – apie 429 mln. litų. Ligų ir motinystės bei bedarbių pašalpoms taip pat bus skiriama daugiau lėšų.

Tai neabejotinai didins namų ūkių pajamas šiais metais, bet nespręs akivaizdžių socialinės sistemos trūkumų ilguoju laikotarpiu. Nors didėjant „Sodros“ biudžetui ir susidarius pertekliui, sąlygos imtis esminių struktūrinių reformų, pavyzdžiui, pensijų reformos, kuri galėtų spręsti pensijų problemą ateityje, gilinimo, yra kaip niekad palankios, primenybė vis dar teikiama laikiniams politiniams žingsniams.

Sparčiai augančios išmokos iš valstybės biudžeto taip pat verčia susimąstyti apie valstybės išlaidavimą ir jo pasekmes infliacijos rodikliams, tariamus biudžeto nepriteklus ir apie vyriausybės ilgalaikės strategijos bei ekonominės politikos kryptis.

2.1 grafikas

Disponuojamos piniginės pajamos, Lt/mėn.*

* vienam namų ūkio nariui (2003 m. ir 2004 m. duomenys perskaičiuoti remiantis 2001 m. gyventojų surašymo duomenimis apie vidutinės šeimos dydį – 2,55 asmenis).

Šaltinis: Lietuvos statistikos departamentas, LLRI tyrimas.

Rinkos dalyvių nuomone, gyventojų finansinė padėtis ateinančiais metais turėtų toliau sparčiai gerėti. **Prognozuojama, kad 2007 m. namų ūkių pajamos augs dar labiau nei 2006 metais – apie 12,5 proc. –, ir sudarys apie 2594 Lt/mėn.** Pajamos vienam ūkio nariui peržengs 1000 litų ribą ir sudarys 1017 litų per mėnesį.

Nedarbas ateinančiais metais, rinkos dalyvių nuomone, turėtų ir toliau mažėti, o darbo užmokestis – sparčiai augti. Didėjantys atlyginimai kelia ir bendras namų ūkių pajamas. Laukiama didelį pajamų šuolį ir šiais metais turėtų ypač smarkiai veikti užsienyje dirbančių asmenų pajamos.

Senatvės pensijos greičiausia didės ir kitais metais. Kaip žinoma, siekiama užtikrinti, kad, kaip numatyta Vyriausybės programoje, iki 2008 m. vidutinė pensija išaugtų iki 650 litų per mėnesį. Planuojant kitų metų socialinį biudžetą, ypatingas dėmesys bus skiriamas našlių pensijoms – tam tikslui iš „Sodros“ biudžeto ruošiamasi skirti apie 100 mln. litų.

Kitais metais augs ir valstybines pensijas gaunančių asmenų pajamos. Šių metų birželio mėnesį buvo nuspręsta nuo 2007 m. sausio 1 d. padidinti valstybinių pensijų bazę nuo 138 iki 172 litų. Tai reiškia, kad pirmojo laipsnio valstybinė pensija augs nuo 552 iki 688 litų, antrojo – nuo 276 iki 344 litų. Taip pat praplėsta tokias pensijas gaunančiųjų bazė – be nukentėjusių asmenų ir mokslininkų, valstybines pensijas kitais metais turės teisę gauti tremtyje gimę arba tėvų netekę vaikai. Įstatymu toliau įtvirtinamas valstybinis materialinis „skriaudų kompensavimo“ principas, nors Konstitucinis teismas yra nusprendęs, kad materialinis atlygis už įvairias moralines skriaudas ir nuopelnus yra negalimas. Toks pensijų didinimas valstybės biudžetui kainuos 110 mln. litų. O pensijas gaus tik nedidelė grupė – 110 tūkst. – pensininkų (palyginti su daugiau nei milijonu „nevalstybinių“ pensininkų).

Pajamas šiek tiek didins ir nuo ateinančių metų planuojamas neapmokestinamo darbo lygio padidinimas nuo 290 iki 320 litų. Tačiau smarkiai pajamų šis žingsnis nekels, o valstybės biudžetui jis kainuos virš 114 mln. litų sumažėjusių pajamų.

2.2. Rinkos dalyviai tikisi spartaus darbo užmokesčio augimo

Rinkos dalyvių vertinimais, po iki 2004 m. užsitęsusių sąstingio darbo užmokestis jau kelis metus iš eilės auga labai sparčiai. **Jų nuomone, 2006 m. vidutinis darbo užmokestis didės apie 11 proc. (arba 127 litais per mėnesį) ir sudarys 1295 Lt/mėn.** Atliekant LLRI tyrimą, rinkos dalyviai vertino nurodyto laikotarpio vidutinį mėnesio atlyginimą už darbą, atskaičius mokesčius, gautą pinigais ir nebūtinai deklaruojamą.

Tyrimo rezultatai rodo, kad nekintant darbo santykių ir švietimo sistemos situacijai, darbo užmokesčio augimą, kaip ir praėjusiais metais, labiausiai veikia emigracijos ir švietimo sistemos trūkumų mažinama darbo jėgos pasiūla. Sąlygas kelti atlyginimus sudaro dėl naujų technologijų diegimo ir modernizavimo didėjantis įmonių efektyvumas bei pelningumas. Kai kurių tyrimų duomenimis, atlyginimus šiais metais jau kėlė 90 proc. įmonių, beveik visos – 99 proc. bendrovių – sakė atlyginimus turėsiančios kelti⁵⁷.

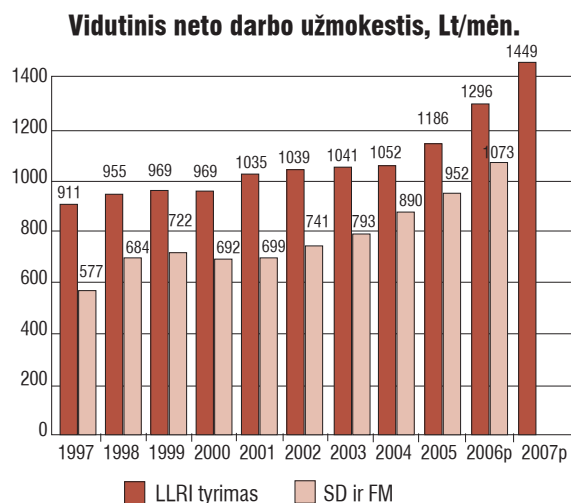
Atlyginimai didėja per visą darbo užmokesčio spektrą – minimalų ir mažesni atlyginimą gaunančių skaičius mažėja, o vis daugiau darbuotojų uždirba daugiau nei 1000 litų (nors didžioji dalis dirbančiųjų vis dar gauna mažiau nei vidutinį darbo užmokestį)⁵⁸. Minimalų ir panašų darbo užmokestį gaunančių skaičius turėtų pastebimai sumažėti šiais ir ateinančiais metais, mažėjant šešėlinių atlyginimų vokeliuose daliai⁵⁹.

Neto darbo užmokestis šiais metais turėtų didėti ir dėl iki 27 proc. sumažinto pajamų mokesčio. Kita vertus, kadangi darbdavys ir darbuotojas gana dažnai susitaria dėl darbo užmokesčio „į rankas“, dalis darbuotojų mokesčių sumažėjimo nepajuto. SEB Vilniaus banko užsakytu bendrovės „TNS Gallup“ atlikta apklausa rodo, kad darbo užmokesčio padidėjimą po liepos 1 d. pajuto daugiau nei pusė – 55,2 proc. gyventojų, o apie trečdalis apklaustųjų teigė, kad darbo užmokestis nepasikeitė.

Darbo užmokesčio kaitą iš dalies veikia ir nuolat didinama minimali mėnesio alga – nuo 2006 m. liepos 1 d. ji vėl buvo padidinta nuo 550 iki 600 Lt., pla-

nuojama minimalią algą didinti ir toliau, kad būtų pasiektas vyriausybės tikslas iki 2008 m. minimalią algą „išauginti“ iki 800 litų per mėnesį. Vidutinio darbo užmokesčio lygį kėlė ir nuo gegužės 1 d. padidintas darbo užmokestis sveikatos priežiūros darbuotojams.

2.2 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas, Lietuvos statistikos departamentas, Finansų ministerija.

*2006 m. SD duomenys rodo darbo užmokesčio lygį II ketv.

Emigracija prisideda prie darbo užmokesčio kilimo ne tik dėl mažėjančio darbuotojų skaičiaus šalyje, bet ir dėl padidėjusio mobilumo vidaus darbo rinkoje – išaugus konkurencijai, darbuotojai renkasi darbus kruopščiau, yra labiau linkę keisti darbo vietą. Toks darbo jėgos mobilumas artimiausiu metu mažėti neturėtų: neseniai atlikta Delfi-Spinter tyrimų apklausa rodo, kad pusė dirbančių Lietuvos gyventojų, pasitaisius progai, keistų darbo vietą. Tai rodo kintanti lietuvių požiūris į darbą. Pagrindinė sprendimų varomoji jėga yra darbo užmokestis – rugpjūčio mėnesį TNS Gallup atliktas tyrimas rodo, kad pagrindine darbuotojų skatinimo priemone išlieka darbo užmokestis, o kiti būdai – apmokėti kursai, mokymai ir pokalbiai telefonu – veiksmingi tik tada, kai darbuotojai gauna ir gerą atlyginimą. Tačiau kiti tyrimai rodo, kad renkantis darbą, daugiau dėmesio skiriama ir tokiems veiksniams kaip atmosfera, motyvacija, tobulėjimo galimybės.

⁵⁷ Hay Group, 2006-10.

⁵⁸ Statistikos departamentas. *Darbuotojų pasiskirstymas pagal darbo užmokesčio dydį*, 2006 06 15.

⁵⁹ Tikėtina, kad atlyginimų vokeliuose mažės dėl VMI vykdomos akcijos prieš vokelius, kurioje šiais metais itin aktyviai dalyvauja vokeliais atlyginimus išmokančių įmonių darbuotojai. Sustiprinta ir bendrovių kontrolė. LLRI Ekonomikos tyrimo (2005) duomenimis, apie 40 proc. žmonių, oficialiai gaunančių minimalią algą, papildomą darbo užmokesčio dalį gauna vokelyje.

Kaip ir anksčiau, rinkos dalyvių vertinimas yra didesnis už oficialų rodiklį (žr. 2.2 grafiką). Statistikos departamento duomenimis, antrąjį 2006 m. ketvirtį vidutinis mėnesinis neto darbo užmokestis šalies ūkyje sudarė 1072,5 litų ir buvo net keliais šimtais mažesnis nei prognozuojamas rinkos dalyvių. Tačiau spartų augimą rodo ir oficialieji rodikliai – antrąjį ketvirtį, Statistikos departamento duomenimis, bruto darbo užmokestis paauogo net 14,1 proc. („Sodros“ duomenimis, atlyginimai ūgtelėjo net 15,3 proc.).

Žymesnis rodiklių skirtumas gali atsirasti dėl metodologinių skaičiavimo skirtumų. Lyginant SD (ir FM) ir LLRI tyrimo duomenis, būtina atsižvelgti į tai, kad SD skaičiai atspindi tik oficialiai deklaruojamą darbo užmokestį, o LLRI tyrimo dalyviai vertina bendrą vidutinį atlyginimą už darbą šalyje, įskaitydami ir oficialiai, ir neoficialiai mokamą atlyginimą pinigais. Taigi LLRI ir SD duomenų skirtumas rodo ir neoficialiai, t. y. „vokeliuose“ mokamų atlyginimų mastą. Žmonių, neoficialiai gaunančių dalį ar visą darbo užmokestį, skaičius, skirtingų tyrimų duomenimis, svyruoja nuo 17 iki daugiau nei 40 proc., todėl galima paklaida SD skaičiavimuose yra gana didelė.

Kaip minėta pirmojoje tyrimo dalyje, norint iš esmės sumažinti darbo užmokesčio mokėjimų vokeliuose dalį, darbo apmokestinimą, rinkos dalyvių nuomone, reikėtų sumažinti iki 15 proc.⁶⁰. Akivaizdu, kad tuomet didesnis skaičius darbuotojų nei po paskutinio mokesčių sumažinimo pajustų ir pajamų padidėjimą.

Kitos institucijos šiais metais irgi laukia spartesnio darbo užmokesčio augimo. Finansų ministerija pateikė gana aukštą vidutinio bruto darbo užmokesčio augimo prognozę tiek 2006 m., tiek ir 2007 m. – atitinkamai 8,0 ir 8,1 proc. SEB Vilniaus banko analitikai savo ankstesnes 2006 m. darbo užmokesčio augimo prognozes didino beveik per pusę – nuo 9,5 proc. iki 14,5 proc. Kitais metais SEB Vilniaus bankas tikisi panašaus, 15 proc., augimo⁶¹. Hansabanko prognozuotojai tradiciškai kiek santūresni ir mano, kad darbo užmokestis paaugės dešimtdaliu (10,3 proc.) šiais metais ir didės kiek lėčiau (9,3 proc.) 2007 m.

2.1 lentelė

Darbo užmokesčio augimo prognozės		
	2006	2007
SEB VB	14,5 (9,5)	15 (9,0)
DnB Nord	13,0 (10,0)	
SD/FM	8,0 (14,1)*	8,1
LLRI tyrimas	10,9	11,9
HB	10,3	9,3
Hay Group**	10	10,3

2006. II ketvirčio rezultatas.

** Vertinta skirtingais laikotarpiais: 2006 m. = 2005 liepa–2006 birželis, 2007 m. = 2006 liepa–2007 birželis.

Santrumpos: SEB VB – SEB Vilniaus bankas, DnB Nord Lietuva⁶², FM – Finansų ministerija, LLRI – Lietuvos laisvosios rinkos instituto tyrimas, HB – Hansabank.

Rinkos dalyvių nuomone, 2007 m. darbo užmokesčio augimas išlaikys tokius pat sparčius augimo tempus – darbo užmokestis turėtų paaugti beveik 12 proc. ir siekti 1449 Lt/mėn ateinančių metų pabaigoje. **Darbo užmokesčiui įtaką darys vis mažesnė darbo jėgos pasiūla. Vis mažėjantis bedarbių skaičius atsispindi ne užimtumo rodikliuose, o migracijos srautuose. O negerėjanti švietimo sistemos situacija, kai nevyksta žadamos reformos, taip pat neskatina lūkesčių, kad tendencijos greitu metu keistųsi.**

Mažiausiai uždirbančiųjų pajamos greičiausia didės dėl jau kasmetiniu tapusio dar vieno minimalios mėnesinės algos didinimo. Vyriausybės planai stabdyti emigrantus didinant minimalią algą iki 850 litų realiai gali turėti priešingą efektą. Neišgalinčios 850 litų mokėti įmonės gali būti linkusios atleisti dalį darbuotojų. Tuomet nekvalifikuoti arba menkai atlyginami darbuotojai, netekę pajamų šaltinio Lietuvoje, gali neieškoti kito darbo šalyje, o rinktis emigraciją į užsienio rinkas.

Valstybės tarnautojų užmokestis gali kisti, Seimui priitarus vyriausybės siūlymui reformuoti valdininkų atlyginimų sistemą. Šiuo metų valdininkų darbo užmokestis skaičiuojamas minimalų mėnesinį atlyginimą (kuris yra atskirtas nuo bendros darbo užmokesčio bazės ir nekyla didinant minimalų darbo užmokestį; šiuo metu

⁶⁰ Atsakymų vidurkis buvo 16,92 proc. Tačiau didžioji dalis tyrimo dalyvių (35 proc.) siūlė tarifą mažinti iki 15 proc. Atsakymų moda ir mediana – 15. Kiti siūlė kiek didesnę, 20 proc., tarifą, ar manė, kad apmokestinimą reikia mažinti radikaliai iki 10 proc. Nemažai atsakiusiųjų komentavo, kad reikalingos ir papildomos priemonės, pvz., „Sodros“ lubų nustatymas.

⁶¹ SEB VB. Nr. 25, 2006-09, p. 15.

⁶² Nord/LB Lietuva. Lietuvos ūkio sektorių apžvalga, 2004/1, 2004 06, p. 4.

jį sudaro 430 litų) dauginant iš koeficiento, kuris priklauso nuo pareigybės kategorijos. Siūlomi reformos variantai yra du: arba susieti valstybės tarnautojų atlyginimus su konkrečiu baziniu dydžiu, arba iš esmės reformuoti visą valstybės tarnautojų atlyginimų sistemą. Jei bus pasirinktas pirmasis variantas, tada taip pat bus sprendžiama, ar bazinį dydį susieti su kokiu nors konkrečiu kriterijumi (pvz., minimaliu mėnesio atlyginimu). Tokiu atveju sistema iš esmės nekistų, tik minimalų atlyginimą keistų „bazinis dydis“.

Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad darbo užmokestis Lietuvoje sparčiai kyla ir vejasi europinį atlyginimų lygį. Tačiau šiuo metu mūsų šalyje atlyginimai yra mažiausi Europoje (darbo užmokestis Vilniuje net 9 kartus mažesnis nei Ciuriche, apie 5 kartus nei Paryžiuje ar Berlyne). Ir norint išlaikyti darbo jėgą namie arba aprūpinti verslą darbuotojais iš svetur, būtina imtis daug rimtesnių ir veiksmingesnių, verslo sąlygas gerinančių priemonių, nei minimalaus darbo užmokesčio didinimas ar kelių procentų darbo apmokestinimo sumažinimas.

2.3. Namų ūkiai vis daugiau dėmesio skiria investicijoms, vis daugiau ir sutaupo

Namų ūkio investicijos – tai lėšos, naudojamos ilgalaikiam turtui, vertybiniais popieriams ir stambiais pirkiniais įsigyti bei paskoloms, panaudotoms jiems pirkti, gražinti. Sutaupos – tai po investicijų ir kitų išlaidų likusios lėšos, kurias namų ūkiai laiko bankuose, namuose arba yra paskolinę.

LLRI tyrimas rodo, kad namų ūkiai vis daugiau pinigų sutaupo ir investuoja. Įdomu pastebėti, kad investicijos pradėjo gana žymiai lenkti sutaupomų pajamų dalį. **Rinkos dalyviai mano, kad sutaupoms 2006 m. žmonės skiria net dešimtadaliu didesnes sumas nei 2005 m. Sutaupoma per mėnesį šiais metais virš 354 litų, palyginti su 322 litais prieš metus. Ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti šiais metais skiriama net penktadaliu daugiau lėšų, arba 406 litai per mėnesį.**

Dar prieš pusę metų rinkos dalyviai manė, kad namų ūkiai labiau linkę pinigus taupyti, ne investuoti. Šiandien, tyrimo dalyvių manymu, **sutaupos sudaro 15 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos žymiai**

daugiau – beveik 18 proc. Svarbu pastebėti, kad, rinkos dalyvių nuomone, sutaupomų ir investuojamų pinigų dalis nėra maža ir auga, taigi lietuviai visų pinigų jau nebepravalgo. Tai vienas iš rimtesnių rodiklių, rodančių augantį gyvenimo lygį šalyje.

TNS Gallup 2006 m. birželio mėnesį atlikta apklausa taip pat rodo, kad Lietuvoje nuolat mažėja namų ūkių, kuriems nelieka pinigų po būtinųjų išlaidų. Tyrimas taip pat parodė, kad namų ūkių, galinčių sutaupyti ir investuoti, daugėja. Tačiau informacija apie efektyvius sutaupų būdus gyventojų nepasiekia, ir dauguma vis dar taupo namuose. Tyrimo duomenimis, besinaudojančių investavimo paslaugomis yra visai mažai – vos 0,1 proc.⁶³. Taigi investicijos per tarpininkus dar nepopuliarios, investuojama į ilgalaikio vartojimo prekes, ypač į nekilnojamąjį turtą.

Tai, kad daug taupoma, lemia ilgalaikės taupymo tradicijos. Kito TNS Gallup tyrimo duomenimis, lietuviai turi atliekamų pajamų po būtinų išlaidų, tačiau investuoti jų nėra linkę, mieliau renkasi indėlius bankuose ar taupo namuose. Tačiau šiandien žmonės taupo ne tik nenumatytiems atvejams ar ilgalaikio vartojimo prekėms, kaip tai buvo anksčiau, o dažniau atostogoms, hobiams ir t. t.

Kita vertus, investicijas didina ūkio subjektų pasitikėjimas ir viltys dėl ateities, neblėstantis susidomėjimas bankų paskolomis bei išperkamoji nuoma. Vis populiareesnės vartojamosios paskolos, kurias bankai teikia lengvatinėmis sąlygomis, nereikalaudami laidavimų ir garantijų. Tokių paskolų, naudojamų ilgalaikiam turtui įsigyti arba paskoloms gražinti, per pirmąjį 2006 m. pusmetį buvo suteikta už 1,8 mlrd. litų. Kreditavimo rinkos augimui įtakos turi vis dar mažos palūkanų normos ir vis dar stipri konkurencija tarp bankų ir išperkamosios nuomos bendrovių, skatinanti konkuruoti mažomis palūkanų maržomis ir geresnėmis skolinimo sąlygomis⁶⁴.

Lietuvos lizingo asociacijos duomenimis, išperkamosios nuomos portfelis nuo metų pradžios išaugo 16,4 proc. ir birželio pabaigoje siekė 6,2 mlrd. litų. Per metus išperkamosios nuomos portfelis padidėjo 38 proc., arba 1,7 mlrd. litų. Vartotojiškos išperkamosios nuomos portfelis birželio pabaigoje sudarė 368 mln. litų, jis per metus padidėjo 17,2 proc. Išperkamoji nuoma populiarinama supaprastinant nuomos procedūras:

⁶³ TNS Gallup. *Lietuvos gyventojų finansinė elgsena bei investavimo įpročiai*, 2006-06.

⁶⁴ Nors pastaruoju metu kreditų rinkoje jaučiama vis didesnė koncentracija – didžiausią rinkos dalį turi 2-3 didžiausi Lietuvos bankai (žr. 4 skyrių).

„Ūkio banko lizingo“ duomenimis, visoje Lietuvoje yra per 2 tūkst. parduotuvių, kuriose galima pirkti išsimokėtinai per įmonę. Be to, nuo 2006 m. birželio 1 d. atsiskaityti už prekes išsimokėtinai galima ir per Lietuvos spaudos kioskus.

Analizuojant namų ūkių investicijų augimą, svarbu įvertinti nekilnojamojo turto paklausą, nemažėjančią pastaruosius keletą metų. Nekilnojamasis turtas tapo viena iš pačių patraukliausių investicijų; brangęs jis didino mėnesinius investicijų rodiklius. Lietuvos bankų asociacijos duomenimis, pirmojo pusmečio pabaigoje bankų suteiktos paskolos fiziniams asmenims būstui įsigyti siekė 8,5 mlrd. litų, t. y. 32 proc. daugiau nei metų pradžioje.

Kita vertus, bankai, ilgai teigę, kad rinka dar nėra prisotinta ir lietuviai, palyginti su Vakarų europiečiais, vis dar skolinasi labai nedaug, jau kalba ir apie blogų būsto paskolų didėjimo riziką, ir apie ekonomikos „perkaitimą“. Atrodo, kad augančių atlyginimų ir teigiamų perspektyvų bei lūkesčių nebeužtenka išlaikyti ilgai vyravusiems optimistiniams investicinės situacijos šalyje vertinimams. Rizika kyla dėl dažno rizikingo skolinimosi, nepasveriant skolų atidavimo galimybių, augančių palūkanų normų neapskaičiavimo. Lietuvos bankas taip pat pažadėjo griežčiau vertinti bankų pajamų likvidumą, tačiau pastebi, kad Lietuvos banko išduotų paskolų suma šiandien sudaro 45 proc. BVP, tai, palyginti su ES šalių duomenimis, yra gana žemas rodiklis.

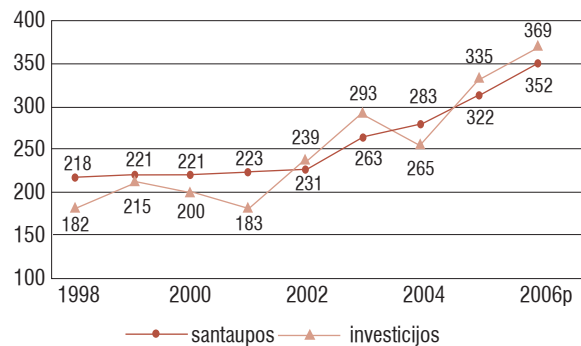
Kelis pastaruosius metus, siekdami pritraukti kuo daugiau klientų ir mažinę palūkanų maržas iki minimumo, bankai šiandien pradėjo ne tik branginti paskolas, bet ir griežčiau vertinti galimų klientų mokumą. Nenorintys „nudegti“ dėl ECB keliamų bazinių palūkanų gali rinktis fiksuotas palūkanų normas, kurios, nors brangesnės, užtikrina šiokių tokių finansinį aiškumą keletui metų iš eilės. Tačiau net 98 proc. imančių kreditus renkasi pigesnę ir rizikingesnę variantą.

Statistikos departamento Vartotojų nuomonių tyrimo duomenimis, per metus, palyginti su 2005 m. rugpjūčio mėnesiu, vartotojų pasitikėjimo rodiklis padidėjo 3 punktais. Šis rodiklį, matyt, lėmė geresnis šalies ekonomikos perspektyvų vertinimas: daugiau apklaustųjų tikėjosi šalies ekonomikos augimo ir nedarbo lygio mažėjimo per artimiausius metus. Jie optimistiškiau vertino savo galimybes kiek nors sutaupyti per ateinančius 12 mėnesių.

Jau kurį laiką itin gerai vertinamos ir vartojimo galimybės. Tai atsispindi ir rodikliuose: kelis metus po dešimtadalį vis kasmet augęs vartojimas nemažėja. Finansų ministerijos duomenimis, realus vartojimas šiemet išaugs beveik dešimtadaliu – 9,4 proc., kitamet plėsis dar 8,6 proc.⁶⁵. Tai, kad vis dar sparčiai augant vartojimui pajamų lieka ir sutaupoms bei investicijoms, rodo gerėjančią namų ūkių situaciją.

2.6 grafikas

Namų ūkių sutaupos ir investicijos, Lt/mėn.

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas.

Be būsto, namų ūkių investicijas taip pat turėtų auginti nesilpstantis žmonių susidomėjimas gyvybės draudimu. Per 2005 m. gyvybės draudimo rinka išaugo beveik ketvirtadaliu, o šių metų pirmąjį pusmetį, palyginti su tuo pačiu 2005 m. laikotarpiu, padidėjo dar 38,8 proc. – iki 203,9 mln. litų. Draudimo priežiūros komisijos duomenimis, sparčiam draudimo rinkos augimui didžiausios įtakos turėjo nuolat populiarėjantis investicinis gyvybės draudimas. Pasirašytos investicinio gyvybės draudimo įmokos sudarė 55,1 proc. visų gyvybės draudimo rinkoje pasirašytų įmokų ir net apie 70 proc. visų sutarčių.

Paskatų investicijoms teikia ir įtvirtintos gyventojų pajamų mokesčio lengvatos gyvybės draudimo įmokoms, kurios kartu su įmokomis į pensijų fondus, išlaidomis studijoms ir būsto paskolų palūkanomis neviršija 25 proc. asmens pajamų prieš mokesčius.

Kita vertus, bandydama stabdyti paklausos augimą ir nekilnojamojo turto spekuliacijas, Vyriausybė nusprendė nebesiūlyti mokesčių lengvatos už sumokėtas palūkanas daugiau nei vieną paskolą turintiems asmenims.

Išliekant sparčiam darbo užmokesčio bei namų ūkių pajamų augimui, ateinančiais metais vartojimo ten-

⁶⁵ LR finansų ministerija, 2005-12-16.

dencija išsilaikys, tačiau atitinkamai daugiau pajamų bus skiriama santaupoms ir investicijoms.

Rinkos dalyviai pateikė itin aukštas ateinančių metų investavimo prognozes. Santaupoms pinigų bus skiriama mažiau, tačiau ir santaupos, ir investicijos išaugs proporcingai daugiau nei darbo užmokestis. Va-

dinasi, žmonės turės vis daugiau pajamų, atliekančių po būtinų išlaidų buičiai. **Prognozuojama, kad 2007 m. investicijos augs apie 19 proc. ir metų pabaigoje sudarys apie 482 litus per mėnesį, arba 19 proc. namų ūkio biudžeto. Santaupos paaugs 16 proc. – iki 411 litų per mėnesį, ir sudarys 16 proc. namų ūkio biudžeto.**

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2005	2006	pokytis		2006	pokytis		2007	pokytis	
	Vertinimas	Prog.	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	Prog.	proc.	absoliučiai
Namų ūkių pajamos	2106,11	2165,65	2,8%	59,54	2306,5	6,5%	140,85	2594,11	12,5%	287,61
Nūp vienam žmogui	825,92	849,3			904,5			1017,29		
Neto darbo užmokestis	1167,81	1185,88	1,5%	18,07	1295	9,2%	109,12	1449,11	11,9%	154,11
Namų ūkių santaupos	321,73	373,21	16,0%	51,48	354,14	-5,1%	-19,07	410,85	16,0%	56,71
Namų ūkių investicijos	335,9	331,94	-1,2%	-3,96	405,69	22,2%	73,75	481,68	18,7%	75,99

* 2003–2005 m. m. vieno namų ūkio nario pajamos paskaičiuotos remiantis 2001 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis (vidutinį namų ūkį sudaro 2,55 asmens).

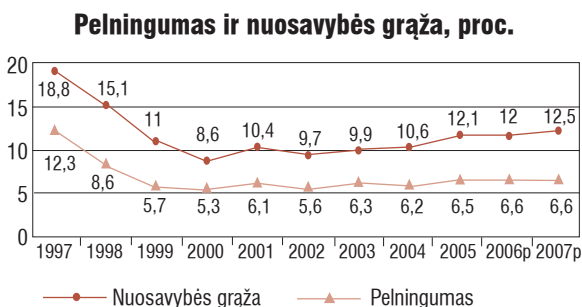
3 skyrius. ĮMONIŲ FINANSAI IR INVESTICIJOS

3.1. Įmonių finansiniai rodikliai stabilūs ir po truputį gerėja

Įmonių finansinei būklei įvertinti paprastai naudojama plati finansinių rodiklių gama – tai pelningumas, likvidumas, apyvartumas (turto valdymo), paskolos aptarnavimas. LLRI tyrime nagrinėjami du plačiausiai taikomi finansiniai rodikliai: vidutinis pelningumas ir nuosavybės grąža⁶⁶.

Jau kurį laiką rinkos dalyvių įmonių finansinės būklės vertinimai yra santūriai optimistiški ir labai nežymiai kinta. Tyrime dalyvavę ekspertai nekeičia įmonių pelningumo ir nuosavybės grąžos rodiklių, apskritai svyravimas pastaraisiais metais nėra didelis – kelių dešimtųjų ribose. **Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. įmonių grynasis pelningumas vidutiniškai sieks 6,6 proc., o nuosavybės grąža – 12 proc.**

3.1 grafikas

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Rinkos dalyvių vertinimai nedaug skiriasi nuo oficialios statistikos. Pagal Statistikos departamento 2006 m. antro ketvirčio duomenis, šalies įmonių ikimokesstinis pelnas, palyginti su 2005 m. tuo pačiu laikotarpiu, padidėjo beveik pusantro karto. Vidutinis įmonių pelningumas antrąjį ketvirtį buvo 7,5 proc. (I ketvirtį jis siekė 6,4 proc.). Didžiausias pelningumas buvo pa-

što ir telekomunikacijų (26%) ir verslo paslaugų (virš 24%) įmonėse. Viešbučių ir restoranų vidutinis pelningumas viršijo 16, statybos ir transporto – 9, pramonės – 6, prekybos – 4 procentus.

Pelningai dirbusių įmonių dalis sudarė 71 proc. ir buvo 3 procentiniais punktais didesnė nei antrąjį praėjusių metų ketvirtį. Pelningų įmonių dalis pašto ir telekomunikacijų sektoriuje šį ketvirtį siekė 87 proc., prekybos – 78, transporto – 76, statybos – 75, pramonės – 70, verslo paslaugų – 67 proc..

2007 m. metais, rinkos dalyvių vertinimu, pelningumas ir nuosavybės grąžos rodikliai labai nesikeis. **Prognozuojama, kad 2007 m. grynasis pelningumas išliks toks pat – 6,6 proc., o nuosavybės grąža ūgtels keliomis dešimtosiomis iki 12,5 proc.** Tikėtina, kad optimistinę rinkos dalyvių prognozę lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa bei su naryste ES siejama nauda. Neigiamos įtakos finansiniams rodikliams gali turėti didėjanti kvalifikuoto darbo paklausa, jos trūkumas ir kaštai.

3.2. Investicijoms skiriama pelno dalis mažėja

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis smarkiai sumažėjo. **Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. bus reinvestuota tik 43 proc. pelno, palyginti su 46 proc. 2005-aisiais ir su net 66 proc. 2001 m.**

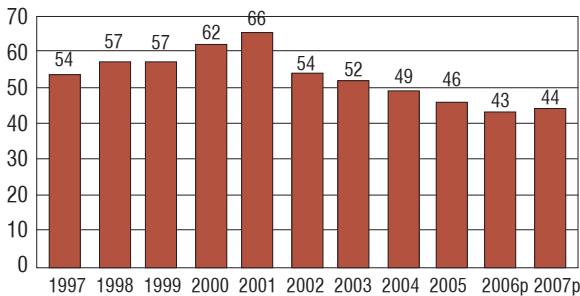
Reinvesticijų rodiklio stagnacijos tendencijos gali būti tiesiogiai susijusios su mokestiniais 2002 m. pokyčiais, būtent su sprendimu apmokestinti investicijas pelno mokesčiu. Tais metais, kai reinvestuojamo pelno rodikliai buvo dideli (1997–2001), investicijos Lietuvoje nebuvo apmokestinamos pelno mokesčiu. Įvedus mokesčių rodikliai iškart smuktelėjo ir nuo to

⁶⁶ Įmonių pelningumas – tai per metus gauto grynojo pelno ir apyvartos procentinis santykis. Nuosavybės grąža – tai grynojo pelno ir nuosavo kapitalo procentinis santykis.

laiko nedidėja. Ryškesnis šių metų sumažėjimas iki 43 proc. taip pat gali būti susijęs su diskusijomis mokesčių tema. Itin neigiamą įtaką galėjo turėti solidarumo mokestis, įvestas įmonėms jau suplanavus savo finansus. Neatmetama galimybė, kad siekiant fiskalinio balanso, galėjo būti mažinamos būtent reinvesticijos.

3.2 grafikas

Įmonių investuojama pelno dalis, proc.

Šaltinis: Lietuvos laisvosios rinkos institutas

Lietuvos Statistikos departamento duomenimis, 2006 m. antrąjį ketvirtį, palyginti su 2005 m. antruoju ketvirčiu, materialinių investicijų padaugėjo daugiau nei ketvirtadaliu. Labiausiai – net 2,4 karto – išaugo investicijos skirtos žemės ir pastatų bei inžinierinių statinių įsigijimui, daug lėšų skirta ir žemės įsigijimui – virš 40 proc. Nors didžiosios įmonės vis dar nemažai pelno skiria reinvesticijoms, lėtesnis negu ankstesnių metų materialinių investicijų augimas gali būti siejamas ir su tuo, kad kai kurie ekonomikos sektoriai jau patenkino investicijų poreikį (pvz., telekomunikacijų sektorius), kiti sektoriai vis dar bando įsisavinti dalį struktūrinių fondų lėšų, ir tai dar neatsispindi rodikliuose.

Kita vertus, Lietuvos bendrovės jau kelis metus iš eilės gana drąsiai investuoja užsienyje: per pirmąjį 2006 m. pusmetį tiesioginės investicijos užsienyje išaugo 40,7 proc. iki 2,953 mlrd. litų mln. litų. Auga investicijos į ES šalis – šiemet jos sudarė apie 64,5 proc. visų Lietuvos investicijų užsienyje. Daugiausiai – 34,8 proc. visų tiesioginių investicijų užsienyje – investuota kaimyninėje Latvijoje. Populiariausios išlieka investicijos į didmeninę ir mažmeninę prekybą – jos sudaro 28,8 proc. visų investicijų.

Jei lietuvių investicijos užsienyje auga, tai užsienio tiesioginės investicijos į šalį jau kuris laikas pastoviai mažėja. Statistikos departamento duomenimis, tiesioginės užsienio investicijos į Lietuvą 2006 m. I pusmečio pabaigoje sudarė apie 23,572 mln. litų – nuo metų pradžios jos sumažėjo 1,4 proc. Labiausiai didėjo investicijos iš Rusijos – investicijos iš šios šalies sudaro daugiau nei penktadalį visų investicijų, o didžiausia dalis investicijų tenka bendroms ES šalių investicijoms (68,6 proc.).

Rimtesnių pokyčių 2007 m. rinkos dalyviai neprognozuoja. **Jų vertinimu, įmonių investicijos iš pelno šiais metais sudarys panašiai kaip šiemet – 44 proc., ir bus mažesnės nei visais metais prieš 2006 m.**

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, mažėja ne tik reinvestuojamojo pelno dalis; lėtėja ir inovacijų procesai įmonėse. **Pasak rinkos dalyvių, 2006 m. tyrimams ir inovacijoms vidutiniškai skiriama vienu procentiniu punktu mažiau lėšų nei 2005 m. – 5,4 proc. visų įmonių išlaidų, palyginti su 6,5 2005 m.**

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, ateinančiais metais investicijoms skiriamų lėšų nežymiai daugės. **Rinkos dalyvių nuomone, 2007 m. tyrimams ir inovacijoms įmonių skiriama išlaidų dalis pasieks 6,2 proc.**

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės

	2005	2006	pokytis		2006	pokytis		2007	pokytis	
	Vertinimas	Prognozė	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	Prognozė	proc.	absoliučiai
Pelningumas	6,5	6,26	-3,7%	-0,24	6,6	5,4%	0,34	6,55	-0,8%	-0,05
Nuosavybės grąža	12,06	12,57	4,2%	0,51	11,79	-6,2%	-0,78	12,24	3,8%	0,45
Investicijos	46,33	48,82	5,4%	2,49	42,73	-12,5%	-6,09	44,38	3,9%	1,65
Inovacijos	6,21	6,04	-2,7%	-0,17	5,4	-10,6%	-0,64	6,22	15,2%	0,82

4 skyrius. PINIGAI

4.1. Skolinimasis ir toliau auga, jo kaina didėja

LLRI tyrimas rodo, kad 2006 m. pabaigoje skolinimo iš komercinių bankų kaina bus kiek didesnė nei 2005-ųjų pabaigoje. **Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. pabaigoje paskolos litais iki 1 metų trukmės turėtų kainuoti 5,54 proc., palyginti su 5,26 proc. 2005 m. Paskolų virš 1 metų kaina išlieka panaši – šių metų pabaigoje ji sudarys 5,2 proc., palyginti su 5,17 proc. praeitais metais. Prieš pusę metų rinkos dalyviai prognozavo dar ryškesnį šuolį 2006 m. 2007 m. skolinimosi kaina turėtų augti – paskoloms iki 1 m. iki 5,78 proc., virš 1 m. – iki 5,49 proc.** Tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti visas su skolinimusi susijusias sąnaudas, ko neatspindi Lietuvos banko skelbiami duomenys apie skolinimosi kainą.

Rinkos dalyvių nuomone, kuriam laikui nusistovėjusi skolinimosi kaina (2003 – 2005 m. ji svyravo tik keliomis procentinėmis dalimis), pradėjo kilti. Tai nėra itin netikėta, kadangi palūkanų normų lygis Lietuvoje yra pasaulio rinkų tendencijų atspindys: pastaruoju metu palūkanų norma buvo kelta ir ECB Europoje (bazinė palūkanų norma 2006 m. spalio mėn. padidinta penktą kartą – iki 3,25 proc., gruodį laukiama dar vieno didinimo, greičiausiai iki 3,5 proc.) ir Federalinio rezervu JAV (kuris šį birželį palūkanų normas kėlė jau 17 kartą per du metus). Todėl didesnė rinkos dalyvių rodikliai nestebina. Nors ir auganti, bet palyginti nedidelė palūkanų normų lygį Lietuvoje lemia ir didelis Lietuvos bankų sistemos likvidumas ir bankų konkurencija.

Lietuvos banko duomenimis, paskolų iki ir nuo vienerių metų kaina skiriasi daugiau, nei mano rinkos dalyviai: paskolos iki vienerių metų 2006 m. rugpjūčio mėn. kainavo 4,99 proc., o paskolos virš vienerių metų buvo pusantro procentinio punkto brangesnės ir kainavo 6,36 proc.

2006 m. toliau auga komercinių bankų kreditų portfelis. Klientams suteiktos paskolos per pirmuosius aštuonis 2006 m. mėnesius išaugo penktadaliu. Itin sparčiai toliau auga paskolos namų ūkiams – per 2006 m., iki rugpjūčio, jos išaugo net 44 proc. 2006 m. spalio mėn.

bankų klientams suteiktos paskolos sudarė 34,9 mlrd. litų – vien per šių metų trečiąjį ketvirtį jų suma išaugo 3,3 mlrd. Lt, arba daugiau nei dešimtadaliu.

Indėlių ir akredityvų taip pat sparčiai daugėja – šalies bankuose laikomų indėlių suma 2006 m. spalio 1 d. sudarė 27,9 mlrd. Lt – per trečiąjį ketvirtį indėlių padidėjo 0,9 mlrd. Lt, arba 3,4 proc. Minėtam indėlių augimui didžiausios įtakos turėjo per ketvirtį išaugę gyventojų indėliai (1 mlrd. Lt, arba 6,7 proc.).

Lietuvos banko duomenimis, iki šiol keletą metų iš eilės buvo stebima bankų koncentracijos mažėjimo tendencija, o per pastaruosius metus bankų koncentracija atskirose rinkos srityse pastebimai ūgtelėjo. Klientams suteiktų paskolų rinkoje trijų didžiausių rinkos dalį turinčių bankų koncentracija per metus padidėjo nuo 71,2 proc. iki 74 proc., o indėlių rinkoje koncentracija sumažėjo nuo 72,2 proc. iki 69,1 proc.

Be bankų kreditų, rinkoje toliau populiarėja lizingo ir faktoringo paslaugos. Šių paslaugų portfeliai sudaro vis didesnę bankų kreditų dalį (įskaitant bankų kreditus bankams ir finansų įstaigoms) ir augimo tempais nenusileidžia bankų kreditų augimui: 2006 m. rugsėjo mėn. pabaigoje Lietuvos lizingo bendrovių kartu valdomas lizingo portfelis siekė 6,788 mlrd. Litų, ir nuo metų pradžios paaugo 27,6 proc. Per metus bendras šalies bendrovių lizingo portfelis padidėjo 41,6 proc. Didžiausią – 30,7 proc. – lizinguojamo turto dalį ir toliau sudarė sunkusis kelių transportas, taip pat pramonės įranga ir technologiniai įrenginiai, lengvieji automobiliai, nekilnojamasis turtas.

Per devynis šių metų mėnesius, palyginti su pernai tuo pačiu metu, bendrovių sudarytų vartotojiško lizingo sutarčių bendroji vertė išaugo 14,5 proc. iki 416 mln. litų. 2006-ųjų rugsėjo pabaigoje vartotojiško lizingo portfelis pasiekė 388 mln. litų ir sudarė 5,7 proc. bendro Lietuvos lizingo portfelio.

Nebankinių paskolų rinkai dar sprčiau plėstis vis dar trukdo daug nereikalingų varžančių apribojimų, todėl vargu ar artimiausiu metu galima tikėtis didesnės konkurencijos bankams.

LLRI tyrimo dalyvių vertinimai ir prognozės: palūkanų normos ir nebankinės paskolos, proc.

	2005	2006	pokytis		2006	pokytis		2007	pokytis	
	Vertinimai	Prognozė	proc.	absoliučiai	Pat. Prog.	proc.	absoliučiai	Prog.	proc.	absoliučiai
Paskolos litais iki 1 m.	5,26	5,63	7,0%	0,37	5,54	-1,6%	-0,09	5,78	4,3%	0,24
Paskolos litais nuo 1 m.	5,17	6,08	17,6%	0,91	5,2	-14,5%	-0,88	5,49	5,6%	0,29

IŠVADOS

2006 m. liepos ir rugpjūčio mėnesiais LLRI atlikto tyrimo duomenimis, Lietuvos ūkio augimas 2006–2007 m. lėtėti neturėtų. Spartaus ekonomikos augimo rezultatai matomi ne tik rodikliuose – jie vis stipriau jaučiami gyventojų piniginėse ir atsispindi gerėjančiose gyvenimo sąlygose. Nežiūrint į kainų augimą, sparčiai augantis darbo užmokestis leidžia gyventojams ne tik patenkinti būtiniausius buitinius poreikius, bet ir kasmet vis daugiau susitaupyti bei investuoti. Įmonių pelningumas toliau pastoviai auga; pelnu pastaruoju metu, kaip rodo augantys atlyginimai, dosniai dalinamasi su darbuotojais. Ne taip optimistiškai nuteikia vis dar aukšti šešėlinės ekonomikos rodikliai, negerėjanti investicinė aplinka šalyje, nesilpstanti emigracija ir konstruktyvios politikos vakuumas bandant spręsti šias problemas.

Rinkos dalyviai kėlė 2006 m. prognozes puse procentinio punkto ir mano, kad šiais metais ekonomika padaugės 6,8 proc. 2007 m., jų nuomone, Lietuvos bendrasis vidaus produktas (BVP) išaugs dar 6,5 proc.

Nelėtėjančią ūkio plėtrą veikia vartojimas ir vidaus rinkos plėtra, taip pat spartus eksporto augimas. Dėl besitęsiančios ūkio plėtros ir emigracijos sparčiai didėja ir darbo užmokestis bei namų ūkių pajamos. Didėjant pajamoms, žmonės vis daugiau turi laisvesnių pinigų – santaupos ir investicijos auga sparčiau nei darbo užmokestis.

Narystė Europos Sąjungoje (ES) teigiamai veikia rinkos dalyvių lūkesčius, ypač dėl darbo pasidalijimo, išaugusios specializacijos ir užsienio prekybos pokyčių. Kita vertus, pagal BVP vienam žmogui ES, vis dar (kartu su Lenkija ir Latvija) esame sąrašo gale – Lietuvos BVP vienam gyventojui sudaro 52 proc. ES vidurkio. Žema pradinė bazė ir poreikis „vytis“ toje pačioje rinkoje esančias šalis nemaalšina spartaus augimo lūkesčių.

Situacija vidaus rinkoje tyrimo dalyvių nevertinama vien teigiamai. Net 44 proc. rinkos dalyvių mano, kad pastaraisiais metais investicinė aplinka Lietuvoje negerėjo. Kaip priemonės, kurios padėtų pritraukti in-

vesticijų į šalį, rinkos dalyviai vardino (pagal dažnumą): mokesčių pertvarką, ypač darbo jėgos mokesčių mažinimą, taip pat mokesčių reglamentavimo supaprastinimą; nuolat minėtas ir biurokratijos mažinimas bei didesnis valstybės dėmesys, emigracijos ir darbo jėgos kvalifikacijos problemų sprendimas, reformos žemės rinkoje, ypač žemės paskirties liberalizavimas. Eurą kaip vieną iš esminių priemonių minėjo tik 5 proc. tyrimo dalyvių – visi akivaizdžiai teikė pirmenybę vidinių mokesčių, reguliacinių ir biurokratinių problemų sprendimui.

Apskritai, euro įvedimui kaip ekonomikos stūmokliui ypatingą dėmesį skiria toli gražu ne visi rinkos dalyviai. 56 proc. atsakiusiųjų manė, kad šalis patirtų ekonominių nuostolių neįsivedus euro, tačiau nemaža dalis – 44 proc. – manė, kad ekonomika dėl to labai nenukentėtų.

Nelėtėjantis augimas sudaro kaip niekad geras sąlygas struktūrinėms reformoms energetikos, sveikatos, švietimo, transporto, socialinės politikos ir valstybės išlaidų srityse. Tačiau politinė galia bereikalingai nukreipiama rūpinantis vienos įmonės pardavimo reikalais, o finansiniai resursai švaistomi trumpalaikiams „saldainiams“ ir neveiksmingoms priemonėms, nesprendžiančioms giluminių esminių problemų – pirmenybė trumpalaikėms malonėms, o ne į ateitį orientuotiems struktūrinėms sprendimams, akivaizdi ir ateinančių metų biudžete. Politinės valios pritrūksta ir emigracijos priežasčių sprendimui – priemonėms, gerinančioms darbuotojų sąlygas Lietuvoje. Tokios priemonės kaip minimalaus darbo užmokesčio didinimas greičiau gali turėti visiškai priešingą, nei tikimasi, efektą.

Nežiūrint į pirmuosius mokesčių reformos žingsnius, rinkos dalyviai yra nelinkę smarkiai mažinti šešėlinės ekonomikos rodiklių – šiais ir ateinančiais metais, ji, manoma, turėtų mažėti maždaug po vieną procentinį punktą. Tyrimo dalyviai mano, kad 2006 m. šešėlinė ekonomika bus vienu procentiniu punktu mažesnė nei 2005 m. ir sudarys 20 proc. BVP. Kitais metais rinkos dalyviai tikisi šešėlinės ekonomikos dalį sumažėsiant dar šiek tiek, iki maždaug 19 proc.

Akivaizdu, kad rinkos dalyviai nemano, jog šešėlinei ekonomikai rimčiau sumažinti pakanka dabartinio gyventojų pajamų mokesčio sumažinimo iki 27 proc. Siekiant „nusiurbti“ didesnę šešėlinės ekonomikos dalį reikia drąsesnių žingsnių – mokesčių srityje būtina gyventojų pajamų tarifą sumažinti bent jau iki žadamų 20 proc., nustatyti „Sodros“ lubas, greičiau atsakyti socialinio mokesčio, kuris šiuo metu atsveria gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimą, nevirpinti rinkos grasinimais apie nekilnojamojo turto įvedimą.

Šiame tyrime rinkos dalyvių klausėme kiek, jų nuomone, reiktų sumažinti darbo apmokestinimą, siekiant iš esmės sumažinti šešėlinės ekonomikos (įskaitant ir darbo užmokesčio mokėjimą vokeliuose) apimtį. Tyrimo dalyviai buvo paprašyti nurodyti tarifą. Atsakymų vidurkis buvo 16,8 proc. – mažesnis tarifas nei vyriausybės nedrąsiai planuojamas mažinimas iki 20 proc. Tačiau didžioji dauguma tyrimo dalyvių mano, jog tarifą, norint sumažinti šešėlinę ekonomiką, reikia mažinti iki 15 proc. (moda – 15 proc.). Nemažai atsakiusiųjų minėjo, kad vien gyventojų pajamų mokesčio tarifo sumažinimo nepakaks – kaip kitos būtinos priemonės buvo minimos lubos „Sodrai“ ir „Sodros“ tarifo mažinimas.

Šešėlinei veiklai kitais metais neleis mažėti ir planuojamas akcizų didinimas 30 proc. Dėl rekordinių kontrabandos rodiklių ir santykinai žemo lietuvių gyvenimo lygio akcizai turėtų būti didinami kuo vėliau. Pirma, augant gyvenimo lygiui, žmonėms padidėjimas po kelerių metų bus mažiau skausmingas nei šiemet (o ir apskritai absoliučiais vertinimais akcizo turėsime sumokėti mažiau), ir antra, galima grėsmė, kad smarkiai padidintas akcizas 2007 m. dar labiau paskatins šešėlinę rūkalų rinką – iki šiol galbūt nedrįsę imtis rizikingo verslo bus paskatinti didesnio pelno galimybės. Taigi kontrabandos rodikliai augs dar labiau; tuo tarpu didinant akcizą vėliau būtų daugiau laiko užtikrinti sienos apsaugą.

Rinkos dalyviai mano, kad tiek eksporto, tiek importo augimas vis dar didina tempus. Šiais ir ateinančiais metais importo ir eksporto augimas, tyrimo dalyvių nuomone, bus labai panašus, nors importas augs šiek tiek sparčiau. Rinkos dalyvių vertinimu, 2006 m. eksportas augs 14,9 proc. o importas – 15,3 proc. 2007 m. augimo tempai turėtų išlikti panašūs, mažės tik keliomis dešimtosiomis procento: eksportas augs 14,6 proc., o importas – 15 proc. Eksporto rodiklių augimą skatina ekonomiškai patrauklios arba pagaliau atsigaunančios (euro-zona) eksporto rinkos (neblėstanti paklausa iš NVS, ypač Rusijos), importo augimo lūkesčius skatina

augančios gyventojų pajamos, perkamoji galia ir vartojimas, taip pat viltys, kad po kelių metų stagnacijos pagaliau pradės atsigausti investiciniai procesai.

Infliacija pastaruoju metu buvo vertinama kaip ypatingas rodiklis, kurio svyravimas aukštyn buvo akylai stebimas vertinant Lietuvos galimybes prisijungti prie euro zonos. Šių metų rodiklis buvo per aukštas, neatitiko Mastrichto kriterijaus ir užtrenkė Lietuvai duris į euro zoną. Rinkos dalyviai nemano, kad ir artimoje ateityje kainos mažės. Netgi atvirksčiai: 2006 m. vartotojų kainų augimo prognozes jie didino ketvirčiu. Gamintojų kainų augimo prognozės taip pat keltos – rinkos dalyviai mano, kad gamintojų kainos augs kiek sparčiau nei vartotojų.

Pasak rinkos dalyvių, 2006 m. vartotojų kainos augs 4,6 proc., o gamintojų apie 5,5 proc., palyginti su atitinkamai 3,9 ir 4,3 proc. praeitais metais. 2007 m. vartojimo prekių ir paslaugų kainos didės 5 proc., gamintojų – 5,6 proc. Kainas kilti skatina išaugusios energetikos kainos, kelti transporto paslaugų įkainiai, gausios biudžeto išlaidos, naftos kainos ir dėl kylančio darbo užmokesčio neblėstančio vartojimo auginama vidaus paklausa.

Svarbiausia iš paminėtų priežasčių šiandien neabejotinai yra šilumos ir kuro kainų augimas – kainos, kurios menkai priklauso nuo Lietuvos valstybės sprendimų ir tikslingų antiinfliacinių priemonių. Kainų augimas šiuo Lietuvos ekonomikos augimo etapu yra natūralus procesas, todėl svarbu nebandyti jo stabdyti sintetinėmis priemonėmis, net ir siekiant svarbių valstybinių tikslų, pavyzdžiui, euro įvedimo. Kita vertus, kainas kelia ir papildomai į rinką patenkančios lėšos, o tai vyksta dėl valstybės biudžeto deficito, t.y. augančio skolinimosi, ES paramos ir per privačius finansavimo šaltinius. Kainų augimą Lietuvoje skatina ir didinami mokesčiai, konkurencijos suvaržymas, valstybinis vartojimo skatinimas.

Nedarbo skaičiai ir toliau sparčiai mažėja (2006 m. – 5,8 proc., 2007 m. – 5,4 proc.). Čia jie detaliau neaptarinėjami, nes šis rodiklis nebėra reprezentatyvus ir neatspindi realios situacijos rinkoje. Nedarbo šiandien realiai nėra, yra rimtas darbuotojų trūkumas, todėl nedarbo lygio rodiklis prarado aktualumą ir praktinę vertę.

Emigracija šiandien daug prisideda prie darbo užmokesčio kilimo – ne tik dėl mažėjančio darbuotojų skaičiaus šalyje, bet ir dėl padidėjusio mobilumo vidaus darbo rinkoje – išaugus konkurencijai, darbuotojai renkasi darbus kruopščiau, yra labiau linkę keisti

darbo vietą. Sukurianti įtampą rinkoje, emigracija turi rimtų ekonominių pasekmių, tačiau realesnių sprendimo kelių kol kas nematome – kuriamos įvairios darbo grupės, diskutuojančios instituciniais-administraciniais klausimais, tačiau giluminės emigracijos priežastys ne tik kad nesprenžiamos – šiandien jos net neįvardijamos. Valstybės vaidmuo norint išlaikyti darbo jėgą Lietuvoje turėtų būti labai konkretus – sukurti aplinką ir sąlygas, skatinančias darbuotojus pasilikti šalyje, t.y. gerinti gyvenimo Lietuvoje kokybę. Tam reiktų mažinti darbo apmokestinimą, liberalizuoti darbo santykius, mažinti administracinę našta verslui (ypač ribojant kontroliuojančių institucijų vaidmenį), reformuoti sveikatos, pensijų sistemas taip, kad jomis galėtų pasitikėti šiandien dirbantieji.

Mokesčių našta, rinkos dalyvių nuomone, svyruoja, bet smarkiai nemažėja. Tyrimo duomenimis, 2006 m. mokesčių našta sudarys 34,6 proc., palyginti su 34,1 proc. 2005 –aisiais. Kitais metais mokesčių našta turėtų mažėti vienu procentiniu punktu iki 33,7 proc.

Bene labiausiai rinkos dalyvių vertinimus ir prognozes veikia pastarųjų metų mokestiniai pokyčiai – būtent gyventojų pajamų mokesčio mažinimas, socialinis mokestis, ir lūkesčiai dėl tolesnių reformos žingsnių.

Akivaizdu, kad vykdoma mokesčių pertvarka kol kas neskatinanti itin optimistinių lūkesčių rinkos dalyvių tarpe, nors mokesčių naštos rodikliai šiek tiek buvo mažinti. Gyventojų pajamų mokesčio sumažinimas šių metų liepos mėnesį dabar yra „atsveriamas“ socialinio mokesčio bei nežinomybės dėl ateities – pvz., akcizų didinimo eigos, nekilnojamojo turto mokesčio įvedimo. Didėsi rodiklių poslinkių žemyn galima bus tikėtis tuomet, kai aiškės tolesnės reformos rėmai. Šiandieninis gyventojų pajamų mokesčio sumažinimas yra per menkas, kad duotų pakankamą impulsą ūkio plėtrai – tai neskatinanti kurti naujų darbo vietų, nemažina šešėlinės ekonomikos masto, nesprenžia didėjančios darbo jėgos emigracijos iš šalies klausimo, ir nepadedą pritraukti užsienio investicijų.

Remiantis Vyriausybės pateiktu biudžeto projektu, šiais ir ateinančiais metais situacija mokesčių srityje nebe gerės: gyventojų pajamų tarifai nemažės, bus paliktas verslo pasitikėjimo ir lūkesčių neskatinantis socialinis mokestis, mokestinių sąlygų negerins ir kitais metais 30 proc. planuojami padidinti rūkalų akcizai. Dėl finansinių galimybių nebuvimo tai padaryti anksčiau, gyventojų pajamų mokesčio tarifą iki 24 proc. Vyriausybė planuoja mažinti nuo 2008 m. sausio 1 d. Džiugu, kad prabilta ir apie drąsesnę reformos varian-

tą, nesustojant ties 24 proc. riba, o mažinant tarifą iki 20 proc. – dabar neoficialiai numatyta, kad toks sumažinimas įvyks 2008 m. spalį – prieš Seimo rinkimus. Svarbu, kad procesas nebūtų vilkinimas, o šalies konkurencingumą didinantys sprendimai būtų priimami drąsiai, naudojantis tvirta ekonomine ir viešųjų finansų padėtimi, ir apie tai kuo anksčiau informuojant visuomenę. Taip pat, norint pasiekti kažkokių rezultatų, mažinant gyventojų pajamų tarifą, jo efekto svarbu nesumažinti įvedant ar didinant kitus mokesčius (pavyzdžiui įvedant šiandien pastoviai linksniuojamą nekilnojamojo turto mokestį).

Rinkos dalyvių vertinimais, po iki 2004 m. užsitęsios stagnacijos, darbo užmokestis jau kelis metus iš eilės auga labai sparčiai. Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. vidutinis darbo užmokestis didės apie 11 proc. (arba 127 litais per mėnesį) ir sudarys 1295 Lt/mėn. 2007 m. darbo užmokesčio augimas išlaikys tokius pat sparčius augimo tempus – darbo užmokestis turėtų paaugti beveik 12 proc., ir siekti 1449 Lt/mėn. ateinančių metų gale.

Tyrimo rezultatai rodo, kad situacijai darbo santykiuose ir švietimo sistemoje nekintant, darbo užmokesčio augimą, kaip ir praėjusiais metais, labiausiai veikia emigracijos ir švietimo sistemos trūkumų mažinama darbo jėgos pasiūla. Sąlygas kelti atlyginimus sudaro ir dėl naujų technologijų diegimo bei modernizavimo didėjantis įmonių efektyvumas bei įmonių pelningumas.

Neto darbo užmokestis šiais metais turėtų didėti ir dėl iki 27 proc. sumažinto pajamų mokesčio. Kita vertus, kadangi tarp darbdavio ir darbuotojo neretai susitaria ma dėl darbo užmokesčio į rankas, dalis darbuotojų mokesčių sumažėjimo savo pajamomis nepajuto.

Augant darbo užmokesčiui, sparčiai didėja namų ūkių pajamos. Tyrimo duomenimis, vidutinės piniginės namų ūkio pajamos vidutiniam namų ūkiui 2006 m. sudarys 2307 Lt/mėn., ir bus net dešimtadaliu (9,5) proc. didesnės nei prieš metus. Prieš pusę metų rinkos dalyviai tikėjosi tik 2,8 proc. pajamų išaugimo 2006-aisiais. Prognozuojama, kad 2007 m. namų ūkių pajamos augs dar sparčiau nei 2006 metais – apie 12,5 proc. – ir sudarys apie 2594 Lt/mėn. Pajamos vienam ūkio nariui peržengs 1000 Lt. ribą ir sudarys 1017 litų per mėnesį. Be augančio darbo užmokesčio, pajamas stipriai didina ir nuolat gausėjančios socialinės išmokos, ir galimybės užsidirbti už Lietuvos ribų: namų ūkių finansus papildo lietuvių užsienyje uždirbami ir į Lietuvą siunčiami pinigai.

Gera žinia yra ta, kad augant namų ūkių pajamoms po būtiniausių išlaidų rinkos dalyviams lieka vis didesnė dalis pinigų. Ir šiais, ir ateinančiais metais pajamų dalis, skiriama santaupoms ir investicijoms, sparčiai didėja ir lenkia darbo užmokesčio augimą. Santaupoms, rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. žmonės skiria net dešimtadaliu didesnes sumas nei 2005 m. Sutaupoma per mėnesį šiais metais virš 354 litų, palyginti su 322 litais prieš metus. Tuo tarpu ilgalaikio vartojimo prekėms įsigyti šiais metais skiriama net penktadaliu daugiau lėšų nei pernai – 406 litai per mėnesį. Santaupos šiais metais sudarys 15 proc. namų ūkių biudžeto, o investicijos žymiai daugiau – beveik 18 proc. Prognozuojama, kad 2007 m. investicijos augs apie 19 proc. ir metų gale sudarys apie 482 litus per mėnesį, arba 19 proc. namų ūkio biudžeto. Santaupos paaugs 16 proc. iki 411 litų per mėnesį ir sudarys 16 proc. namų ūkių biudžeto.

Svarbu pastebėti, kad, rinkos dalyvių nuomone, sutauptomų ir investuojamų pinigų dalis bendrose pajamose yra apčiuopiama ir auga, taigi lietuviai visų pinigų jau nebepavalgo. Tai vienas iš rimtesnių rodiklių, rodančių augantį gyvenimo lygį šalyje.

Kita vertus, priimdami sprendimus dėl to, ką daryti su likusiais nuo būtiniausių išlaidų pinigais, lietuviai pasirodo esantys dar labai konservatyvūs – investuojama į konservatyvius fondus, tarpininkų paslaugomis nelinkstama naudotis, ir apskritai žmonės dar saugiau jaučiasi pasirinkę indėlius bankuose ar taupydami namuose.

Šiais metais, rinkos dalyvių vertinimu, pelningumas ir nuosavybės gražos rodikliai labai nesikeis. 2006 m. grynojo pelningumo rodiklis nežymiai, keliomis dešimtosiomis, didintas iki 6,6 proc. 2007 m. jis turėtų išlikti toks pat. Nuosavybės graža taip pat išlaiko nuolatinį augimą – apie 12 proc. šiais metais ir puse procentinio punkto daugiau 2007-aisiais. Tikėtina, kad optimistinę rinkos dalyvių prognozę lemia tebesitęsiantis Lietuvos ekonomikos augimas, didėjanti vidaus paklausa bei su naryste ES siejama nauda. Vis mažėjanti kvalifikuotos darbo jėgos pasiūla, konkurencija dėl jos ir su tuo susiję kaštai gali turėti neigiamos įtakos finansiniams rodikliams.

Neteisinga būtų teigti, kad įmonių pelnai auga darbuotojų sąskaita – tyrimo duomenimis, darbo užmokestis pastaraisiais metais auga beveik dvigubai greičiau nei

vidutinis pelningumas. Statistikos departamentas pateikia didesnius rodiklius, tačiau skirtumas tarp SD ir LLRI tyrimo daugiausia yra lemiamas metodikos (SD vertina tik labai dideles bendroves, pilna prieš apmokestinimą ir ketvirčiais, kurie yra nelygiaverčiai – pirmaisiais ketvirčiais pelno rodikliai paprastai yra aukštesni, metų gale pelno rodiklis mažėja).

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, 1997–2001 m. įmonės investicijoms kasmet skyrė vis didesnę pelno dalį, tačiau nuo 2002 m. ši dalis smarkiai sumažėjo. Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. bus reinvestuota tik 43 proc. pelno, palyginti su 46 proc. 2005-aisiais ir su net 66 proc. 2001 m. Rimtesnių pokyčių 2007 m. rinkos dalyviai neprognozuoja. Jų vertinimu, įmonių investicijos iš pelno šiais metais sudarys panašiai kaip šiemet – 44 proc., ir bus mažesnės nei visais metais prieš 2006 m.

LLRI tyrimo dalyvių nuomone, mažėja ne tik reinvestuojamojo pelno dalis; lėtėja ir inovacijų procesai įmonėse. Pasak rinkos dalyvių, 2006 m. tyrimams ir inovacijoms vidutiniškai skiriama vienu procentiniu punktu mažiau lėšų nei 2005 m. – 5,4 proc. visų įmonių išlaidų, palyginti su 6,5 2005 m. LLRI tyrimo dalyvių nuomone, ateinančiais metais investicijoms skiriamų lėšų nežymiai daugės. Rinkos dalyvių nuomone, 2007 m. tyrimams ir inovacijoms įmonių skiriama išlaidų dalis pasieks 6,2 proc.

LLRI tyrimas rodo, kad 2006 m. pabaigoje skolinimo iš komercinių bankų kaina bus kiek didesnė nei 2005-ųjų pabaigoje. Rinkos dalyvių nuomone, 2006 m. pabaigoje paskolos litais iki 1 metų trukmės turėtų kainuoti 5,54 proc., palyginti su 5,26 proc. 2005 m. Paskolų virš 1 metų kaina išlieka panaši – šių metų pabaigoje ji sudarys 5,2 proc., palyginti su 5,17 proc. praeitais metais. Prieš pusę metų rinkos dalyviai prognozavo dar ryškesnį šuolį 2006 m. 2007 m. skolinimosi kaina turėtų augti – paskoloms iki 1 m. iki 5,78 proc., virš 1 m. – iki 5,49 proc.

* * *

Kitas Lietuvos ekonomikos tyrimas bus atliktas 2007 m. žiemą. Jis parodys, kokie bus rinkos dalyvių 2006 metų *ex poste* vertinimai ir kaip keisis 2007 metų prognozės.

INTRODUCTION

The Lithuanian Free Market Institute (LFMI) presents its eighteenth survey of the Lithuanian economy, covering updated forecasts for 2006 and forecasts for 2007. This survey was carried out in July and August 2006.

LFMI launched the survey of economic variables in 1997. The survey is based on the expert consensus paradigm originating from the theory of rational expectations.¹ This theory states that economic indicators can be related to certain processes in the economy, and market participants use all available information to make estimates and forecasts concerning these processes. The more information market participants possess, the more credible their estimates and forecasts are. It is likely that individuals who are engaged in day-to-day business activities have the most information about the economy, while their successful performance reflects their ability to process this information.

An analysis of the coherence of the survey results, using the *Kendall Concordats Coefficient W*, has been carried out this year. The results of all surveys carried out since 1997 up to the present have been analysed and the analysis showed that the coherence percentage of the market participants' answers varied from 88 percent to as much as 96 percent. Not a single case had a coefficient lower than 0.8, a very high indicator, which shows that expert evaluations and forecasts of economic variables are very close to one another. The results of the analysis can be interpreted in a number of ways: for instance, the participants of the survey could have agreed on the answers in advance and purposefully present similar responses (which should be excluded in this case, since the chosen experts do not know each other, are not related, and are being questioned separately, thus they do not have an agreement possibility). A second explanation is that the experts might use similar sources of information. This survey is based on yet another version, which assumes that even if experts use similar – or even the same – sources

of information, they in any case have a clear and well informed picture of the economic environment in Lithuania, and this understanding allows them to judge the economic situation in the country with 88 percent precision compared to the opinion of the general population.

The main goals of the LFMI survey are to provide estimates and forecasts of economic variables in Lithuania based on the opinion of market participants and to analyse factors that have an influence on these estimates and forecasts. The survey is also aimed at comparing the estimates of market participants with official statistics and data from other sources and to offer interpretations of the most distinct differences.

The methodology used in the LFMI survey differs from the methodology used by official institutions, so our aim is to provide alternative estimates of economic indicators.

There are three main differences between the LFMI survey and official statistics. First, LFMI survey participants present economic information they have themselves generalised, whereas the Lithuanian Department of Statistics collects unique information from the business sector and generalises it by statistical methods. Second, the LFMI survey depends on benevolent assessment of market processes by economic experts. The Department of Statistics collects detailed mandatory reports from enterprises (households can refuse to participate in official surveys). Third, LFMI has chosen economic indicators and defined them so as to make them useful in planning a business activity. The Department of Statistics uses an established methodology to investigate an established set of variables. In addition to that, LFMI presents comprehensive information from its surveys promptly and conveniently. These differences make us believe that the results of LFMI surveys have a practical value for market participants.

¹ The oldest and most famous survey of economists' expectations is the Livingston survey conducted in the United States since 1946. The results of the survey are regularly published on the Philadelphia's Federal Reserve Bank's website <http://www.phil.frb.org>.

The estimates of the survey participants are presented in four parts. Part 1 is devoted to macroeconomic indicators: the growth of gross domestic product (GDP), the rate of the shadow economy to GDP, import and export growth, inflation, changes in consumer and producer prices, the rate of unemployment, the rate of the tax burden to GDP, and the exchange rate of the litas to the U.S. dollar. Part 2 covers household indicators, including personal earnings, household income, household savings and household investments. Part 3 gives an overview of corporate indicators, including the profit margin, return on equity, return on investments and the share of companies' expenses on science and innovation. Part 4 analyses interest rates on one- and five-year loans, interest rates on three-month government securities and the share of non-bank loans. Generalised results of the survey are presented in tables at the end of each part of the study.

Forty-one experts participated in this latest survey. The LFMI survey is not representative. We do not aim to have a representation of specific sectors of the economy or regions or enterprises. Our aim is to interview economic experts who represent robust and prospering companies. The respondents are asked not to provide information about their own companies or industries but to estimate indicators reflecting the country's general economic situation on the basis of all available information. Survey participants are requested to focus only on variables that they think they are competent enough to appraise. Most of the

respondents in the latest survey took part in the previous stages of the project. The list of survey experts is presented at the end of the study.

We compare the estimates and forecasts of market participants with the data of the Lithuanian Department of Statistics, the Bank of Lithuania, the National Stock Exchange of Lithuania, the Labour Exchange, the BNS news agency and periodicals. In comparing the different sources, we look at the differences in the definitions used. Official institutions do not measure five of the economic variables covered in the LFMI survey – the shadow economy, household investments, reinvested profits, expenses on science and innovation and non-bank loans. In addition to that, official institutions do not forecast some of the indicators analysed in the LFMI survey. The results of the LFMI surveys are unique in this respect.

As in the previous editions, we compare the estimates and forecasts of the survey experts not only with other sources but also with their *ex ante* forecasts. The study also analyses patterns and trends of expert estimates and forecasts over time based on the previous sixteen surveys.

LFMI expresses its gratitude to the survey participants, to everybody who provided financial support and helped carry out this and previous surveys, and all those who have provided comments and remarks on the study.

Chapter 1. MACROECONOMICS

1.1. A rapid economic growth creates the conditions for badly needed reforms

According to a survey conducted by the Lithuanian Free Market Institute (LFMI) in July and August 2006, Lithuania's economic growth will remain steady and rapid in 2006 and 2007. **Market participants polled by LFMI raised their earlier forecasts by 0.5 percentage points and think that Lithuania's gross domestic product (GDP) will grow by 6.8 percent in 2006. The economy is expected to grow by 6.5 percent in the coming year.**

In the LFMI survey, gross domestic product is understood as the total value of goods and services produced for final consumption within the country, including the 'shadow economy,' during a given period.

According to Statistics Lithuania (SL), Lithuania's GDP has been constantly increasing ever since 2000, compared to every previous quarter of the year (excluding seasonal and episodic fluctuations). GDP has grown on average by 2.76 percent during each quarter of the year. The uninterrupted and brisk economic growth has silenced sceptics who have cited the theory of business cycles and for several years have predicted a sizeable decline in economic growth. The LFMI survey shows that the economy will grow more rapidly this year as compared to 2005. The official figures (8.4 percent) also attest to a more significant GDP growth this year than during several previous years.

A growing consumption and domestic market and a fast export growth continue to stimulate Lithuania's economic development. A continued strong economic development and a declining supply of labour will keep augmenting personal earnings and household income (see Chapter 2.1 and 2.2). As household income grows, people have increasingly more extra money – household savings and investments are rising even more rapidly than earnings.

Lithuania's membership of the European Union (EU) have a positive impact on market participants' outlooks, in particular regarding the positive changes in the division of labour, increased specialisation and changes in foreign trade. On the other hand, Lithuania (together with Poland and Latvia) remains at the bottom of the list of EU countries according to GDP per capita: Lithuania's GDP per capita is still only 52 percent of the EU average. The poor starting conditions and the necessity to "catch up" with other countries acting on the same market reinforce expectations regarding fast economic development.

Market participants were rather sceptic in evaluating the widely mentioned impact of EU support on the country's economic development. They think that EU's structural funds may potentially entail serious negative consequences due to withdrawal of resources, the criteria of allocation and distortion of competition.² Seeking to use these sources in the most efficient way and to sustain a viable economic growth after these temporary incentives are depleted, it is indispensable to stimulate growth by pursuing a strict fiscal policy, further liberalising the market and resisting the temptation to artificially activate the economy by increasing government spending.

Secondary factors, such as the EU's structural funds, will definitely not help the Lithuanian economy to reach the EU level, especially if serious measures are not instituted to streamline the investment conditions and to reform the country's individual economic sectors. As many as 44 percent of market participants polled by LFMI think that the investment climate has not improved in the past several years. The official statistics second the opinion of market participants: according to Statistics Lithuania, direct foreign investments have been declining for three consecutive years.

Market participants believe that the following measures would be helpful in attracting investments (meas-

² In the 16th and 17th survey the LFMI respondents almost unanimously stated that structural funds pervert competition, and one-third of those polled thought the negative impact was especially strong. Only eight percent said that structural funds did not distort competition at all.

ures are listed according to how frequently they were mentioned): an overhaul of the tax system, especially lowering labour taxation and introducing an upper ceiling for Sodra contributions, simplification of the tax rules, a reduction of bureaucracy, resolving the problems of emigration and qualification of the labour force, and reforming the land market. Only 5 percent of respondents said that the introduction of the euro would serve as an essential tool – meanwhile, most market participants gave priority to eliminating domestic problems in the tax, regulatory and bureaucratic systems.

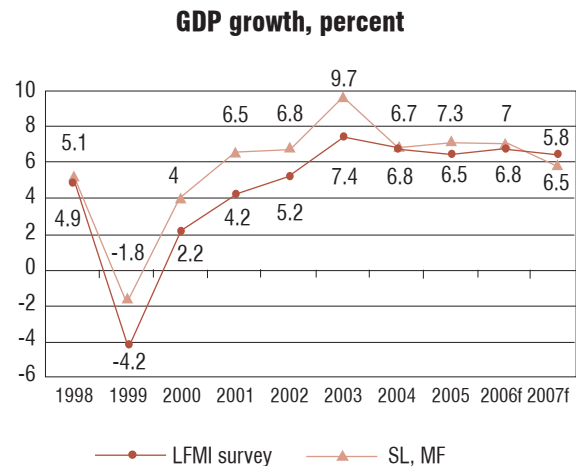
Overall, the euro is not viewed as a stimulus to economic growth. Fifty-six percent of those polled reported that the country would sustain economic losses if it failed to launch the euro, but at the same time, a large proportion – 44 percent – thought the economy would not be markedly affected.

The continued economic development ensures the most favourable conditions ever to carry out structural reforms in the energy, healthcare, education, transport, social security and government spending systems. However, political attention and energies have primarily been focused on on company’s privatisation issues, while financial resources have been squandered on short-term political pet projects and ineffective measures that are insufficient to solve basic and essential problems. The lack of, and the need for, essential reforms has been reflected in meagre investments as well.

Emigration of Lithuanians and, particularly, a growing lack of qualified labour also have a negative impact on the figures of GDP growth. Yet again, Lithuanian politicians seem to lack the will to take the necessary measures to promote better conditions for workers. Such tools as raising the minimum wage, for example, may have a completely opposite effect from the one anticipated (see Chapter 2.2).

According to data from Statistics Lithuania, GDP grew especially rapidly during the first half of the year, which was the result of increased value added generated by all economic activities, in particular those related to production and consumption. During the 2nd quarter the most value added was generated by production and production-related services. The industry and construction sectors saw the most sizeable growth. The value added created in such enterprises in the 2nd quarter was twice as large as the overall economy.

Diagram 1.1

Source: Statistics Lithuania, Ministry of Finance, Lithuanian Free Market Institute

Continued privatisation and de-monopolisation processes have bolstered the country’s long-term economic development and the expectations of market participants for several years. However, the privatisation process is slowing down: as the number of large privatisation deals has decreased, proceeds from privatisation-related sales last year shrank by one-fourth, as compared to 2004, and have continued to diminish in 2006.

The State Property Fund reported that proceeds from privatisation deals concluded in the first nine months of 2006 totalled 102.689 million litas, an amount 2.2 times smaller as compared to the corresponding period of 2005 when proceeds from privatisation amounted to 224.28 million litas (privatisation deals generated a total of 314.73 million litas in 2005). The largest deal concluded in 2006 was the sales of 39.51 percent of the shares in the Lithuanian news agency *ELTA* through a public auction which generated 1.777 million litas.

Regrettably, privatisation of a number of areas has still been delayed: the liberalisation of the country’s railway sector has been very slow and private capital is still not allowed into the Lithuanian railroad sector. In addition, privatisation in the Lithuanian energy sector has also been protracted: the Ministry of Economy promised to take a decision in 2006 if the state-run company *Rytu skirstomieji tinklai* (eng. - the Eastern Distribution Network) is to be sold at all. Private providers of healthcare services also face various problems.

On the other hand, privatisation alone does not always solve all problems. The state often retains a very similar role in certain markets even after companies operating in them are privatised. For example, the Lithuanian energy companies *Lietuvos dujos* and *Vakaru skirstomieji tinklai* (eng. - the Western Distribution Network) have been privatised, however, production prices remain heavily government-regulated.

It is also important to evaluate the impact that the recent upsurge in oil prices has had on economic growth. Surging world market oil prices inflate the price of other energy resources. As Lithuania imports energy resources, soaring oil prices may exert a negative impact on the country's trade balance and decelerate GDP growth. Besides, owing to relatively inefficient use of energy resources, high oil prices may have a more significant effect on peoples' consumption in Lithuania than in other European countries. For this reason, it is likely that expenses on the energy resources will increase at the expense of other consumption goods. On the other hand, the skyrocketing oil prices and the oil refinery's capability to embrace this opportunity have still exerted some influence on economic development as the Lithuanian oil refinery company *Mazeikiu nafta* contributes significantly to the country's overall GDP and its growth.³

The raised prognosis for the 2006 GDP growth predicted by the LFMI survey participants is similar to the revised forecast reported by the Ministry of Finance (see Chapter 1.1). Both market participants and the Ministry of Finance think that the economy will slightly slow down in 2006, although the Ministry predicts a bigger growth, 5.8 percent.

In the current survey, market participants provided moderate estimates, as compared to the figures released by most other national and international official institutions (see table 1.1). All sources agree on the general dynamics of Lithuania's economic development: they think that GDP will grow at a similarly high rate both in 2006 and 2007, although all

institutions expect a somewhat slower growth in the coming year. *SEB Vilnius Bank* provided the highest forecast of GDP growth in 2006 - as much as 7.8 percent. But specialists from *DnB Nord* think that the country's failure to introduce the euro, climbing interest rates, coupled with the deteriorating demographic situation, still extensive emigration and an intensifying competition from Asia, do not give reason to expect a high economic growth in this and the coming year - they project a growth of 6.5 and 5.5 percent respectively. *Hansabank* released one percentage point higher forecasts both for 2006 and 2007, believing that still-strong consumption, rising investments and growing government spending will be the major factors behind continued economic growth. The European Commission also views the domestic consumption as the main stimulus to economic growth, however, it thinks that its impact on the economy is languishing. The European Commission also predicts that mounting investments - a trend discernable in the past several years - will improve export opportunities.

The International Monetary Fund (IMF) reported forecasts for Lithuania's economic growth which are identical to market participants' expectations. However, not all of the IMF-proposed measures for stabilising the economy coincide with LFMI's position. Contrary to LFMI, the IMF believes that the primary measures that Lithuania needs to take is to reduce the demand for, and supply of, housing loans by imposing a real estate tax for residents. On the other hand, LFMI agrees with the IMF's proposals to cut interest deductions from housing loans, to trim government spending and to ensure an efficient use of budget revenues. The World Bank projects a still rapid (but somewhat slower) economic growth and states that the period of a speedy economic development should be used to tighten fiscal policy and launching sweeping structural reforms.⁴

³ According to data from the Lithuanian company *Mazeikiu nafta*, the company's income totalled 6.826 billion litas in the first half of 2006 - 41.7 percent more as compared to the corresponding period of 2005. The company plans to earn 507.8 million litas net profit and 11.4 billion litas of income. In 2005 the company's income totalled 11.154 billion litas and net profit amounted to 929.915 million litas; the company paid 3 billion litas in taxes.

⁴ World Bank, "EU-8 Quarterly Economic Report", October 2006.

Table 1.1

Forecasts of Lithuania's GDP growth*		
	2006	2007
SEB VB	7.8 (6.5)	7.0 (6.2)
HBM	7.5 (6.5)	6.5
MF	7.0 (6.0)	5.8
LFMI	6.8 (6.5)	6.5
IMF	6.8 (6.5)	6.5
SEB Intl	6.5 (6.6)	6.2
EC	6.5 (6.2)	6.2
DnB Nord	6.5 (6.0)	5.5 (6.0)

* the earlier forecasts are provided in brackets

Acronyms: SEB – Skandinaviska Enskilda Banken,⁵ HBM – Hansa-bank Markets,⁶ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, EC – European Commission,⁷ DnB Nord,⁸ IMF – International Monetary Fund,⁹ SEB Vilnius Bank,¹⁰ MF – Ministry of Finance¹¹

Market participants polled by LFMI reduced the forecast of 2007 GDP growth to 6.5 percent. The most optimistic figure was reported by *SEB Vilnius Bank*, while all other institutions expect a similar, or even lower, growth than that projected by market participants. There is an array of reasons behind the lower prognoses of economic growth in 2007. These include the decreasing supply of labour resulting from extensive emigration and deteriorating demographic trend as well as growing competition for Lithuanian companies from the East. The reduction of the personal income tax is not a sufficient measure for attracting foreign investments or markedly reducing the shadow economy. To that end, the personal income tax must be cut to 20 percent, as planned, and other means such as introducing an upper ceiling on contributions to “Sodra” must be launched. Meanwhile, a careless fiscal policy and growing budget revenues and expenditures push up the level of inflation and arrest economic growth.

Uncertainty regarding the prospects of the energy sector (absence of energy security) and rocketing prices

are also influencing the lower forecasts of market participants. Lithuania, which lags behind Western European countries in terms of the efficient use of energy resources, responds more sensitively to rising energy prices as, according to some analysts, the Lithuanian business' demand for these resources is about six times higher than the EU average. Due to Lithuania's susceptibility to energy, its growing price may have deleterious results on local companies, which would in turn affect the country's competitiveness.¹² For this reason, it is vital to develop those sectors that are not directly dependant on energy resources, for example, services. It is equally important to conduct modernisation to increase the effective use of resources and to cut down costs.

To sum it up, the Lithuanian economy will continue to grow at an exemplarily rapid rate in the near future. However, current strong growth and a desire to catch up the rest of Europe alone will not bolster economic growth for a great while. Seeking to retain a high economic growth, it is indispensable to continue implementing promised tax-cuts policy, to formulate clear strategies for keeping labour in the country (and attracting new workers) and improving the business climate. It is also crucial “to rescue” the education and the healthcare systems and to tighten the administration of public finances, especially trimming budget expenditure.

1.1.1. World economic growth

Lithuania's economic growth is increasingly dependent on changes in the development of the global economy. Today the developing countries, generate more than half of the entire world's production (calculated based on the ratio of the purchasing power). Various statistical sources also show that economic power in recent years has been shifting from the “developed” countries (North America, Western Europe, Japan and Australia) towards the developing nations, the countries of south and East Asia in particular. These latter countries (China, India etc.) use more than half of

⁵ SEB, Nordic Outlook, February 2006, p. 36.

⁶ HansaBank Markets, “The Baltic Outlook,” 18 07 206, p. 4.

⁷ European Commission, Commission's Spring 2006 Economic Forecasts, 1/2006, p. 89. http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2006/ee206en.pdf.

⁸ DnB Nord, „Lietuvos ekonomikos perspektyvos“, 2006, <http://www.dnb nord.lt/files/LEP.pdf>.

⁹ IMF, “World Economic Outlook,” September 2006, p. 477.

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/pdf/statappx.pdf>.

¹⁰ SEB Vilnius bankas, Lithuanian Macroeconomic Review, No. 3/23, 11 2005, p. 17.

¹¹ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, „Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005–2008“, www.finmin.lt.

¹² *Kmieliauskas, L.*, “Netaupieji moka dukart”, Verslo žinios, 09 03 2006, p. 3.

the world's energy resources annually and have the largest foreign reserves. Their share of world exports grew from 20 percent in 1970 to 43 percent today. These countries are also the primary drivers behind the rapid growth in the last decade, which has witnessed an average annual growth in GDP per capita of 3.2 percent. Geographically, economic growth has been dispersed quite widely: although the influence of Brazil, Russia India and China – the so called BRIC-economies – has been constantly cited, China and India together, for instance, generate only two-thirds of production of the developing countries.

The shifting economic balance undoubtedly builds pressure and leads businesses to rethink their strategies – some Lithuanian entrepreneurs have already experienced this pressure themselves. It is still difficult to project what impact these changing trends will have on the Lithuanian economy, but some negative effects have already presented themselves. Among them are massive investment flows to these regions rather than to Lithuania and its closest regional partners, growing competition for Lithuanian products in foreign markets, and the depressed neighbouring markets which are expected to remain (at least in the near future) Lithuania's main export partners.

Surging oil prices was a factor partly holding back economic growth, especially in the production sector, in the second half of 2005. On the other hand, these prices also bolstered economic growth in countries exporting oil products. The prospects of global economic development in 2006 are predominantly positive. According to the IMF chief Rodrigo de Rato, the global economy appeared to be quite resistant to high oil prices and rising interest rates.¹³

In September 2006, the IMF projected that world economic growth would remain rapid in 2006 and 2007, 5.1 and 4.9 percent respectively. Rising profits, sound economic policies, strengthening real estate markets, recovering securities markets and declining unemployment will be the key factors behind global economic growth.¹⁴

The European Commission provided similarly high figures and expects the global economy to grow by 4.6 percent 2006 and 4.3 percent in 2007. Meanwhile, *The Economist* projects that countries which

produce and transport energy products will have the most impressive economic growth this year (the economy of Azerbaijan may rise by as much as 27.5 percent as a result of increased revenues from export of oil and gas).

Apart from Asia, the **US economy** has been contributing most significantly to the global economy for a long period of time. However, analysts warn that this country's economic growth now is languishing. According to *The Economist*, increases in capital, resulting from rising real estate prices, massive borrowing and falling savings were the key factors facilitating the growth of the US economy. All these factors have led to increased household consumption. If (when) prices of real estate slide down and the consumers realise that they have saved too little, both consumption and indicators of growth will be driven down. Research shows that the changing balance in the global economy may bring fewer benefits to the United States than to the majority of the European economies.¹⁵ In the light of this, experts polled by *The Economist* lowered their forecasts for the US economy in 2006 and 2007, expecting a 3.4-percent growth in 2006 and an even lower, 2.5-percent, growth in the coming year.¹⁶ The IMF reported similar prognoses: it predicts that the US economy will grow by 3.4 percent in 2006 but only by approximately 2.9 percent in the coming year. The European Commission reports that the US economy will grow by 3.2 percent in 2006 and by 2.7 percent in 2007, mainly due to a rising budget deficit.¹⁷

Expectations that the **economy in the euro area** will start to pick up were (again) not fulfilled in 2005. However, the European economy has this year been showing some positive signs. According to preliminary data, economic growth in the euro area was 0.9 percent in the 2nd quarter of 2006. This means that annual GDP growth was 3.7 percent, the fastest rate of growth in the past six years. Economic growth in the euro area has this year – for the first time in the past seven years – exceeded that of the United States, the UK and Japan.

As the US economy is declining, it would be healthy for the global, and Lithuania's, economy if the euro area finally freed itself from its long-standing economic stagnation. However, not all sources provide

¹³ BBC News, "IMF warns on world economy woes," 16-09-2006.

¹⁴ BBC News. 'Serious risks' to global economy, 02 09 2005.

¹⁵ The Economist, "Playing leapfrog", 16-09-2006, p. 34.

¹⁶ Ibid, „Economic and Financial Indicators“, 23 09 2006, p. 100.

optimistic forecasts regarding the euro area. Many specialists believe that economic recovery in the euro area will be hampered by the same factors that kept it stagnating for a long time – the reluctance of European governments, especially those of Germany, France and Italy, to launch and implement structural reforms.¹⁸ The sliding economic growth in the US, Italy's and Germany's decisions to consolidate their national budgets through increasing taxes¹⁹ and climbing interest rates will in the short term keep the euro area from retaining a rapid economic growth.

The forecasts of economic growth in the euro area are vary quite widely – different institutions provided different prognoses regarding the chances of recovery in this region. For instance, in the autumn the European Commission increased the 2006 forecast for economic growth in the euro area, from 2.1 to 2.5 percent, explaining it with a healthy domestic supply and investments. However, the Commission did not raise its 2007 forecast (1.8 percent) released in the interim report in the spring of 2006, although such a possibility still exists when the Commission announces its forecasts in the autumn. Economists polled by *The Economist* reported similar figures, 2.3 and 1.8 percent respectively.

Economists believe that an increasing demand in foreign and domestic markets, rising investments and exports, recovering private consumption and growing household incomes as a result of an improving situation in the labour market are among the main factors to galvanize the euro area economy for some time. However, only the long-awaited reforms in the social sectors of Western European countries, if launched, would significantly step up economic growth.

The Economist was right saying that the governments of the EU countries have much work to do in increasing the number of employees and in lending a hand to boost productivity if they want to encourage economic growth in the euro area. As economic indicators have improved recently, it would be high time to set these processes in motion – those who referred to economic downturn as an excuse for implementing reforms now have fewer excuses.

Table 1.2

	Forecasts of GDP growth			
	2006		2007	
	IMF	EC	IMF	EC
World	4.3 (5.1)	4.6	4.3 (4.3)	4.3
USA	3.5 (3.9)	3.2	3.3 (3.6)	2.7
Euro area	1.2 (1.6)	2.5*	1.8 (2.3)	1.8
EU-25	1.6	2.7*	2.1	2.2
Japan	2.0 (1.0)	2.8	2.0 (1.6)	2.4
CIS	6.0 (8.2)	6.5	5.7 (6.5)	6.3
Russia	5.5 (7.1)	6.1	5.3 (6.0)	5.9
China	9.0 (9.5)	9.5	8.2 (8.5)	9.0

* *Interim Report 09 2006. The forecasts were raised.*

Source: International Monetary Fund,²⁰ European Commission²¹

1.1.2. The shadow economy

As the LFMI survey indicates, market participants do not think that the shadow economy will shrink noticeably this year, although slight downward trends are discernable. The shadow economy is defined as a share in total GDP of goods produced and services rendered for final consumption within the country and unreported for the purpose of avoiding taxes and/or regulations.

In recent years market participants did not expect that the shadow economy would contract: they believe the shadow economy accounted for approximately one-fifth of GDP in the past several years. The results of the current survey indicate that **the shadow economy will be one percentage point smaller than in 2005 and will account for 20 percent of GDP in 2006. Market participants expect that the shadow economy will slightly decrease in 2007 and will account for approximately 19 percent of the entire economy.**

However, while this indicator is moving downwards, similar fluctuations around one-fifth of GDP (one year being higher and the other year lower) have been observed ever since 2001. Thus, the lower forecast in the current survey should not be viewed as an obvious sign

¹⁷ European Commission, European economy, Economic Forecasts, Autumn 2005.

¹⁸ *The Economist*, "A fair but fading wind," 19-08-2006.

¹⁹ To balance budget revenues, Germany has decided to raise the value added tax, which may undermine consumer confidence.

²⁰ IMF, "World Economic Outlook", Spring 2004, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2004/01/pdf/chapter1.pdf>; World Economic Outlook, Fall 2004, BBC News, "World growth 'fastest since 1973'", 29 09 2004.

²¹ European Commission, Commission's Spring Economic Forecasts 2006/2.

that the situation is improving. Seeking to diminish the shadow economy more significantly, it is necessary to implement a more radical reduction of the personal income tax, as compared to the minor tax cuts of one or two percentage points as it has been done in July 2006. Inconsistency and unpredictability of the tax policy, planned increases in excise duties on cigarettes, alcohol and fuel, cumbersome licensing procedures and fixing of stamp duties, coupled with rigid regulations of the land market and overlapping barriers to land acquisition and construction activities, new EU rules and regulations and expensive implementation of quality, security and other requirements explain the prevailing existence of a large shadow economy in Lithuania.

The Lithuanian Government has set the reduction of the shadow economy as one of the goals of its current tax reform. However, it is obvious that the first stage of lowering taxes, when the personal income tax was cut to 27 percent, did not improve market participants' expectations. It is clear that seeking to "soak up" a bigger share of the shadow economy, more radical measures are needed. With regard to tax policy, it is indispensable to trim the personal income tax at least to the promised 20 percent level, to set an upper ceiling for contributions to "Sodra" and to immediately eliminate the social tax on companies, the tool imposed to counterbalance the reduction of the personal income tax.

In the current survey we asked market participants to evaluate how considerable tax reduction should be implemented if the shadow economy (including unreported remuneration for work) was to be diminished markedly. Survey participants were asked to indicate a tax rate. The average of the answers provided was 16.8 percent, lower than the Government's timid plans of tax cuts to 20 percent. The most frequent response was 15 percent. The majority of respondents are of the opinion that the tax rate must be lowered to 15 percent in order to decrease the size of the informal sector. A number of those polled said that a reduction of the personal income tax alone is not enough and that other exigent measures, an upper ceiling on contributions to "Sodra" and lowering the rate of the social insurance contribution, also must be introduced.

According to a survey conducted by the World Bank in 2005, more than three quarters of all companies polled said that the tax burden was a serious road-

block to business activities: this represents a very small reduction since 2002 notwithstanding measures envisaged by the government.²²

Although the tax burden is not decreasing, the number of certain regulatory barriers went down during the last four years, according to the same World Bank survey. For example, more than half of companies polled indicated excessive regulations as an obstacle to start business, while in 2002 more than 60 percent of respondents were of the same opinion. On the other hand, in the 2005 survey more companies than before complained about difficulties in obtaining official permits, and the number of companies that gave bribes to certain institutions to escape the implementation of various regulations, such as health, fire-safety, and environment requirements, increased quite markedly (the number of bribes/payments to institutions controlling health safety standards nearly doubled and those to fire-safety and environment institutions went up three times and more). This is related to a significantly increased number of quality and other requirements (their number is the biggest among the eight new EU members states from Central and Eastern Europe), which in turn has given rise to attempts to sidestep these requirements.²³

Overall, although Lithuania's membership of the EU serves as a stimulus to economic growth, it may well also exert an unnecessary "positive" effect on the shadow economy. Certain cheaper products and services which have failed to conform to the EU's strict standardisation rules, quality requirements, etc., have thus begun entering the informal sector. While adjusting to EU rules and excise duties, certain goods are getting more expensive and, consequently, differences in prices between Lithuania and its non-EU neighbours in the East are widening, which provides incentives for smuggling activities.²⁴

Smuggling activities are especially stimulated by increases in excise duties. Although government officials think that the business community should applaud the negotiated seven-year transitional period for harmonising excise duties with EU law,²⁵ in fact, in some areas, excise duties in Lithuania already exceed the minimal level set by the EU.²⁶ As oil and energy prices surge and smuggling activities boom, it is indispensable and timely to start an EU-wide debate over the possibility to reduce excise duties (including the EU-set minimal level of excise duties).

²² Ibid.

²³ "EBRD-World Bank Business Environment and Enterprises Performance Survey (BEEPS)," 2005.

²⁴ In 2005 cross-border smuggling has hit all-time records when the number of cigarettes detained totalled 3.5 million.

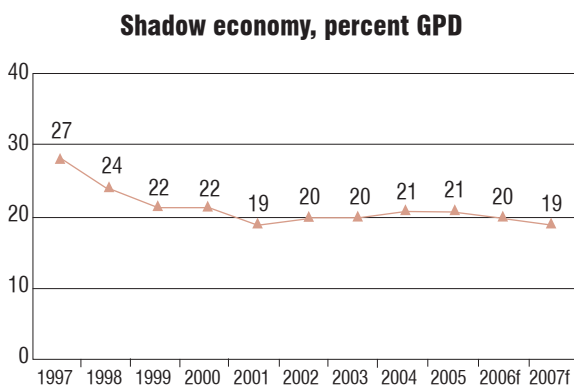
²⁵ Following EU provisions, the excise duty on tobacco will constitute 57 percent of the retail price of cigarettes until 31 December 2009; Kmieliauskas L., Verslo žinios, „Mažesni akcizai stabdytų cigarečių kontrabandą," 17 06 2004, p. 5.

²⁶ Kmieliauskas, L., "Kontrabandos perspektyvos geros, verslo - prastės," Verslo žinios, 02 07 2004, p. 4.

In pursuit of the euro launch in 2010, the Lithuanian Government has decided to raise excise duties by 30 percent starting from March 2007 and will gradually increase them until in 2009 they reach the EU required minimum level. According to the Ministry of Finance, if this draft law is adopted, the price of a package of the most popular brand of cigarettes will climb by about 14 percent in the coming year.²⁷ This would sharply inflate price differences between Lithuania and some of its neighbouring countries, namely Russian and Belarus. A package of the cheapest brand of Russian cigarettes costs 30-40 Lithuanian cents in the Kaliningrad region. Higher quality cigarettes with filters can be purchased for 50-60 cents in Russia, while the same cigarettes in the Lithuanian supermarkets cost more than 3 litas per package. This large discrepancy in prices provides an enormous incentive for local smugglers.

Record-high smuggling activities and low living standards in Lithuania are the main factors why excise duties should be raised at the latest date possible. First, an increase in excise duties after several years, accompanied by rising living standards, would not be as painful as in 2007. Second, there is a potential danger that sizeably increased excised duties from 2007 will boost the informal tobacco market even more drastically: those who might have been reluctant to engage in clandestine activities so far, may now be lured to embrace the opportunity to reap increased profits. Thus, smuggling activity will possibly boom further, but if excise duties were raised at a later stage, more time would be saved for ensuring border security.

Diagram 1.2

Source: LFMI survey

Unpredictable tax policy is also holding back a more substantial decline in the shadow economy. In the middle of the year the Lithuanian Government kept on changing its decisions regarding the tax policy (for example, it put forth various scenarios for the social tax and an increase in the real estate tax, exerting disastrous effects on small-scale business) which did not allow companies to plan their income and expenditures, also undermining their confidence in official authorities. Such behaviour often poses a dilemma for company owners whether to risk their business or to try to keep it in the shadow. Contrary to that, timely planning of changes in the tax regime shapes the expectations of the business community in advance and facilitates the planning of activity. For this reason, the business community needs to be aware of the guidelines of the further tax reform in 2008 much in advance – this will encourage business’s expectations and will diminish the shadow economy.

1.2. Imports and exports

The LFMI survey analyses changes in the value of exported and imported goods and services, both reported and unreported.

Market participants think that the growth of both exports and imports remains rapid. They believe that exports and imports will grow at a similar rate in 2005 and 2006, although imports will grow more rapidly than exports. **As the survey indicates, in 2006 exports will grow by 14.9 percent and imports will rise by 15.3 percent. Survey participants predict that the growth of foreign trade will remain similar to this year’s, albeit somewhat slower in 2007: exports are expected to grow by 14.6 percent and imports will increase by 15 percent.**

In the current survey, market participants raised their forecast for export growth, however, the updated forecast is two percentage points lower than the estimate for 2005. Market participants do not anticipate a more rapid export growth in 2007 either. The survey indicates that import is growing at a faster rate this year than in the previous year and will exceed export growth. In general, after raising significantly the 2005 figures, market participants do not expect any considerable leaps in foreign trade for the time being – the indicators remain high and rather steady (see Diagram

²⁷ Eventually, prices will surge significantly: at present a 75.6-litas excise duty is imposed on 1,000 cigarettes, or one and a half litas per package. When Lithuania reaches the minimal EU required level, the state budget will collect 327 litas per 1,000 cigarettes, or 6.5 litas per package.

1.3). Such expectations are quite natural as no radical changes in trade conditions and regulations with trade partners are not envisaged in the years to come.

When analysing the indicators of trade growth, it is important to keep in mind that some of them grew as a result of increased prices of oil and fertilisers, rather than as a result of a greater amount of production sold. Export and import growth is frequently estimated according to the amount of production sold/bought rather than its value, i.e. omitting changes in prices. Such a method is often used to conduct a more accurate evaluation of trade dynamics. That could explain noticeable discrepancies between the official statistics and indicators provided by other institutions.

Mineral products constitute the largest share in the Lithuanian trade (nearly 30 percent of exports and 27 percent of imports), and their price has been largely affected by surging oil prices. The indicators of mineral products, especially mineral fuel, have increased by about 40 to 50 percent in the structure of both exports and imports since the first half of 2005. However, it is important to note that the price of refined oil product also edged up by almost one-fourth during the same period. High prices of these products may be attributed to undiminished import growth from Russia.

The most visible leap in the export structure has been observed in the plastics industry – the export of these products rose by a total of 76 percent. The country's membership of the EU has had a marked influence on exports of food products (47 percent) – both the elimination of quotas for trade within the EU and applied subsidies for exports to third countries have been bolstering export growth for several years now.

According to preliminary data presented by Statistics Lithuania, Lithuanian exports and imports rose by 29.7 and 29.8 percent respectively in the first half of 2006, compared to the corresponding period in 2005. Lithuania's foreign trade deficit was 30.2 percent higher than in the corresponding period of the previous year.

Countries of the European Union remained among Lithuania's main trade partners in 2006. Lithuanian exports²⁸ to the other countries of EU-25 went up by one-fifth during the first half of 2006, as compared with the corresponding period last year, and accounted for 63 percent of total exports (down from 65 percent

in 2005). Imports from EU-25 constituted 59 percent of total imports during the same period (the same as in 2005), up by about one-third during one year. Exports to the CIS countries increased considerably again – more than 40 percent – and constitute the second largest share, 19 percent, in total exports. Exports to, and imports from, Russia comprises the largest share in total trade with the CIS countries – 29 and 11 percent respectively. This country remains Lithuania's main trade partner, followed by Latvia in exports and Germany in imports. As the economies of Latvia and Russia both are growing very rapidly and the German economy slowly seems to be recovering, figures of export growth are likely to remain high.

The removal of the last trade barriers after EU accession, increased specialisation, still rapid, albeit languishing, growth of the US economy (see Chapter 1.1), coupled with good and improving economic indicators in Eastern trade partners and rising economic indicators in the euro area, have been bolstering market participants' expectations and, accordingly high estimates and forecasts. Improved expectations regarding import growth can also be related to increasing personal earnings, the purchasing power and consumption, coupled with hopes that investment processes will start to revive after a stagnation that lasted for several years. However, as real steps to amend this situation, especially as regards government policies, have not been taken so far, it is very unlikely that investment flows will increase significantly in the short run. On the other hand, import of investment goods is growing: import of these goods went up by 31 percent, as compared to the first half of 2005, and currently accounts for 15 percent of total imports.

The high indicators have been the result of favourable terms of trade not just within the EU, but also with some third countries. For example, Ukraine enhanced the conditions of exports to that country by cutting the tariffs of import duties for certain food products (the export conditions will be especially favourable for exports of meat and fish products).²⁹ In addition, a free trade regime with Ukraine is seriously negotiated at EU level presently, however, any final decision will possibly be swayed by political, rather than economic motives of both the EU and Ukraine.

The changing economic balance and intensifying competition on the global markets are also affecting the

²⁸ Although after 1 May 2004 exports to the EU and acceding countries are not officially treated as exports but only as supply abroad, while imports as buying abroad, in the LFMI survey, due to methodological purposes, trade with EU countries will be seen as foreign trade, supply abroad – as exports and buying abroad – as imports.

²⁹ ELTA. Ukrainoje mažės maisto produktų importo muitai Lietuvos importuotojams, 10 08 2005.

expectations regarding the growth of foreign trade. Local producers face stiff competition from Asia – the bankruptcy case of the Lithuanian company *Ekranas* has been widely debated this year in Lithuania. On the other hand, it should be remembered that the European Commission officially concluded that no fact of dumping have been detected in the company's activities. The latest example of the EU's defensive tactics in the competitive fight against Asian producers has been an increase in import duties for footwear from Vietnam and China. According to Trade Commissioner Peter Mandelson, this was a response to these countries' dumping activities (however, this episode can in fact be defined as an outcome of disagreements between the EU countries who transferred production to Asia and those who stayed operating within the EU).

Diagram 1.3

Source: LFMI survey

Compared to other official institutions, the estimates of market participants regarding the growth of Lithuania's foreign trade are rather moderate. According to the European Commission, exports will rise by about 11 percent in 2006 and by 10 percent in the coming year. They think that the prevailing demand from Russia and other CIS countries will continue to stimulate export growth. The EC experts predict that, as a result of strong demand for consumption and investment processes, import growth will stand at about 11.4 percent in 2006 and 10.5 percent in 2007. *Nordea* thinks that export growth will be the fastest during this year, 15 percent, compared to 11.5 percent in 2005 and expect a slowdown to 10 percent in 2007. *Nordea* gives much prominence to the economic situation in the surrounding markets and their impact on Lithuania's trade potential. Analysts from *Hansabank* predict that exports and imports will climb by a whopping 26 and 25.5 percent respectively in the current year and by 17 and 16.8 percent in 2007. Just like market participants, *Hansabank* expects a slightly higher growth of imports than exports.

1.3. Prices are rising at a higher rate

Inflation has been the most intensively observed economic indicator recently, due to the discussions concerning with an attempt to evaluate Lithuania's chances to launch the euro. However, this year's level of inflation appeared to be too high to meet the Maastricht criterion and the EU earlier this year closed the door to Lithuania's euro zone membership. Market participants do not think that the level of inflation will drop in this and the coming year. On the contrary, they raised the forecasts for the 2006 consumer price growth by one-fourth. The *ex ante* forecast of prices of producer goods and services was also increased and is higher than that for consumer goods and services. Experts polled by the LFMI evaluate changes in the average prices of goods and services intended for household consumption and production goods intended for further creation of value at the end of a given period.

According to market participants, consumer prices will rise by 4.6 percent and producer prices will increase by 5.5 percent in 2006, compared to 3.9 and 4.3 percent respectively in 2005. The LFMI survey shows that consumer prices will go up by 5 percent in 2007 and producer prices will climb by 5.6 percent in 2007. Mounting energy prices, increases in transport fees, lavish government expenditure, surging oil prices and a growing domestic demand reinforced by a continuous consumption boom encouraged by growing personal earnings were the main factors behind the increased prices.

Rising prices is a natural process which is expected to continue in the time to come as Lithuania is catching up with "more expensive" European countries. In addition, wages and salaries in Lithuania, currently the lowest in the entire EU, will also in time increasingly converge with the EU average, driving up the level of inflation.

A continuing upsurge in heating and fuel prices will continue to inflate prices most significantly in the short run. However, these prices are not primarily dependent upon the Lithuanian Government's decisions and its anti-inflation measures. According to calculations made by the company *Vilniaus energija*, the so-called weighted price of fuel – gas and boiler oil – soared by more than 44 percent in 2006, as compared to the previous year. *Gazprom* has already announced a three-year programme, according to which the price of gas sold to Lithuania will reach the "European level" by the beginning of 2008. Consequently, gas prices in Lithuania may edge up by approximately one-third

next year. Since July 2006, prices of natural gas have gone up by an average of 13 percent for regulated consumers – small- and medium-sized companies and residents. As a result, heating prices may climb by about 17 percent. But the Prime Minister hopes that heating prices for residents will go up no more than 5 to 10 percent. Lithuania remains the only country to buy gas from *Gazprom* at the lowest price – for 156 US dollars per 1,000 cubic metres. Neighbouring Poland has to pay 236 US dollars for the same amount, while Germany must cough up as much as 280 US dollars.³⁰

A number of other factors may also be contributing to price growth. First, prices rise as additional money is thrown into the market, which is an outcome of increasing government borrowing, EU funds and private crediting sources. Increases in taxes (e.g. excise duties), restricted competition (e.g. in the energy sector) and government-stimulated consumption (e.g. tax favours for housing loans and compensations for heating) have also been augmenting prices in Lithuania.

It is important to understand that price growth is a natural process at this stage of economic development in Lithuania. That is why no synthetic measures must be adopted, even when focusing on such major goals as the introduction of the euro.

However, proposals to regulate prices in one way or other to facilitate the launch of the euro abound. For example, one of the proposals is to raise excise duties already from March 2007, without taking the advantage of the negotiated transitional periods, thus expecting to shift the inflationary effect into the coming year and hoping that the level of inflation will be lower in 2008 and 2009 and more favourable for the introduction of the euro. Such plans are clearly not fair to the Lithuanian people. Excise duties in Lithuania, estimated based on purchasing power, are already relatively the highest ones in the EU. A sudden increase in the price of these goods (fuel in particular) would have harmful effects on consumers and the competitiveness of a large number of Lithuanian companies. Increased excise duties on tobacco products or alcohol would provide further incentives for smuggling of these products, which is already hitting new records every year due to significant price differences between Lithuania and its non-EU neighbours.

A faster growth of demand for, compared to supply of, certain products is yet another cause of inflation. The most glaring examples of such cases are the real es-

tate market and rising prices of agricultural products after a period of drought this summer. If conditions to rapid development of production of the main consumer goods are ensured and their supply grows, the pressure for price growth will be diminished. Opening up of the market for domestic and international competition, liberalisation and a reduction of bureaucracy would serve as crucial measures to build conditions for a more rapid expansion of production and establishment of new businesses.

The continued growth of consumption is affecting prices as well. With rising household income, an evident boost of consumption has persisted for two years in a row (although market participants project that the booming consumption will be outpaced by the processes of household savings and investments this year). The Ministry of Finance predicts that after a 9.4-percent growth in 2005 real consumption will increase by 8.6 percent this year.³¹ Recently, the Government and the Lithuanian Central Bank have been repeating proposals to control domestic consumption by reducing demand, especially in the real estate sector where such means as restriction of loans have been recommended.

However, as far as public finances are concerned, it is indispensable and in fact attainable at the moment, to restrict government consumption and thus establish fiscal discipline and abstain from wasteful spending. Such factors become especially important when seeking to counterbalance structural causes and consequences of price growth. The Lithuanian Government has so far failed to embrace the chance to control budget expenditure as one of the instruments seeking to launch the euro in 2007.

It is crucial to stress in any debates over the euro that a stable and sound fiscal and economic policy is far more significant than a rapid introduction of the single currency. If the Government attempts at choking off economic processes by non-natural measures, the results will be disastrous.

In the current survey market participants gave higher forecasts of price growth as compared to the official statistics (see Diagram 1.4). The Ministry of Finance raised its forecast of inflation in 2006 and 2007, to 2.9 and 2.8 percent respectively. However, the official figure is still considerably lower than the prognosis of market participants. According to data of the Ministry of Finance, prices rise faster in the groups of those consumption goods and services which are faced with

³⁰ BNS, "Gamtinės dujos gali brangti trečdaliu," 25-08-2006.

³¹ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2006–2009," www.finmin.lt.

less competition. Demand for food products and transport services is not elastic, for this reason increases in prices is an effective tool to improve the financial indicators in these sectors. Some of these sectors, where competition is imperfect and restricted, seek, by way of higher prices, to use increased income of consumers to improve their financial indicators, which undoubtedly lead to a more rapid rise of inflation.³²

Other institutions also raised their forecasts for the level of inflation. In the autumn, *SEB Vilnius Bank* updated its prognoses for 2006 and 2007 by more than one percentage point. According to the bank's analysts, price growth has reached the level where secondary effects of inflation, leading to self-driven inflation, need to be targeted. These effects are the indexing of salaries, growing budget expenditure for social security, a more frequent revision of prices, etc.

Specialists from *DnB Nord* also increased their forecasts, expecting the level of inflation to stand at 3.2 percent in 2006 and 2.8 percent in 2007. They believe that climbing energy prices, food and alcohol products will be the major forces driving price growth. In spring the European Commission also raised its prognoses as well, after an increase in gas prices by the Russian energy company *Gazprom*.

Table 1.3

Prices of consumer goods and services*		
	2006	2006
LFMI	4.6 (3.6)	5.0
SEB VB	3.8 (2.8)	4.0 (2.9)
HBM	3.6 (3.2)	3.5
DnB Nord	3.2 (2.9)	2.8
MF	2.9 (2.1)	2.8
SEB	2.5	2.7
IMF	3.6 (2.5)	3.3
EC	3.5 (2.8)	3.3

* earlier forecasts are provided in brackets

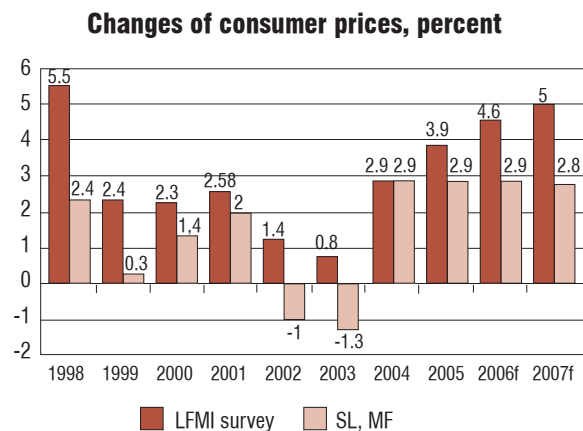
** at the end of the year

Acronyms: MF – Ministry of Finance, SEB VB – SEB Vilnius bank,³³ EC – European Commission,³⁴ HBM – Hansabank Markets,³⁵ LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, Nordea,³⁶ DnB Nord – DnB Nord Lietuva,³⁷ IMF – International Monetary Fund,³⁸ SEB³⁹

According to Statistics Lithuania, average annual inflation in August 2006 was 3.4 percent. In analysing the price changes reported in the LFMI survey and those indicated by the official statistics, it is important to note that the two sources apply different tools to measure the same value. The experts in the LFMI survey evaluate changes in the average level of prices of *all* consumer goods and services, whereas Statistics Lithuania measures changes in the average prices of a *basket* of consumer goods and services.

Rising prices of food and beverages have so far had the biggest impact on the annual figure of inflation measured and reported by Statistics Lithuania. Prices in this group of goods, which represents the largest portion of the basket of consumer goods and services (27.3 percent), soared by 7.3 percent in 2006. Prices in the energy and transport sectors, which also have a relatively big weight in the basket, influenced significantly the official figure of inflation: prices of housing, water, electricity, gas and other types of fuel surged by as much as 7 percent during the year, while transport prices edged up by 5.5 percent. Healthcare services undergo the sharpest rises in prices for several years in a row (7.8 percent).

Diagram 1.4

Source: Statistics Lithuania, Ministry of Finance, LFMI survey

Mounting energy prices also keep augmenting the prices of **producer** goods sold. As refined oil products constitute a large portion of Lithuania's entire

³² Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2006–2009."

³³ SEB Vilniaus bankas, Lithuanian Macroeconomic Review, 25, 09 2006.

³⁴ European Commission, Spring 2006.

³⁵ Hansbank Markets. Baltic Macro Outlook, July 2006., p. 17.

³⁶ Nordea. Economic Outlook, 01 2006, p. 8.

³⁷ DnB Nord Lithuanian Economic Outlook, 2005/4, 12-2005.

³⁸ International Monetary Fund. World Economic Outlook, September 2005.

³⁹ SEB, Nordic Outlook, February 2006.

industrial production, changes in the prices of these products have and will continue to have a considerable impact on the overall producer price index. Consequently, a one-fourth leap in oil prices during this year has certainly affected the annual producer price index. According to Statistics Lithuania, producer prices went up by 9 percent in 2006 and 7.5 percent during a one-year period from August 2005 to August 2006. Market participants provided a slightly lower forecast for 2006 than the figure presented by Statistics Lithuania, 5.5 percent. The LFMI survey shows that producer prices in 2006 will grow at a similar rate, by about 5.6 percent.

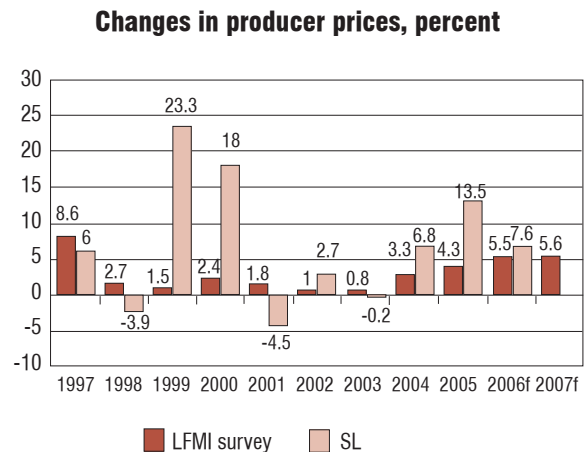
Market participants raised their Spring 2006 forecasts by nearly one-fourth. This may be related to increases in prices of almost all consumer goods and services. Apart from the above mentioned refined oil products, these numbers are possibly also related to a 10-percent rise in prices of electricity, gas and water supply, as well as increases in prices of manufacturing, mining and quarrying.

High prognoses for producer prices for the coming year can possibly be primarily attributed to rising prices of energy and natural gas, which turn has resulted in climbing prices of central heating. In addition, uncertainly on the energy market and continuing international debates over the future of the energy sector also led market participants to expect high price growth.

It is important to note that Statistics Lithuania calculates changes in the prices of goods *sold* by producers, whereas the LFMI survey participants estimate changes in the prices of goods *bought* by producers, so the producer prices in the LFMI survey include imports but exclude exports. However, the prices of exported goods, according to the official statistics, were affected the most by rising electricity and gas prices. Methodological differences may therefore be partly responsible for discrepancies between the forecasts of market participants and Statistics Lithuania.

It is moreover possible that the forecasts of economic development in foreign markets have influenced the results of the LFMI survey. The price of, and demand for, raw materials are expected to grow further in line with faster growth of Western and Asian economies.

Diagram 1.5

Sources: LFMI surveys, Statistics Lithuania

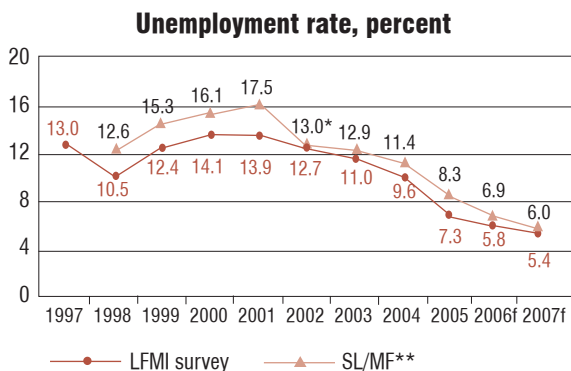
In conclusion, the growth of both consumer and producer prices is expected to accelerate in this and the coming year. The growth will be influenced by government policies and uncertainty regarding future changes in energy prices. On the other hand, strong competition on the domestic market, intensified by rising domestic supply to minor export markets, continue to hold back further price growth. Increasing productivity is also pushing down overall price levels.

1.4. Unemployment figures increasingly meaningless

Unemployment is understood as the ratio of the unemployed – persons of working age who are seeking jobs but are not necessarily registered at the Labour Exchange – to the total labour force. The “labour force” then refers to all people of working age. LFMI survey experts are asked to evaluate the real rate of unemployment in the country.

The survey shows that unemployment in Lithuania continues to fall rapidly. **According to market participants, the rate of unemployment will be 5.8 percent at the end of 2006, compared to 7.3 percent at the end of 2005. It is expected that unemployment will continue to fall steadily and will stand at 5.4 percent at the end of 2007.**

Diagram 1.6

**Forecasts for 2005-2008 – average annual unemployment rate
Sources: Lithuanian Free Market Institute, Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, Statistics Lithuania

In the previous survey (Spring 2006), market participants reduced markedly, by one percentage point, their forecasts for unemployment in 2006 and said that unemployment would stand at 6.9 percent. In this survey the prognosis was reduced again, by 15 percent. The 2006 indicator of unemployment rate was upgraded by more than two percentage points during a one-year period, which is a very considerable revision.

However, it must be made clear that low unemployment rates, as presented in the current survey, are no longer consoling with respect to the Lithuanian economy. In fact, this indicator can no longer be used as a representative one – it simply does not reflect the real situation in the labour market. In reality, unemployment (interpreted as “job-lessness”) simply does not exist in Lithuania today – instead there is a serious lack of labour, and for this reason the indicator of unemployment has largely lost its relevance.

Emigration and a lack of qualified labour remain central problems in the labour market. Shortly after 1 May 2004, when Lithuania joined the EU (and even before that), a wave of job-seeking Lithuanians flooded EU countries, primarily the UK, Ireland, Germany and the Scandinavian countries. Statistics Lithuania reported that the official number of Lithuanian people who chose to emigrate in 2005 doubled as compared to the year before (15,000 citizens, compared to 7,000 in 2004). However, research carried out by Statistics Lithuania indicates that only every second or third emigrant officially informs the authorities about his/

her leaving the country. According to this research, during the period from 2001 to 2005, about 70,000 Lithuanians left the country, bring the total number of emigrants in this five-year period to 126,000, a significant proportion of Lithuania’s total working-age population.⁴⁰ It is believed that approximately 400,000 Lithuanians have already left the country since the country regained its independence in 1990.

Emigration has had blasting effects on the Lithuanian economy, as large numbers of the working-age population that normally would contribute to Lithuania’s economic growth instead chose to leave the country. It is particularly problematic that young and energetic people are among the most active emigrants. According to a World Bank survey, a decline in unemployment among young people (under the age of 25) is the fastest in Lithuania, as compared to other Central European and Baltic countries. Unemployment of young citizens has virtually vanished in Lithuania due to large-scale emigration, however, the equally significant problem of brain- and labour-drain remains.⁴¹

As average wages in the old EU-10 countries is about 6 to 7 times higher than in Lithuania, the majority of the leaving population primarily seeks to improve the financial situation of themselves and their families, rather than to acquire skills and professional experience. Opinion polls also show that money is the main cause of emigration: an overwhelming majority of the Lithuanian population (90 percent of those polled) think that meagre wages are among the primary reasons for emigration. Seventy-two percent also believe that failure to find a job in Lithuania forces people to emigrate (although the indicators for the labour market demonstrate that finding a job should no longer be a problem in Lithuania – hence people possibly rather leave because they fail to find a job they want or a job offering reasonable wages).

Polls also indicate that half of emigrants with families find it difficult to work and earn low wages when they eventually return to Lithuania. That is why these people often attempt at emigrating repeatedly. As many as 65 percent of those returned maintain that it is hard in general to find a new job upon coming back to Lithuania.⁴²

Seeking to control the process of emigration, economic policy must be targeted at those areas that have the most significant impact on peoples’ opportunities to

⁴⁰ Statistics Lithuania, “Tik kas antras trečias emigrantas deklaruoja savo išvykimą iš Lietuvos,” 13-07-2006.

⁴¹ World Bank, „EU-8 Quarterly Economic Report”, 02 2006. A reduction in unemployment rate among young people may be taking place not only due to emigration of the youth but also due to overall emigration – they can simply be employed in jobs of other emigrants.

⁴² Vytautas Magnus University, School of Social Work, „Lietuvių darbo migracijos tendencijos ir ypatumai,” 09-2006.

fulfil their various individual needs. While debating the potential moves by the government, it is crucial to take into account that not all factors affecting people's choices regarding migration fall within the government's competence or can be influenced by government-imposed measures.⁴³

The issue of migration is already being discussed at national political level: the Parliament has adopted a resolution, obliging the Government authorities to establish a permanent Commission for emigration affairs and to assign the dealing with emigration issues to the existing departments in the Parliament. The Parliament has also proposed to the Government to establish the following policies: to improve the system of monitoring emigration; to work out a system for evaluating emigration's impact on the country's social and economic development and to incorporate the data obtained into long-term strategies for the country's development; to revise the functions of separate state institutions, related to emigration issues, to ensure that the exigent functions are fulfilled and draw up and submit to the Parliament a plan for a reorganisation of these institutions. It is also expected that in November 2006 the Government will put forth, together with a bill on the 2007 budget law, a conceptual framework of a state strategy for controlling emigration.

However, such purely administrative means will be insufficient to solve the genuine causes of emigration. In fact, the government should have a very specific and clear-cut goal – it needs to create such conditions which would encourage people to stay in the country. This means the authorities must improve the quality of living in Lithuania, which in turn would require reducing labour taxation, liberalising employment regulations and easing an administrative burden for business (especially restricting the role of controlling institutions). In addition to that, it is vital to reform the healthcare sector and the pension system, so that working people could have confidence in them. Sadly, public officials and other participants of the public debate often fail to even acknowledge the real causes of emigration, and hence are unable to develop strategies to reduce large-scale migration, or at least mitigating its impact.

Education reform is crucial in seeking to reduce emigration and increase the supply of qualified labour. First and foremost, an inflexible public education system has a delayed reaction to changes on the market and fails to extract information as to what professions and specialists are required in the labour market. Consequently, this spawns a major discrepancy between

the needs of the labour market and the skills and abilities of high school and university graduates. Second, in many individual cases, the Lithuanian public education system is increasingly unable to compete with foreign universities in the quality of education and training.

One of the ways to solve emigration-inflicted consequences is of course immigration. Although personal earnings are among the lowest in EU member-states, and Lithuania may not look attractive to EU workers, job-seekers from third countries are likely to be willing to take up vacant jobs in Lithuania. Thus Lithuania needs to develop a strategy regarding the migration out of and into the country. As the first and the simplest step, Lithuania should immediately open up its labour market to Bulgarians and Romanians when these countries join the EU in 2007. However, analysts think that this move would not have a sizeable effect on the labour market – workers from these countries are likely to be choosing countries with much higher wages than those offered in Lithuania.

Furthermore, the process of hiring workers from third countries continues to be impeded by various administrative barriers. Before hiring third-country nationals, employers first need to prove to the authorities that they cannot find local workers for a particular job, which means they need hiring workers from third countries. Although the requested duration of the search for a suitable local employee has been shortened from six to one month, eventually this bizarre requirement needs to be eliminated altogether. As foreign companies are already beginning to transfer their businesses to other countries where labour can be hired more easily and cheaply, Lithuanian leaders should show appropriate concern both for Lithuanian immigration policy and the situation in the labour market in general.

Data from the Labour Exchange confirms that Lithuanian companies are increasingly searching for workers outside Lithuania. During the whole year of 2005, the Labour Exchange issued 1,565 employment permits to foreign citizens, while until August 9 of this year as many as 1,508 permits were granted. The majority of these foreign workers, nearly one in two, come from Ukraine, with the most demanded profession this year being long-distance lorry drivers (replacing welders and fitters of ship hulls from last year).

On the other hand, Lithuanians still tend to have very negative views regarding immigration and immigrants. According to a poll conducted by the company *RAIT* on March 30 - April 2 2006, 27.5 percent of the coun-

⁴³ LFMI survey "Migracija: pagrindinés priežastys ir gairés pokyčiams," 25-04-2006.

try's population believe that immigrants pose a threat to Lithuania, while 38.7 percent are convinced that immigrants tend to commit crimes, i.e. they increase the crime level in the country. It is, however, evident that Lithuanians lack information about immigration, its volume and implications: more than half of the respondents were convinced that the immigration to Lithuania was extensive, although data from Statistics Lithuania indicates that foreigners account for less than one percent of the entire population.

Structural unemployment remains a serious problem. A repeated increase of the mandatory minimum wage from 550 to 600 litas from 1 July 2006 is impeding a more rapid reduction in structural unemployment. One more raise of the mandatory minimum wage, to 700 litas, is now scheduled for the coming year. These decisions not only frustrate small-scale business in the regions but also puts a limit on the demand for unqualified labour, which comprises the bulk of the unemployed.⁴⁴ Attempts to sidestep the requirement of the mandatory minimum wage boost the informal share of the labour market – those companies that cannot afford hiring workers for an increased minimum wage either fire them or pay their wages unofficially. As the survey by LFMI and the company *RAIT* shows, 6.4 percent of workers polled said that their companies were paying smaller wages than the required minimal wage.

A large number of unskilled or low-skilled unemployed individuals and a lack of qualified specialists are serious obstacles to reducing structural unemployment. At the same time, the number of adult workers in Lithuania who seek to reinvent or change their careers,⁴⁵ is the smallest in the entire EU. As the price of labour is edging up, it is necessary to be concerned about the qualifications of the labour force. If until now foreign investors were attracted by less productive but cheap labour in Lithuania, it is questionable whether they will be willing to stay/invest here in the future when the labour becomes more expensive, while remaining unqualified and less productive.

The contingent of the unemployed is especially problematic, according to the Labour Exchange. About

80 percent of individuals registered with the regional branches of the Labour Exchange are unable, or unwilling, to enter and/or compete on the labour market. They have lost their motivation to work, to improve their skills and to enhance or change their qualifications.⁴⁶ Some of these people often tend to receive unemployment benefits rather than to search for a job. This is a rather pressing problem as the unemployment benefits paid to individuals with a long employment record currently is already bigger than the official minimum wage. The task of the government, and government programmes, should be to bolster workers' motivation, but unfortunately the case in Lithuania today seems to be the opposite.

Other institutions agree on the general trends in the labour market and predict a further decline in unemployment in 2007, stepped up by emigration. As in the previous surveys, the forecasts of market participants are lower than the official estimates presented by the Ministry of Finance and Statistics Lithuania (see diagram 1.6),⁴⁷ although the difference is diminishing. Just like market participants, the Ministry of Finance has reduced its forecasts of unemployment several times recently - in the 2006 prognosis it was reduced from 8.6 to 6.9 percent – and now expects the level of unemployment to decrease to 6 percent in 2007.⁴⁸

Table 1.4

Forecasts of unemployment in Lithuania, percent

	2006	2007
MF**	6.9	6
EC	7.1 (8.1)	6.5
DnB Nord	5.5 (7.0)	4.5
SEB VB	6.5 (6.8)	6.0
HBM	6.3	5.9
LFMI	5.8	5.4

** according to the data of the labour force survey, earlier forecasts are provided in brackets

Acronyms: MF – Ministry of Finance,⁴⁹ EC – European Commission,⁵⁰ DnB Nord – DnB Nord Lietuva,⁵¹ SEB – SEB Vilnius Bank,⁵² LFMI – Lithuanian Free Market Institute survey, HBM – Hansabank Markets⁵³

⁴⁴ According to the labour force survey by Statistics Lithuania, persons without qualifications account for almost one half of the unemployed.

⁴⁵ Lifelong learning.

⁴⁶ *Spurytė V.* Bedarbiai nebenori dirbti, –Klaipėda, 27 07 2005.

⁴⁷ Based on the labour force survey. These forecasts are usually among the highest indicators of the level of unemployment in Lithuania (see table 1.4).

⁴⁸ Ministry of Finance of the Republic of Lithuania, "Forecast of Lithuania's economic indicators for 2005–2008," 12 2005.

⁴⁹ Ministry of Finance, 2006.

⁵⁰ European Commission, Spring 2006.

⁵¹ *DnB Nord.* Lithuanian Economic Outlook, 2006.

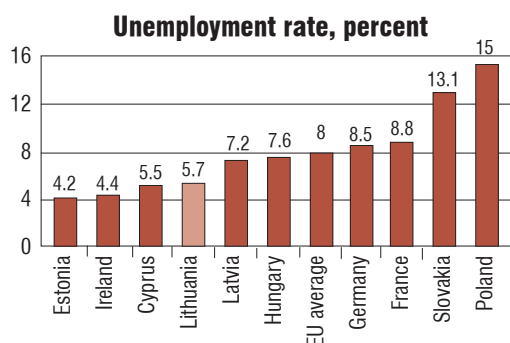
⁵² SEB Vilnius Bank, 25.

⁵³ Hansabank Markets. Baltic Macro Outlook, p. 17.

The forecasts of market participants tend to be lower than those of other institutions (see table 1.4), but not the lowest ones. Analysts from *DnB Nord* believe that the unemployment rate will be 5.5 percent at the end of this year and will decrease by another percentage point, to 4.5 per cent, in 2007. *SEB Vilnius Bank* is of the opinion that after a significant decline in unemployment during the previous years, a similar decrease should be expected in the near future.

Eurostat has now, for two years in row, registered the most significant reduction in unemployment in the EU in Lithuania. According to *Eurostat*, unemployment in Lithuania stood at 5.7 percent in August 2006, down by two percentage points from 7.7 percent in just one year.⁵⁴ Today the unemployment rate in Lithuania is 2.3 percentage points lower than average unemployment rate in the EU (see Diagram 1.7).

Diagram 1.7

Source: *Eurostat*, January 2006

1.5. Further tax reform expected

In the LFMI survey the tax burden is understood as the ratio of total tax revenues of state and municipal budgets and funds to gross domestic product (GDP). **Market participants think that the tax burden will be 34.6 percent of GDP in 2006, compared to 34.1 percent in 2005. The LFMI survey participants now believe the tax burden will decrease by one percentage point and constitute 33.7 percent of GDP in 2007.**

Changes in the Lithuanian tax regime in the previous year – a reduction of the personal income tax, an imposition of the social tax, and speculation regarding further decisions in the tax system – are the main

factors behind the estimates and forecasts reported by market participants.

It is evident that the recently implemented tax reform has not significantly bolstered market participants' optimistic expectations, although the figure of the tax burden was reduced anyway. The cuts of the personal income tax in July 2006 have been counterbalanced by the introduction of the social tax and uncertainty of future plans (particularly concerning possible increases in excise duties and the real estate tax and expansion of the tax base). A more considerable decline in the overall tax burden may be expected only when the guidelines of the further tax reform are presented. A gradual reduction of the taxes has so far been insufficient to give a push to the Lithuanian economy – indeed, such policy is not enough to encourage the business community to create new jobs, decreasing the shadow economy, reducing emigration, and attracting foreign investment.

In general, sudden, and especially temporary, changes in the tax system may gravely affect businesses' investments and contribute to a heightened sense of uncertainty and distrust among investors. For this reason, the business community should be informed about any planned changes much in advance – companies need to know already today what taxes they will need to pay in the coming year and beyond.

The Government has promised to introduce its tax plan in the autumn of 2006, while the information reaching the public has been rather controversial so far. Although Government officials talked about an improvement of the tax climate during the present year, recently, however, they have been arguing that it will be financially impossible to lower the personal income tax from the next year. If a 24-percent personal income tax came into effect from the 4th quarter of 2007, the national budget would receive about 200 million litas less in revenues, which would compel the Government to trim funding of certain other envisaged programmes. In the light of that, the Government now plans to cut the personal income tax rate to 24 percent starting only from 1 January 2008. It is also welcome that the government recently has started to think about a more radical variant of the tax reform – a reduction the personal income tax rate to 20 percent, skipping the intermediate step of a 24-percent rate. The official plan at the moment is to institute this reduction from October 2008, right before the parliamentary elec-

⁵⁴ Ibid.

tions. It is essential that this process is not delayed and that decisions to boost the country's competitiveness are adopted in a bold manner, while drawing on the current favourable situation in the economy and the state finances.

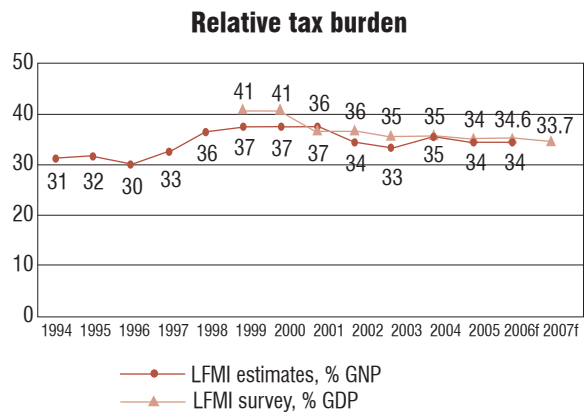
The Government has submitted a draft law for the 2007 budget which does not envisage any significant changes in the tax regime next year. The rate of the personal income tax will not be lowered and the social tax will not be abolished although its necessity remains highly questionable, as it keeps on undermining business' confidence and expectations – companies are forced to bear a direct financial load of the tax and are also burdened administratively as they need to fill in duplicated reports for the same taxable base. Tax conditions will not be improved either as excise duties will undergo a planned 30-percent increase (see Chapter 1.2).

Instead of a reduction of the personal income tax, the basic non-taxable income will be raised from 290 to 320 litas per month in 2007. However, this solution, which will reduce budget revenues by about 114 million litas annually, is not an effective means to strengthen the country's competitiveness. It is unlikely that it will help attract investors or that slightly increased earnings will stop people from emigrating.

The government has also started to talk more courageously about establishing an upper ceiling for Sodra contributions; however, it is not likely to venture upon this measure in this or the coming year. Currently, the absence of this ceiling forces companies to transfer the best paid jobs and central or regional offices of international businesses from Lithuania to neighbouring countries, as it is too costly to hire first-class, and well-paid, specialists in Lithuania.

Apart from mere talking, serious changes will not be instituted in the near future, for this reason market participants are not likely to markedly change their forecasts until the end of the coming year.

Diagram 1.8

Source: LFMI, LFMI survey

Since 1994, LFMI has calculated the tax burden on the basis of official forecasts of gross national product (GNP being gross domestic product plus net foreign proceeds) and budget revenues. The LFMI calculations based on the data from the LFMI survey, the official forecasts of gross national product and the indicators of budget revenues show that the tax burden declined by one percentage point, as compared to 2005, and is now 34.1 percent of GDP. It should be noted that the tax burden in relative terms, rather than the tax burden in absolute terms, is decreasing. The latter is growing as the overall tax burden is calculated on the basis of GDP growth, which is rising at a fast rate, whereas the indicator of the relative tax burden does not tend downwards accordingly.

To sum it up, the tax burden is not expected to decrease this year, although the goal of the implemented tax reform is an overall reduction. As the LFMI survey illustrates, only more radical steps and putting an end to the continuous balancing in the tax system (when taxes are lowered in one area and other tax are levied in the other) can bring the awaited results, i.e. a significantly enhanced competitive environment and, consequently, a rising number of foreign investors, and a decline in the shadow economy and emigration. Only a bold and consistent tax reform, planned and announced in advance, may bolster market participants' expectations.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey, percent

	2005	2006	change		2006	change		2007	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	Updated forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
GDP growth	6.53	6.23	-4.6%	-0.3	6.8	9.1%	0.57	6.5	-4.4%	-0.3
Shadow economy	20.9	20.1	-3.8%	-0.8	19.7	-2.0%	-0.4	19.13	-2.9%	-0.57
Export growth	15.15	14.34	-5.3%	-0.81	14.9	3.9%	0.56	14.63	-1.8%	-0.27
Import growth	14.77	14.38	-2.6%	-0.39	15.3	6.4%	0.92	15.04	-1.7%	-0.26
Consumer price growth	3.88	3.6	-7.2%	-0.28	4.59	27.5%	0.99	5	8.9%	0.41
Producer price growth	4.31	4.5	4.4%	0.19	5.49	22.0%	0.99	5.6	2.0%	0.11
Unemployment	7.34	6.88	-6.3%	-0.46	5.8	-15.7%	-1.08	5.42	-6.6%	-0.38
Tax burden	34.1	34.06	-0.1%	-0.04	34.6	1.6%	0.54	33.69	-2.6%	-0.91

Chapter 2. HOUSEHOLDS

2.1. The financial situation of households is improving

In the LFMI survey, household income is defined as the average monthly money income received by a household. It includes salaries and wages, pensions, scholarships, interest, dividends, rent, gifts, winnings, bribes, allowances and other reported and unreported income. A household is understood as a person or a group of persons sharing one budget.

According to market participants, the average monthly household income will rise by 9.5 percent in 2006, as compared to the previous year, and will amount to 2,307 litas. The updated forecast is 2.8 percent higher than the figure reported six months ago. Monthly household income per household member will average 905 litas.

As the LFMI survey shows, household income has been steadily rising over the past six years, in line with the growing economy. A considerable decline in unemployment during this period, a significant growth of earnings in recent years and earning opportunities abroad are the primary factors related to the increased household income. Household income was also augmented as household members, employed in foreign countries, sent or transferred parts of their wages to family members in Lithuania.

Growing pensions, recently raised social assistance benefits to families and other payments from the state budget also pushed up average household income. Following the tradition of 2004 and 2005, old-age pensions were raised again from July 1, 2006. After an increase to 200 litas per month in 2005, the basic pension went up again by 30 litas per month this year. In addition, the insured income was increased by 128 litas, to 1,212 litas. The old-age pension went up on average by 13 percent and totalled 516 litas in July. As a result of these increases, nearly 900,000 recipients of social insurance pensions (pensioners, recipients of early pensions, disabled people, orphans, etc.) also saw a rise in their income.

Social assistance pensions amounting to 180 litas started to be paid to persons of the retirement age who

were not entitled to any type of pensions. The financial situation of low income earners has been improved by two increases in the state insured income – by 10 litas to 165 litas from February 1 2006 and to 185 litas from October 1.

For two consecutive years, the Government has been continuously increasing social benefits for parents raising children, justifying these decisions by the goal to boost birth-rates. In June 2006 the Parliament adopted amendments that envisage higher benefits for raising children than before. Starting from July 1, 2006, families will be granted maternity/paternity benefits for a second child born in the family until the child turns one and this benefit will account for 100 percent of the compensated salary. The upper ceiling of the compensated salary was raised from 3.5 to 5 of the insured income of the current year. Starting from July 1, 2005, fathers are allowed to take a one-month paternity leave right after the birth of the child and will receive benefits amounting 100 percent of their salaries during this period. Although cohabitation has been legalised in Lithuania, the said benefits will not be extended to fathers who are not married to the mother of their children.

The bulk of increased benefits will come into effect from 2007: maternity/paternity benefits for parents raising children under the age of one will go up from 70 to 85 percent of the compensated salary amount, and starting from July 2007 with an even bigger proportion: maternity/paternity benefits will then equal 100 percent of the compensated salary amount and will be dispensed until the child reaches the age of six months, while for the rest of the time until the child turns one parents will receive 85 percent of the compensated salary. Sixty-eight million litas are envisaged to be earmarked from the Social Insurance Fund (Sodra) for the increases of maternity/paternity benefits.

By granting generous financial support for families with children, the government aims at solving the country's demographic problems, i.e. by promoting increasing birth-rates. However, specialists estimate that, historically such maternity bribes used to prompt only short-term increases in birth productivity, but did

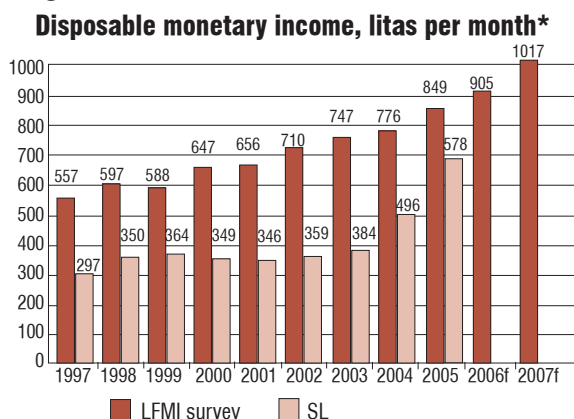
not have any lasting and long-term effects.⁵⁵ Besides, swelling maternity benefits invariably engender the baby-rush in asocial families, which gives rise to additional problems and requires supplementary financial resources for their settlement.

A steadily growing Sodra budget, which has run a surplus for several years now, has been the central factor to justify substantial increases in social benefits and pensions. It is projected that payments from the Sodra budget will go beyond 6.77 billion litas in 2006, exceeding the 2005 revenue by 11.2 percent. Designations for pension funds will amount to 497 million litas. The largest portion – about 70 percent – will be allocated for pension insurance. Allocations for pensions (the payment of enacted and planned increases in pensions) are expected to amount to 429 million litas, about one-tenth more in 2006 than in 2005. Sickness, maternity/paternity and unemployment benefits will also be raised in the current year.

Larger payments from Sodra will undoubtedly augment household income, but will not help eliminate the defects of the social security system in the long run. The growing Sodra budget and its current surplus has presented the most favourable conditions ever to implement far-reaching structural reforms, such as further pension reform – a tool to settle problems in the future. However, it is regrettable that the current situation is being wasted on attaining temporary political goals.

Restlessly growing social benefits also present serious concern regarding government spending and its effect on inflation, the budget deficit and the government's long-range strategies and general course of economic policy.

Diagram 2.1

* per household member (income in 2003 and 2004 was calculated based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consisted of 2.55 persons)

Source: Statistics Lithuania, LFMI survey

As the LFMI survey indicates, the financial situation of households will continue to improve in the coming year. **Market participants project that average household income will grow at a higher rate in 2007 than in 2006 – by approximately 12.5 percent, and will amount to 2,594 litas per month.** Income per household member will for the first time exceed 1,000 litas, amounting to 1,017 litas per month.

Market participants also predict that unemployment will continue to fall and employment earnings will continue to rise next year. Growing earnings will push up household income. It is projected that the expected leap in household income also will be significantly affected by the income earned abroad.

Old-age pensions are likely to go up in the coming year as well. In its programme, the Lithuanian Government formulated a goal to raise an average pension to 650 litas per month by 2008. Pensions for widows and widowers were also much in focus in shaping the next year's social budget – the government plans to dish out around 100 million litas from the Sodra budget for this type of pensions.

In 2007 income of state pension recipients will increase as well. Starting from January 1, 2007, the base of the state pension will be increased from 138 to 172 litas. As a result, the 1st degree state pension will go up from 552 to 688 litas and that of the 2nd degree will be lifted from 276 to 344 litas. In addition, the base of state pension recipients was also expanded: apart from persons injured fighting for country's independence and scientists, those born in exile and orphans will also be entitled to receive state pensions. The Government continues a tradition of enshrining in the law a principle that state provides financial "compensation for harm", notwithstanding that the Constitutional Court has ruled that material reward for various moral injuries and merits cannot be granted. This increase in state pensions will cost 110 million litas of taxpayer money, while these pensions will be dispensed to a small group of pensioners, 110,000 persons, as compared to more than one million "non-state" pensioners.

Household income will be augmented as well, if untaxable part of the salary is raised from 290 to 320 litas starting from 2007 as currently planned. However, this decision is not likely to have a marked effect on income growth but will significantly affect the state budget as it will lose more than 114 million litas.

⁵⁵ *The Economist*, "A sickness of the soul: Russian health and demography", 9-15 09 2006, p. 29

2.2. Earnings are expected to grow at a fast rate

Market participants polled by LFMI think that after a period of stagnation until 2004 wages have been rising quite rapidly for several years in a row. **Market participants believe that average net earnings will increase by about 11 percent, or 127 litas, in 2006 and will amount to 1,295 litas per month.** LFMI survey participants estimate the average monthly reported or unreported monetary remuneration for work after tax.

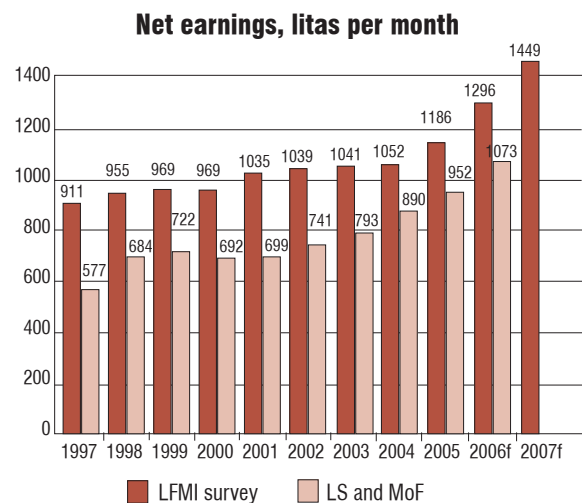
The LFMI survey shows that while the situation regarding labour market regulation and education system reform remains unchanged, wage growth is being affected by a decreased supply of surplus labour, a result of large-scale emigration and the endemic weaknesses of the education system. Increasing productivity, bolstered by new technologies and modernisation, is another factor which is instrumental in creating the conditions for wage growth. According to some polls, 90 percent of Lithuanian companies have already raised salaries, and practically all of them – 99 percent – reported that they would increase wages soon.⁵⁶

Wages are rising for all workers – the number of workers receiving the minimum wage and low earnings is diminishing, while the number of employees receiving wages of more than 1,000 litas is on the rise (although the majority of workers still earn less than the average wage).⁵⁷ The proportion of those receiving minimum or similar wages is expected to decline markedly in this and the coming year in line with a shrinking share of illegal “envelope” payments to workers.⁵⁸

Net earnings may increase this year as a result of a reduction of the personal income tax from 33 to 27 percent. However, it is likely that some workers will not observe this rise in their earnings as employers and employees often negotiate salaries to be received “in hand” (after tax). A survey by *TNS Gallup*, commissioned by *SEB Vilnius Bank*, shows that while more than half of those polled – 55.2 percent – did notice the impact of tax cuts from July 1, one third of respondents said their wages did not grow at all.

Repeated increases in the mandatory minimum monthly wage also have an impact on wage growth: the mandatory minimum wage was raised again from 550 to 600 litas from July 1. Further increases are scheduled to take place in the near future as the Government aims at “augmenting” the mandatory minimum monthly wage to 850 litas by 2008. An increase in the salaries of health care workers of budgetary institutions from May 1 2006 also drove up the level of earnings.

Diagram 2.2

Source: LFMI survey, Statistics Lithuania, Ministry of Finance.
 * The SL date for 2006 indicates the level of net earnings in the 2nd quarter.

Emigration affects wage growth not just because it reduces the number of the working population but also because it also increases the mobility in the domestic labour market. As competition has intensified, the labour force becomes more scrupulous in selecting jobs and is more willing to change jobs. Labour mobility is not expected to decrease in the near future: a survey recently conducted by the companies *Delfi* and *Spinter* demonstrate that half of all working Lithuanian residents would change jobs if an opportunity presented itself. This illustrates Lithuanians’ changing attitudes towards work. The primary incentives for job selection, according to a survey conducted in August by *TNS Gallup*, remain wages and salaries, while

⁵⁶ Hay Group, 10-2006.

⁵⁷ Statistics Lithuania, Distribution of employment by wage and salary class, 15 06 2006.

⁵⁸ It is likely that unofficial payment of wages in “envelopes” will decrease as a result of the State Tax Inspectorate’s campaign against “envelope wages.” More to that, workers from companies paying unofficial wages have been taking an active part in this campaign as well this year. The control of the country’s activities has been strengthened. According to the Survey of the Lithuanian Economy conducted by LFMI, about 40 percent of employees who officially receive the minimum wage are also paid a portion of their income from labour “in envelopes.”

other measures, such as courses funded by employers, training and company phones are effective only when workers at the same time receive reasonable salaries. On the other hand, other polls show that employees increasingly are beginning to attach more importance to such factors as the atmosphere at work, motivation and opportunities to improve skills.

As in the previous surveys, the estimates of market participants are higher than the official indicators (see Diagram 2.2). According to Statistics Lithuania, average monthly net earnings totalled 1,072.5 litas in the 2nd quarter of 2006, which is several hundreds of litas lower than the figure projected by market participants. But official sources also indicate a rapid growth: according to data from Statistics Lithuania, average monthly gross earnings rose by as much as 14.1 percent in the 2nd quarter of 2006 (according to data from Sodra, earnings rose by 15.3 percent).

This discrepancy can be explained by methodological differences. When comparing the data from the LFMI survey with the official statistics (Statistics Lithuania and the Ministry of Finance), it is important to note that the official statistics reflect only officially reported earnings, while the LFMI survey shows the average level of total remuneration for work, including all types of legitimate and illegitimate forms of payments. The difference between the LFMI survey data and the official statistics thus indicates the scope of unreported earnings. According to different sources, between 17 and 40 percent of all employees are paid a certain share or full salaries unofficially, thus the potential error in the calculations of Statistics Lithuania is rather considerable.

As mentioned in Chapter 1, seeking to substantially curtail illegal payments to workers, taxation of labour, according to market participants, should be reduced to 15 percent.⁵⁹ It is obvious that earnings would be augmented for a bigger number of workers, as compared with the previous tax cuts in July.

Other institutions also predict a more rapid growth of employment income. The Ministry of Finance has provided rather high forecasts of increases in average monthly gross earnings for 2006 and 2007 – 8.0 and 8.1 percent respectively. Analysts from *SEB Vilnius*

Bank raised their earlier forecasts for 2006 by nearly one half, from 9.5 to 14.5 percent. They also predict that average monthly gross earnings would surge by 15 percent in the coming year.⁶⁰ *Hansabank* is traditionally more modest than other sources and projects that employment income would grow by 10.3 percent in 2006 and will climb at a somewhat slower rate, 9.3 percent, in the next year.

Table 2.1.

Forecasts of wage growth		
	2006	2007
SEB VB	14.5 (9.5)	15 (9.0)
DnB Nord	13.0 (10.0)	
SL/MF	8.0 (14.1)*	8.1
LFMI survey	10.9	11.9
HB	10.3	9.3
Hay Group**	10	10.3

* data for the 2nd quarter of 2006

** data for different periods: 2006 = July 2005-June 2006, 2007 = July 2006-June 2007.

Acronyms: SEB VB – SEB Vilnius bank, NdB Nord – DnB Nord Lietuva⁶¹, MF – Ministry of Finance, LFMI survey – Lithuanian Free Market Institute survey, HB – Hansabank

According to market participants, average monthly net earnings will continue to grow at a similarly fast rate in 2007: they are expected to edge up by nearly 12 percent, amounting to 1,449 litas at the end of 2007. As the LFMI survey indicates, a growing demand for labour will continue to have the biggest effect on wage growth. A constantly falling number of unemployed people is reflected in the process of emigration rather than the official figures of unemployment. Meanwhile, the feeble and unreformed education system does not bolster expectations that this trend may be reversed before long.

Low-wage earners may expect a rise in income after yet another increase in the mandatory minimum wage. However, the Government's plans to harness emigration by raising the minimum wage to 850 litas may in fact have a contrary effect. Companies, unable to pay their workers 850 litas, may be forced to let some of

⁵⁹ The average of answers was 16.92 percent. However, the majority of respondents (35 percent) proposed a reduction of the tax rate to 15 percent. The mode and the median were 15 percent. Other survey participants polled suggested a slightly higher rate, 20 percent, and some thought that the rate must be lowered radically, to 10 percent. A number of respondents said that additional measures, e.g. setting of an upper ceiling on contributions from Sodra, were needed.

⁶⁰ SEB VB, No. 25, 09 2006, p. 15.

⁶¹ DnB Nord Lietuva, Sectorial Survey of Lithuanian Economy, 2004/1, 06 2004, p. 4.

them go. In that case, unskilled or poorly paid workers may choose to emigrate to foreign markets rather than search for new jobs inside the country.

Salaries of civil servants may undergo changes, if the Parliament adopts the Government's proposal to reform the system of state officials' salaries. Currently, wages of civil servants are calculated by multiplying the minimum wage by a ratio which depends on the category of the position hold (the minimum wage has been separated from the general base of wages and salaries and is not increased when the general minimum wage rises; presently it amounts to 430 litas). Two variants of the reform have been put forth: the first option is to tie the calculation of state officials' salaries to a specific base size, and the second one is to change the base from which the salaries are calculated. If the first alternative is chosen, the authorities will then have to decide whether this base size needs to be tied to some specific criterion (for instance, the minimum monthly wage). In the latter case, the system would not undergo any fundamental changes – the minimum wage would be merely replaced by a “base size.”

To sum it up, employment income is rapidly climbing and is slowly catching up with the European level of earnings. Yet, wages remain the lowest ones in Europe (for example, earnings in Vilnius are 9 times lower than in Zurich and about 5 times lower than in Paris or Berlin). Seeking to retain workers in Lithuania or to aid businesses in finding workers abroad, it is crucial to implement much more serious and effective measures aimed at improving business conditions than increasing the minimum wage or cutting labour taxation by merely few percent.

2.3. Households are boosting both investments and savings

Household investments refer to average monthly expenditures on consumer durables, securities, leasing as well as other investments in business and repaid loans for which durable goods had been purchased. Household savings are understood as an average amount of money saved by a household, including bank deposits, money held at home or lent.

The LFMI survey reflects a continued upsurge in both household investments and savings. Interestingly, in the current survey household investments exceeded

the level of household savings quite sizeably. **Market participants think that Lithuanian residents save 10 percent larger amounts as compared to 2005. Average household savings will soar and total more than 354 litas per month this year, compared to 322 litas per month in the year before. Household investments will go up by as much as one-fifth and amount to 406 litas per month in 2006.**

In the previous survey market participants thought that households saved more than they invested. However, this survey indicates that **household savings accounted for 15 percent of household income and investments accounted for significantly more, 18 percent.** It is important to note that market participants believe that the share of income that households save and invest is not small and is constantly growing. This indicates that Lithuanians no longer spend all or even the biggest parts of their income on food only. This is one of the primary factors demonstrating that the living standard in the country is rising.

A survey carried out by *TNS Gallup* in June 2006 shows the number of households that have no extra money at all left after all needed daily items are purchased is steadily falling. The survey also demonstrates that more households manage to put aside income as savings and investments. However, people still tend to lack information about effective tools of saving, and the majority of households continue to save money at home. According to the survey, the proportion of households that use investment services is strikingly small, barely 0.1 percent.⁶² Evidently, investing through intermediaries is not yet popular, and people still choose direct investing into consumer durables, real estate in particular.

The high indicator of household savings may be partly due to long-standing traditions of saving. Another survey by *TNS Gallup* shows that Lithuanians have extra money left after all needed daily items are purchased, however, they are not willing to invest them: people instead keep their income in current bank accounts as savings deposits or save money at home. On the other hand, today people in Lithuania save not just for unplanned purchases or consumer durables, as was the case earlier, but also for their holidays, hobbies, etc.

On the other hand, growing confidence of economic players, hopes regarding future prospects and an increased use of banking and lease services continued

⁶² TNS Gallup, *Lietuvos gyventojų finansinė elgsena bei investavimo ipročiai*, 06 2006.

to bolster the investments processes in households in 2006. Consumer loans are becoming increasingly popular, and banks are currently issuing them at very favourable terms, not requiring significant indemnity and guarantees. Such loans, used to purchase consumer durables or to repay other loans, amounted to 1.8 billion litas during the 1st quarter of 2006. The rise of the loan market has been further stimulated by low interest rates and intense competition among the banks and lease companies which has led them to lower their profit margins and to improve the terms of crediting.⁶³

According to the Lithuanian Lease Association, the lease portfolio grew by 16.4 percent from January to June 2006 and amounted to 6.2 billion litas. The lease portfolio increased by 38 percent, or 1.7 billion litas, over the year 2006. The portfolio of consumer loans accounted for 368 million, up by 17.2 percent over the year. Simplified procedures for leasing activities kept on promoting lease services. According to data from *Ūkio Bankas Lizingas*, more than 2,000 shops in Lithuania currently provide lease services. In addition to that, starting from June 1, 2006, regular payments for lease can be made in the country's press kiosks.

In analysing an upsurge in household investments, it is important to take into account the boom of the real estate market which now has been lasting for several years. Real estate has become the most attractive object for investment among Lithuanians. Thus the resulting surge in prices has had some impact on the indicators of monthly household investments. According to the Lithuanian Bank Association, the loan portfolio of the Lithuanian banks totalled 8.5 billion litas at the end of the 2nd quarter, or 32 percent more than at the beginning of the year.

On the other hand, although banks used to repeat that the loan market had not been saturated as yet and that borrowings from banks were still not as popular among Lithuanians as among people in Western European countries, currently they are starting to talk about a growing risk of bad housing loans and an overheating of the economy. Seemingly, growing earnings, positive expectations and future prospects become insufficient to sustain long-lasting optimistic outlooks regarding the investment situation in the country. The risk arises due to frequently risky borrowing when people fail to evaluate their abilities to repay loans as well as the impact of climbing interest rates. The Lithuanian Central Bank has also announced plans to evaluate the liquidity of the banks'

income more rigidly, although it noticed at the same time that loans currently granted by Lithuanian banks account for 45 percent of GDP, which is a fairly low indicator, as compared with other EU countries.

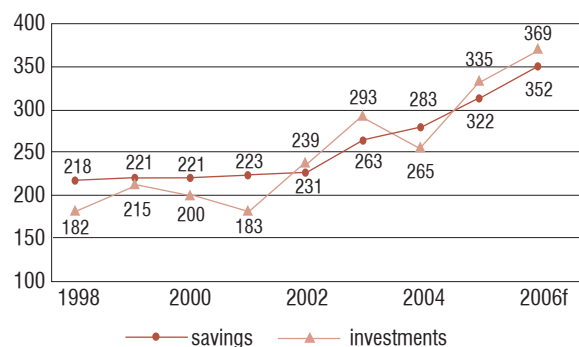
For several years, seeking to attract more clients, banks went on trimming their profit margins. However, today they are starting not only to mark up the price of loans but also to apply more rigid criteria in assessing their clients' solvency. Those clients who want insurance against rising base interest rates, regulated by the European Central Bank (ECB), may choose fixed interest rates. These, however, are normally more expensive than floating interest rates. As many as 98 percent of loan recipients still opt for a cheaper but potentially riskier option.

As a consumer confidence survey conducted by Statistics Lithuania shows, the indicator of consumer confidence went up by three points in mid-2006. This increase has been due to a more optimistic assessment of the country's economic prospects: more respondents expected an economic growth and a decline in unemployment during the coming year. The respondents were also more positive about their abilities to save in the next 12 months.

Consumption prospects have also been evaluated positively of late, which is reflected in the figures. The Ministry of Finance announced that real consumption would grow by nearly one-tenth, or 9.4 percent, in 2006 and would continue to rise, by 8.6 percent, in the coming year.⁶⁴ Along with rapidly growing consumption, households still manage to save and invest. This demonstrates an overall improving situation of Lithuanian households.

Diagram 2.3

Households savings and investments, litas per month

Source: LFMI survey

⁶³ Increased concentration in the loan market has been observed recently – two or three largest banks hold the largest market share (see Chapter 4).

⁶⁴ Ministry of Finance, 16 12 2005.

Apart from housing loans, a growing interest in life insurance also continues to augment household investments. The life insurance market went up by nearly one-fourth in 2005 and by 38.8 percent, amounting to 203.9 million litas, during the first half of this year, compared with the corresponding period in 2005. According to the Lithuanian Insurance Supervisory Commission, the growth of the insurance market has been bolstered largely by the increasingly popular investment life insurance. More than half of life insurance premiums signed from the beginning of 2006 (55.1 percent) was investment insurance premiums, and the latter accounted for as much as 70 percent of the total life insurance market.

Changes of personal income taxation adopted two years ago also continued to enhance investment incentives. This legislation provides for income tax deductions for life insurance premiums which, together with contributions to pension funds, education fees and interest on housing loans, do not exceed 25 percent of a person's income before tax.

On the other hand, aiming to curb the growing demand and speculation in real estate, the Government

passed a resolution in the Fall of 2006, according to which residents will not be granted tax deductions for more than one housing loan.

Growing earnings and household income will continue to boost consumption next year, and, accordingly, more money will be available for household savings and, especially, investments.

Market participants provided high forecasts of household investments growth for the coming year. Household savings will climb less but both savings and investments are expected to rise proportionally more, as compared with earnings. This phenomenon shows that people begin to have more extra money after they purchase daily consumption items. **Market participants predict that household savings will rise by 19 percent in 2007 and amount to 482 litas per month, accounting for 19 percent of household budgets. Household investments are expected to edge up by 16 percent in 2007 and will total 411 litas per month, accounting for 16 percent of household budgets.**

Estimates and forecasts from the LFMI survey

	2005	2006	change		2006	change		2007	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	Updated forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
Household income	2106.11	2165.65	2.8%	59.54	2306.5	6.5%	140.85	2594.11	12.5%	287.61
per household member	825.92	849.3			904.5			1017.29		
Net earnings	1167.81	1185.88	1.5%	18.07	1295	9.2%	109.12	1449.11	11.9%	154.11
Household savings	321.73	373.21	16.0%	51.48	354.14	-5.1%	-19.07	410.85	16.0%	56.71
Household investments	335.9	331.94	-1.2%	-3.96	405.69	22.2%	73.75	481.68	18.7%	75.99

* the 2003-2005 income per household member was calculated based on the data from the 2001 population census which showed that an average household consists of 2.55 persons

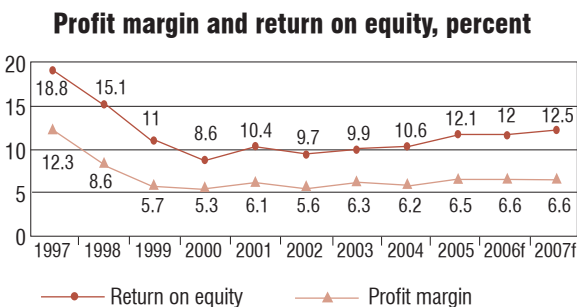
Chapter 3. CORPORATE FINANCE AND INVESTMENTS

3.1. Financial corporate indicators are stable and are slowly improving

In estimating the financial situation of business companies a wide range of financial indicators is used. These are the profit margin, liquidity, turnover (asset management) and the costs of borrowing. The LFMI survey analyses the two most frequently used corporate indicators, the profit margin and the return on equity.⁶⁵

The expectations of market participants have been modestly optimistic and have changed very inconsiderably for some time now. In this survey, market participants did not change the profit margin and the return on equity indicators either. **According to the market participants, in the year of 2006 the profit margin will on average be 6.6 percent, while the return on equity will stay at approximately 12 percent.**

Diagram 3.1

Source: Lithuanian Free Market Institute

The market participants' prognosis is close to the indicators presented by the official statistics. According to the data from Statistics Lithuania, at the end of the second quarter of 2006 Lithuanian companies' profit before tax, as compared to the same time period in 2005, has increased 1,5 times. The average yearly profit margin (representing the rate of gross profits to sales) in the second quarter was 7,5 percent (in the

first quarter it stood at 6,4 percent). The highest profitability in the second quarter of 2006 was reported by postal services and telecommunications sector (26 percent) and companies providing business services (over 24 percent).

Overall, 71 percent of all Lithuanian companies were profitable, up by 3 percentage points from the second quarter of 2005. The number of profitable companies in the postal service and telecommunications sector reached 87 percent, in sales it stood at 78 percent, transportation – 76 percent, construction sector - 75 percent, and business services – 67 percent.

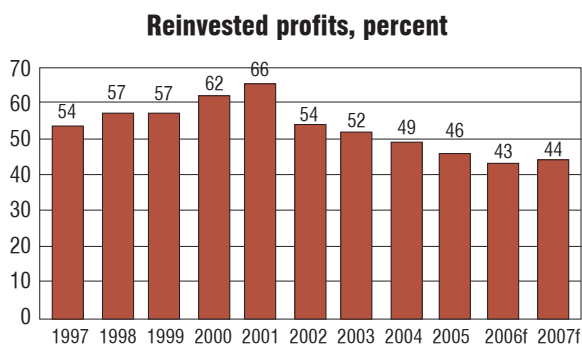
The LFMI survey shows that the indicators of profit margin and return on equity should remain relatively unchanged in the year of 2007. **Market participants predict that the average profit margin will remain at 6.6 percent, while the return on equity will increase by a half of a percentage point to 12.5 percent in 2007.** Unchanging, although modestly optimistic, expectations, are very likely related to the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the benefits of the membership of the EU. A growing demand for, and costs of, skilled labour and a shortage of qualified workers may have had an adverse impact on corporate indicators.

3.2. The share of reinvested profits has decreased in 2005, but will grow in 2006

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but also that this trend was reversed in 2002 and since then remains largely unchanged. **According to market participants, the proportion of reinvested profits will stand at only 43 percent on average in 2006, down from 46 percent a year before, and as much as 20 percentage points lower than in 2001 (66 percent).**

⁶⁵ The profit margin is the rate of net profits to net sales over a given period of time. Return on equity is the rate of net profits to equity capital.

Diagram 3.2

Source: Lithuanian Free Market Institute

The tendency of prolonged indicator stagnation can be directly linked to the changes in taxation in 2002, more specifically the decision to apply profit tax to all investments. During the years when the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-2001), investments were not being taxed. As soon as the taxation laws had been changed and the new tax started to be applied, the companies' reinvested profits, according to the market participants, plummeted, and have not recovered since. A more noticeable drop of reinvestments to 43 in 2005 could also be related to debates about changes in taxation. The temporary social tax, in particular, could have had a strong negative impact, since it was introduced after the companies had already planned their finances for the year ahead. It is possible, that aiming to keep a fiscal balance, companies chose to lower their share of reinvestments.

According to Statistics Lithuania, at the end of the second quarter of 2006, total capital investments in the country increased by more than 26 percent as compared to the second quarter of 2005. The greatest increase – approximately 2,4 times – was recorded in acquisitions of buildings and engineering structures; much more money was also spent on land acquisitions – Statistics Lithuania reported an increase of over 40 percent.

Although large companies continue to reinvest a sizeable proportion of their profits, a generally somewhat stagnating rate of reinvestment growth in 2006 can be related to the fact that some sectors of the economy

(for example, the telecommunication sector) have already satisfied their investment needs, while others are slowly starting to absorb the money of the European Union (EU) structural funds, and that is not yet reflected in the market participants' estimates.

On the other hand, for a few years in a row, Lithuanian companies have been making increasingly more investments abroad: over the first half of 2006, foreign direct investment (FDI) of Lithuanian companies rose by 40.7 percent to 2.953 billion litas. Investments in the EU member countries are growing – this year they made up as much as 64.5 percent of total Lithuanian foreign investment. The biggest chunk of all investments goes to neighbouring Latvia – 28.8 percent of all investments.

While Lithuanian companies' profits abroad are increasing, foreign direct investment to the country recently. According to Statistics Lithuania, in the first half of 2006 foreign companies' investments in Lithuania totalled 23.572 million litas – which is a decrease of 1,4 percent from the beginning of the year. The biggest increase noticed in investments by Russian companies – Russian investments make up more than one-fifth of total investments. The biggest share of total investments still goes to the European Union countries – together they make up as much as 68.6 percent of total FDI.

No important changes are projected for 2007. **Market participants think that reinvested profits will remain similar to this year's low levels – they will make up 44 percent and will be the lowest in all the years preceding 2006.**

According to the LFMI survey participants, innovation processes are shrinking along with the reinvested profits. **Market participants estimate that at the end of 2006 expenses on research and development (R&D) will account for 5.4 percent of companies' total expenses, which is more than one percentage point less than in 2005 (6.5 percent) and much less than in 2001 (7.2 percent).**

The results of the survey show that in 2007 **the share of expenses on research and development will reach 6,2 percent.**

Estimates and forecasts from the LFMI survey

	2005	2006	change		2006	change		2007	change	
	estimate	forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute	forecast	percent	absolute
Profit margin	6.5	6.26	-3.7%	-0.24	6.6	5.4%	0.34	6.55	-0.8%	-0.05
Return on equity	12.06	12.57	4.2%	0.51	11.79	-6.2%	-0.78	12.24	3.8%	0.45
Reinvested profits	46.33	48.82	5.4%	2.49	42.73	-12.5%	-6.09	44.38	3.9%	1.65
Expenses on R&D	6.21	6.04	-2.7%	-0.17	5.4	-10.6%	-0.64	6.22	15.2%	0.82

Chapter 4. MONEY

4.1. Borrowing continues to grow, its price is increasing

The LFMI survey shows that the cost of borrowing from commercial banks at the end of 2006 will be slightly higher as compared to the end of 2005. **According to market participants, at the end of 2006 loans up to one year in litas will cost 5.54 percent, as compared to 5.26 percent a year ago. Interest on lonas loans for more than one year will not have changed significantly – at the end of the year it should average at 5,2 percent, as sompared to 5,17 percent a year ago. The next year the interest on loans is expected to increase – to 5,78 percent (loans up to one year) and 5,49 percent (loans over one year).** The survey participants are asked to evaluate all the costs related to borrowing, much of which is not accounted by the official statistics.

Market participants – the second time in a row - suggest that the borrowing price, somewhat established for a few years (varying just a couple of decimal points over 2003-2005), is on an increase. This is not entirely surprising, since the level of interest rates in Lithuania is a reflection of global trends, and the base rates in both the EU and the U.S have been recently rising. In October 2006, the European Central Bank (ECB) rased the base interest rates in Europe for the fifth time – this time to 3.25 percent. It is expected that in December the rates will rise again – this time to 3.5 percent. In June 2006, the United States Federal Reserve raised interest rates for the seventeenth time since June 2004. In addition to global interest rate fluctuation, rates are also affected - on a lower end - by a high liquidity of the Lithuanian banking system and strong banking competition.

According to the Bank of Lithuania, the prices of the loans of up to one year and those of more than a year differ more significantly than predicted by the market participants. Average interest rates on loans of up to one year cost 4.99 percent in August 2006, while loans for more than one year were 1,5 percentage point higher and constituted 6.36 percent, while, as

shown above, the estimates of the market participants were right in the middle.

The loan portfolio of Lithuanian commercial banks continues to grow in 2006. The Bank of Lithuania reports that the number of issued loans to the clients during the first eight months of the year grew by one fifth. Especially fast growth continues to be seen in the area of loans to households – the number of loans extended to households in January-August 2006 increased by notable 44 percent. In October 2006 loans extended by banks to their clients constituted 34.9 billion Litass in the the third quarter alone the total sum increased by 3.3 billion, or by 10.6 percent.

The deposits also continue to grow fast – on October 1, 2006, total deposits kept in Lithuanian banks constituted 27.9 billion litas – during the third quarter the deposits grew by almost one billion litas, or by 3.4 percent. The greatest contributors to fast deposit growth remain private individuals – their deposits grew by 1 billion litas, or 6.7 percent over the third quarter.

According to the Bank of Lithuania, long noticed tendency of decreasing concentration in the banking sector has been reversed – recently, in certain areas bank concentration has been steadily increasing. In the loan market the concentration of three banks controlling the largest share of the market increased from 71.2 to 74 percent since January. In the deposit market, however, the concetration decreased from 72.2 to 69.1 percent.

Due to intensive investments in manufacturing and services sectors, positive expectations regarding the economic environment by both business people and private individuals, also growing consumption and lower down payments, in addition to bank loans, lease and factoring are getting increasingly popular. The lease and factoring portfolios account for an increasingly bigger proportion of bank loans (including bank loans extended to other banks and financial institutions) and their rate of growth remains high. At the

end of September 2006, the Lithuanian lease portfolio amounted to 6.788 billion litas, or 27.6 percent more than at the beginning of the year. Over 2006 the total portfolio of all companies grew by 41.6 percent. The biggest share – 30.7 percent – of the total lease assets continues to fall to cargo vehicles and other heavy transportation, also manufacturing tools, technological equipment, automobiles and real estate.

According to the Lithuanian Lease Association, the factoring turnover grew by 14.5 percent over the first nine months of the year (as compared to the first nine months of 2005) – to 416 million litas. The factoring portfolio reached 388 million litas at the end of September of 2006, and made up 5.7 percent of the total Lithuanian lease portfolio.

Some excessive restrictions continue to pose challenges to the development of the non-bank crediting market. This means that banks are unlikely to face stronger competition in the near future.

According to the Bank of Lithuania, the deposit portfolio of Lithuanian commercial banks grew by 40 percent or 13 billion litas in September of 2006 and totalled 35 315 million litas at the end of the first nine months of the year. Analysis of the composition of deposits shows that private individuals' deposits con-

tinue to grow markedly – at the end of 2005 they comprised 13.8 billion litas, an increase of 4 billion since the end of the year of 2004.

The deposits in litas made up the biggest part of all deposits, and they constituted as much as 77 percent of all private individual deposits.

The main reasons for increased deposit indicators are economic growth, growing household incomes, an increasing number of companies which transfer salaries to bank accounts, promotion of debit and credit cards and the banks' efforts to attract as many as possible time deposits.

The composition of deposits did not change much in 2005 – the proportion of demand deposits in litas has decreased somewhat and now constitutes 45 percent of total deposits. The share of time deposits did not change much, but some changes could be noticed in their composition - the number of time deposits in foreign currencies did increase a little bit over the last year, at the expense of time deposits in litas. It is likely that the number and size of time deposits grew as companies safely and profitably invested a growing amount of free operating assets in time deposits. Among the deposits of private individuals there were more time deposits than demand deposits at the end of December 2005.

Estimates and forecast of the participants of LFMI survey

	2005	2006	change		2006	change		2007	change	
	Estimates	Prognosis	percent	absolute	prognosis	percent	absolute	Prognosis	percent	absolute
Interest on loans up to 1 year	5.26	5.63	7.0%	0.37	5.54	-1.6%	-0.09	5.78	4.3%	0.24
Interest on loans over 1 year	5.17	6.08	17.6%	0.91	5.2	-14.5%	-0.88	5.49	5.6%	0.29

CONCLUSIONS

According to the survey of market participants conducted by LFMI in July and August 2006, the growth of Lithuania's economy will not slow down in 2006 and 2007. The study also shows that the rapid growth, long reflected in statistical indicators, have now reached the pockets of the Lithuanian people: their living conditions are noticeably increasing. Despite growing prices, rapidly increasing salaries enable people to not only satisfy their basic needs, but also to save and invest more every year. The profitability of enterprises also increases continuously, though not quite as rapidly as salaries. On a less optimistic note, there are indicators of a growing shadow economy, an unreceptive national investment climate which is not improving, a rate of emigration which does not decrease, and a vacuum of constructive policy in the government's attempts to resolve these problems – that explains more moderate expectations in some cases.

Market participants polled by LFMI raised their Spring forecasts by 0.5 percentage points and think that Lithuania's gross domestic product (GDP) will grow by 6.8 percent in 2006. The economy is expected to grow by another 6.5 percent in the coming year.

An uninterrupted and brisk economic growth is stimulated by growing consumption, activities in the ever-expanding domestic market as well as a fast export growth. A continued strong economic development and a declining supply of labour keep augmenting personal earnings and household income. As household income grows, people have increasingly more extra money – household savings and investments are growing at a much faster rate than earnings.

Market participants' expectations are also boosted by the benefits derived from the European Union (EU) membership. The positive impact is particularly evident regarding the positive changes in the division of labour, increased specialisation and changes in foreign trade. On the other hand, in terms of per capita GDP in the European Union, Lithuania (together with Poland and Latvia) is still at the bottom of the list – the country's GDP per capita equals only 52 per cent of

the European Union average. The poor starting conditions and the necessity to "catch up" with other countries acting on the same market reinforce expectations regarding fast economic development.

The situation in the domestic market is viewed not only positively by market participants. As many as 44 percent of them agree that the investment climate in Lithuania has not improved in the past several years. Market participants believe that the following measures would be helpful in attracting investments (measures are listed according to how frequently they were mentioned): an overhaul of the tax system, especially lowering labour taxation and introducing an upper ceiling for Sodra contributions, simplification of the tax rules, a reduction of bureaucracy, resolving the problems of emigration and qualification of the labour force, and reforming the land market. Only 5 percent of respondents said that the introduction of the euro would serve as an essential tool – meanwhile, most market participants gave priority to eliminating domestic problems in the tax, regulatory and bureaucratic systems.

Overall, the euro is not viewed as a crucial stimulus to economic growth. Fifty-six percent of those polled reported that the country would sustain economic losses if it failed to launch the euro, but at the same time, a large proportion – 44 percent – thought the economy would not be markedly affected.

The continued economic growth ensures the most favourable conditions ever to carry out structural reforms in the energy, healthcare, education, transport, social security and government spending systems. However, political attention and energies are instead primarily being focused on one company privatisation issues, while financial resources have been squandered on short-term political pet projects and ineffective measures that are insufficient to solve basic and essential problems. These priorities are also evident in the 2007 budget.

Despite the first steps of the tax reform – namely the reduction of income tax from 33 to 27 percent - mar-

ket players do not expect the shadow economy to decrease substantially - this and the next year it should be decreasing by approximately one percentage point a year - from 21 per cent of GDP in 2005 down to 19 per cent in 2007. According to market participants, the shadow economy will be one percentage point smaller than in 2005 and will account for 20 percent of GDP in 2006. Market participants expect that the shadow economy will slightly decrease in 2007 and will account for approximately 19 percent of the entire economy.

It is obvious that market participants do not see the current income tax decrease as sufficient to substantially reduce incentives to operate in the shadow economy. Seeking to diminish the shadow economy more significantly, it is necessary to implement a more radical reduction of the personal income tax, as compared to the minor tax cuts of a few percentage points currently implemented. In terms of taxation, the income tax should be reduced to at least 20 percent, as now discussed, an upper ceiling for Sodra contributions should be introduced, and the temporary social tax for companies should be scratched.

In the current survey market participants were asked to evaluate how considerably income tax should be reduced for the shadow economy (including unreported remuneration for work) to diminish markedly. Survey participants were asked to indicate a tax rate. The average of the answers provided was 16.8 percent, lower than the Government's timid plans of tax cuts up to 20 percent. The most frequent response was 15 percent and the majority of respondents were of the opinion that the tax rate must be lowered to 15 percent in order to decrease the size of the informal sector. A number of those polled said that a reduction of the personal income tax alone is not enough and that other exigent measures, an upper ceiling on contributions to Sodra and lowering the rate of the social insurance contribution, also must be introduced.

The environment for a decrease of the shadow economy is not expected to be more favourable next year also due to the excise duty increase by 30 percent planned for March 2007. Record-high smuggling activities and low living standards in Lithuania are the main factors why excise duties should be raised at the latest date possible. First, an increase in excise duties after several years, accompanied by rising living standards, would not be as painful as in 2007. Second, there is a potential danger that sizeably increased excised duties from 2007 will boost the informal tobacco market

even more drastically: those who might have been reluctant to engage in clandestine activities so far, may now be lured to embrace the opportunity to reap increased profits. Thus, smuggling activity will possibly boom further, but if excise duties were raised at a later stage, more time would be saved for ensuring border security.

Market participants think that the growth of both exports and imports remains rapid. They believe that exports and imports will grow at a similar rate in 2005 and 2006, although imports will grow more rapidly than exports. As the survey indicates, in 2006 exports will grow by 14.9 percent and imports will rise by 15.3 percent. Survey participants predict that the growth of foreign trade will remain similar to this year's, albeit somewhat slower in 2007: exports are expected to grow by 14.6 percent and imports will increase by 15 percent. Market participants' expectations regarding export growth are primarily bolstered by economically attractive or finally recovering (euro-zone) export markets (unceasing demand from the CIS countries, especially Russia). Import growth expectations, on the other hand, are bolstered by increasing household income, growing purchasing power and consumption, also hopes that investment processes will start to revive after a stagnation that lasted for several years.

Inflation has been the most intensively observed economic indicator this year, increasingly attentively monitored every month to assess Lithuania's chances to launch the euro in 2007. However, this year's level of inflation appeared to be too high to meet the Maastricht criterion and the EU earlier this year closed the door to Lithuania's euro zone membership. Market participants do not think that the level of inflation will drop in this and the coming year. On the contrary, they raised the forecasts for the 2006 consumer price growth by one-fourth. The ex ante forecast of prices of producer goods and services was also increased and is higher than that for consumer goods and services.

According to market participants, consumer prices will rise by 4.6 percent and producer prices will increase by 5.5 percent in 2006, compared to 3.9 and 4.3 percent respectively in 2005. The LFMI survey shows that consumer prices will go up by 5 percent in 2007 and producer prices will climb by 5.6 percent in 2007. Mounting energy prices, increases in transport fees, lavish government expenditure, surging oil prices and a growing domestic demand reinforced by a continuous consumption boom encouraged by grow-

ing personal earnings were the main factors behind the increased prices.

Prices rise as additional money is thrown into the market, which is an outcome of increasing government borrowing, EU funds and private crediting sources. A continuing upsurge in heating and fuel prices will be the most important drive of prices in the short run. However, these prices barely depend on the Lithuanian Government's decisions and its anti-inflation measures. Increases in taxes (e.g. excise duties), restricted competition (e.g. in the energy sector) and government-stimulated consumption (e.g. tax favours for housing loans and compensations for heating) have also been augmenting prices in Lithuania.

It is important to understand that price growth is a natural process at this stage of economic development in Lithuania. That is why no synthetic measures must be adopted, even when focusing on such major goals as the introduction of the euro.

The survey shows that unemployment in Lithuania continues to fall rapidly. According to market participants, the rate of unemployment will be 5.8 percent at the end of 2006, compared to 7.34 percent at the end of 2005. It is expected that unemployment will continue to fall steadily and will stand at 5.4 percent at the end of 2007. The unemployment figures will not be discussed in more detail here because the indicator cannot be seen as representative in the current economic situation – it no longer reflects the actual situation in the market. There is no unemployment in the country at the moment, instead there is a real lack of qualified labour. Therefore, any unemployment figures have lost their actuality and practical value.

Emigration remains one of the most important economic issues this year. It also plays a significant role in rising labour price in the country – not only because of the decreasing number of workers in the country, but also because of the increased mobility in the domestic market. With competition rising, workers choose jobs more carefully, are more inclined to change place of work.

Emigration creates tension in the market and has serious economic consequences. However, no constructive measures to solve the problem are taken. Various working groups discussing institutional set-up up emigration problem solving are being created, but the essential causes of emigration, let alone the ways of resolving them, are not even being identified.

The role of the government in trying to keep the labour force in Lithuania is very specific – to build a needed environment and create conditions that would motivate workers to stay in the country. To attain this, it is crucial to cut labour income taxation, to liberalise employment regulations, to reduce the administrative burden for business (and to restrict the role of regulatory institutions in particular) and to reform the education, health care and pension systems so that they could be trusted by those working in the country.

The tax burden fluctuates, but does not decrease. Market participants think that the tax burden will be 34.6 percent of GDP in 2006, compared to 34.1 percent in 2005. The LFMI survey participants believe the tax burden will decrease by one percentage point and constitute 33.7 percent of GDP in 2007.

Changes in the Lithuanian tax regime this and the last year – namely, a reduction of the personal income tax, an imposition of the social tax, and expectations regarding further decisions in the tax system – can be primarily related to the estimates and forecasts reported by market participants.

It is evident that the first steps of the tax reform have not bolstered significantly market participants' optimistic expectations, although the figure of the tax burden was reduced slightly. The cuts of the personal income tax in July this year have been "outweighed" by a social tax and uncertainty of future plans (increases in excise duties and the real estate tax and expansion of the tax base). A more considerable decline in the tax burden may be expected only when the guidelines of the further tax reform are declared. Gradual reduction of taxes has been insufficient to give a push to the Lithuanian economy so far – such policy is futile in encouraging the business community to create new jobs, decreasing the shadow economy, reducing emigration, and attracting foreign investments.

A draft law on the 2007 budget submitted by the Government in the Fall of 2006 does not envisage any significant changes in the tax regime this or next year. The rate of the personal income tax will not be lowered and the social tax will not be abolished although its necessity is highly questionable, while it keeps on undermining business' confidence and expectations. Tax conditions will not be improved either as excise duties will undergo a planned 30-percent increase. Although Government officials talked about an improvement of the tax climate during the present year, recently, however, they have been arguing that it will be financially

impossible to lower the personal income tax from 2007. If a 24-percent personal income tax came into effect from the 4th quarter of 2007, the national budget would receive about 200 million litas less in revenues, which would compel the Government to trim funding of certain other envisaged programmes. In the light of that, the Government now plans to cut the personal income tax rate to 24 percent starting only from 1 January 2008. It is also welcome that the government recently has started to think about a more radical variant of the tax reform – a reduction the personal income tax rate to 20 percent, skipping the intermediate step of a 24-percent rate. The official plan at the moment is to institute this reduction from October 2008, right before the parliamentary elections. It is essential that this process is not delayed and that decisions to boost the country's competitiveness are adopted in a bold manner, while drawing on the current favourable situation in the economy and the state finances.

Market participants polled by LFMI think that after a period of stagnation until 2004 wages have been rising quite rapidly for several years in a row. Market participants believe that average net earnings will increase by about 11 percent, or 127 litas, in 2006 and will amount to 1,295 litas per month. LFMI survey participants estimate the average monthly reported or unreported monetary remuneration for work after tax.

The LFMI survey shows that while the situation regarding labour market regulation and education system reform remains unchanged, wage growth is being affected by a decreased supply of surplus labour, a result of large-scale emigration and the endemic weaknesses of the education system. Increasing productivity, bolstered by new technologies and modernisation, is another factor which is instrumental in creating the conditions for wage growth. Net earnings may increase this year as a result of a reduction of the personal income tax from 33 to 27 percent. However, it is likely that some workers will not observe this rise in their earnings as employers and employees often negotiate salaries to be received "in hand" (after tax).

Along with the rapid wage growth, household earnings have also been rising significantly. According to market participants, the average monthly household income will rise by 9.5 percent in 2006, as compared to the previous year, and will amount to 2,307 litas. The updated forecast is 2.8 percent higher than the figure reported six months ago. Monthly household income per household member will average 905 litas. The financial situation of households will continue to

improve in the coming year too. Market participants project that average household income will grow at a higher rate in 2007 than in 2006 – by approximately 12.5 percent, and will amount to 2,594 litas per month. Income per household member will for the first time exceed 1,000 litas, amounting to 1,017 litas per month. Apart from rising wages, income will increase due to constantly growing social benefits, as well as possibilities to earn money outside the borders of Lithuania. Money earned by the Lithuanians abroad and sent to Lithuania adds to the finances of Lithuanian households.

The good news is that rapid wage growth makes it possible for households to save and invest more every year. Both in 2006 and 2007, an increasing part of incomes will be allocated to savings and investments – the growth of money saved and invested during this period outpaces the rise in wages. Market participants think that in 2006 Lithuanian residents save 10 percent larger amounts as compared to 2005. Average household savings will soar and total more than 354 litas per month this year, compared to 322 litas per month in the year before. Household investments will go up by as much as one-fifth and amount to 406 litas per month in 2006. Household savings will account for 15 percent of household income and investments for significantly more, 18 percent. Market participants predict that household savings will rise by 19 percent in 2007 and amount to 482 litas per month, accounting for 19 percent of household budgets. Household investments are expected to edge up by 16 percent in 2007 and will total 411 litas per month, accounting for 16 percent of household budgets.

It is important to note that market participants believe that the share of income that households save and invest is becoming rather tangible and is constantly growing. This indicates that Lithuanians no longer spend all or even the biggest parts of their income on food only. This is one of the primary factors demonstrating that the living standard in the country is rising.

On the other hand, in making decisions on what to do with the money left after all of the most necessary expenditures have been made, Lithuanians turn out to be very conservative – they invest money in conservative funds, do not make use of the services of investment mediators, and, on the whole, feel safer depositing their money with banks or keeping it at home.

The LFMI survey indicates that the indicators of profit margin and return on equity should remain relatively

unchanged in the year of 2006, as compared to the year before. Market participants predict that in 2006 the profit margin will on average be 6.6 percent, while the return on equity will stay at approximately 12 percent. They further suggest that the average profit margin will remain at 6.6 percent, while the return on equity will increase by a half of a percentage point to 12.5 percent in 2007. Unchanging, although modestly optimistic, expectations, are very likely related to the continued growth of the Lithuanian economy, rising domestic demand and the benefits of the membership of the EU. A growing demand for, and costs of, skilled labour and a shortage of qualified workers may have had an adverse impact on corporate indicators.

The LFMI surveys show that the share of reinvested profits increased steadily from 1997 until 2001, but also that this trend was reversed in 2002 and since then remains largely unchanged. According to market participants, the proportion of reinvested profits will stand at only 43 percent on average in 2006, down from 46 percent a year before, and as much as 20 percentage points lower than in 2001 (66 percent). No important changes are projected for 2007 either. Market participants think that reinvested profits will remain similar to this year's low levels – they will make up 44 percent and will be the lowest in all the years preceding 2006.

The tendency of prolonged indicator stagnation can be directly linked to the changes in taxation in 2002, more specifically the decision to apply profit tax to all investments. During the years when the best indicators of reinvested profits were recorded (1997-2001), investments were not being taxed. As soon as the taxation laws had been changed and the new tax started to be applied, the companies' reinvested profits, according to the market participants, plummeted, and have not recovered since. A more noticeable drop of reinvestments to 43-44 percent in 2006-2007 could also be related to debates about changes in taxation. The solidarity tax, in particular, could have had a strong negative impact, since it was introduced after

the companies had already planned their finances for the year ahead. It is possible, that aiming to keep a fiscal balance, companies chose to lower their share of reinvestments.

According to the LFMI survey participants, innovation processes are shrinking along with the reinvested profits. Market participants' estimate is that at the end of 2006 expenses on research and development (R&D) will account for 5.4 percent of companies' total expenses, which is more than one percentage point less than in 2005 (6.5 percent) and much less than in 2001 (7.2 percent). In 2007 the share of expenses on research and development are expected to reach 6.2 percent.

The LFMI survey shows that the cost of borrowing from commercial banks at the end of 2006 will be slightly higher as compared to the end of 2005. According to market participants, at the end of 2006 loans up to one year in litas will cost 5.54 percent, as compared to 5.26 percent a year ago. Interest on loans for more than one year will not have changed significantly – at the end of the year it should average at 5.2 percent, as compared to 5.17 percent a year ago. The next year the interest on loans is expected to increase – to 5.78 percent (loans up to one year) and 5.49 percent (loans over one year).

In addition to bank loans, lease and factoring are getting increasingly popular. The lease and factoring portfolios account for an increasingly bigger proportion of bank loans (including bank loans extended to other banks and financial institutions) and their rate of growth is as high as that of bank loans.

* * *

The next survey will be conducted in the winter of 2007. It will provide market participants' *ex poste* estimates of 2006 and will show changes in their expectations for the year 2007.

TYRIMO EKSPERTAI/SURVEY PARTICIPANTS

Eglė Adomavičienė (UAB „Danisco Sugar“); Antonis Balkūnas (UAB „Vokė – III“); Andrius Bogdanovičius (UAB „InfoBankas“); Algirdas Bučas (AB „Invalida“); Algė Budrytė (AB „SEB Vilniaus bankas“); Nerijus Datkūnas (UAB „Omnitel“); Vitalija Freitakaitė (UAB „Javinė“); Adomas Grigaitis (UAB „Lytagra“); Regvita Ivanovienė (AB „Lifosa“); Algirdas Kateiva („KLASCO servisas“); Sandra Klimienė (UAB „Baltijos baldų grupė“); Rimantas Kraujalis (UAB „Eksma“); Algimantas Kundrotas (Bayerische Hypo- und Vereinsbank AG, Vilniaus skyrius); Kęstutis Kvainauskas (advokatų kontora Miškinis, Kvainauskas ir partneriai); Kęstutis Lipnickas (UAB „Santa Monica Networks“); Kęstutis Liubinas (UAB „Vernitas“); Rolandas Markevičius (UAB „Algoritmų sistemos“); Aleksandras Sigitas Matelionis (AB „Kauno energija“); Algis Narutis (UAB „Amanda“); Šarūnas Nedzinskas (AB „Lietuvos draudimas“); Kristina Ostrauskaitė (UAB „Inta“); Raimondas Paulavičius (investicinis holdingas „MG Baltic Investment“); Dijana Pėlikienė (AB „Klaipėdos nafta“); Sigitas Petraitis (UAB „Žabolis ir partneriai“); Vita Petrošienė (AB „Mažeikių nafta“); Raimondas Rajeckas (AB „Valmeda“); Daiva Rakauskaitė (UAB „Strata“); Vaidas Repečka (AB „YIT Kausta“); Vaidas Savukynas (APB „Apranga“); Vytautas Silevičius (UAB „Doleta“); Dalijus Skietris (AB „Audimas“); Saulius Stelingis (AB „Žemaitijos pienas“); Apolinaras Škikūnas (UAB „Tilde IT“); Daiva Šlekienė (UAB „Senukų prekybos centras“); Viktorija Trimbel (UAB „Prime Investment“); Rimantas Tuskevičius (UAB „Eko Rivi“); Vylūnė Urbonienė (Nordea Bank Lietuva); Eugenijus Urlikas (UAB „Kauno tiltai“); Jonas Varkauskas (UAB „If draudimas“); Robertas Vilkaitis (UAB „Audėjas“); Lina Vrubliauskienė (AB bankas „Hansabankas“).

LIETUVOS LAISVOSIOS RINKOS INSTITUTAS
LITHUANIAN FREE MARKET INSTITUTE

LIETUVOS EKONOMIKOS TYRIMAS 2006/2007 (1)
A SURVEY OF THE LITHUANIAN ECONOMY 2006/2007 (1)

Spausdino UAB „Petro ofsetas“
Žalgirio g. 90, LT-09303 Vilnius